

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİNDE YAPILAN GİZLİ İTTİFAK ANLAŞMALARI

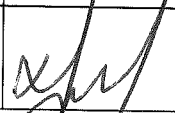
HAKAN ŞALLI

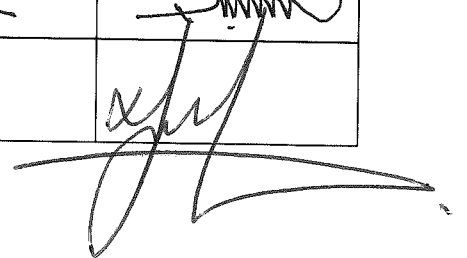
TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR.SÜHEYLA YENİDÜNYA

EDİRNE 2014

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAKAN ŞALLI tarafından hazırlanan **BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİNDE YAPILAN GİZLİ İTTİFAK ANLAŞMALARI** konulu **YÜKSEK LİSANS** tezinin sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 15.-16. maddeleri uyarınca 27.05.2024 günü saat 13:30da yapılmış olup, tezin ~~kabul edilmedi~~ **ÖYBİRLİĞİ/ÖYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
PROF. DR. İLKER ALP	KABUL	
YRD. DOÇ. DR. SABRİ CAN SAUNAN	KABUL	
YRD. DOÇ. DR. SÜHEYLA YEMİNCİ	KABUL	

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

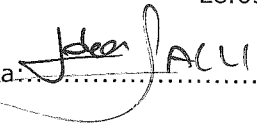
TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10035683
Yazar Adı / Soyadı	HAKAN ŞALLI
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 11632957150
Telefon	5442814424
E-Posta	ha_kan23_@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Balkan Savaşları Öncesinde Yapılan Gizli İttifak Anlaşmaları
Tezin Tercümesi	The Collusive Agreements Before The Balkan Wars
Konu	Tarih = History
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Tarih Bölümü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2014
Sayfa	145
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. SÜHEYLA YENİDÜNYA 28603393824
Dizin Terimleri	20. yüzyıl=20. century ; Balkanlar=Balkans
Önerilen Dizin Terimleri	Balkanlar, 20. Yüzyıl.
Kısıtlama	3 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 28.08.2014 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

28.05.2014

İmza: HAKAN ŞALLI

Tezin Adı: Balkan Savaşları Öncesinde Yapılan Gizli İttifak Anlaşmaları

Hazırlayan: Hakan ŞALLI

ÖZET

Osmanlı Devleti 500 yıl boyunca hüküm sürdüğü Balkan Yarımadası'nda merkeziyetçi yapılanmasının teşkilini bunun tam tersi olan adem-i merkeziyetçilik politikası ile sağlayabilmiştir. Bu politika ile yarımadada bulunan hiçbir unsuru ötekileştirmeyerek, milli kimliklerinin de korunmasına imkân sağlamıştır.

19. yüzyıl ile birlikte milliyetçi söylem ve düşüncelerin bölge üzerinde farklı dinamiklerle hâkim bir konuma gelmesi ile birlikte, Balkan milletleri bu 500 yıllık huzuru temelden sarsmaya başlarken bundan sonra hiçbir sistematığe bağlanamayan kaotik olaylar sarmalı da yarımadayı sarmış bulunuyordu.

Milliyetçilik akımının etkileri, Batılı devletler ve Rusya'nın kışkırtmaları ve bunun yanında Osmanlı Devleti'nin içinde barındırdığı zaafardan dolayı başlayan çete ve isyan faaliyetleri önüne geçilemeyecek büyük bir savaşın da habercisiydi.

Balkan Yarımadası'nda yaklaşan kıyametin ayak sesleri ise I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin karşısında yer alan Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'a aittir. Savaş patlak vermeden kısa bir süre önce bu dört devletin vücuda getirmiş olduğu ittifaklar aslında Osmanlı Devleti'nin yarımadaya hâkim olduğu andan itibaren meydana getirilen olağan birleşmelerden farksızdı. Nitekim Balkan Devletleri aralarında var olan birçok anlaşmazlık ve kavgayı iş, Osmanlı Devleti'ni Balkan Yarımadası'ndan atmak olunca askıya alıyorlardı. Fakat bu defa oluşturulan ittifak Batı ve Hristiyan âleminin Osmanlı Devleti'ne karşı beslediği kinin en açık bir şekilde dışavurumunu temsil ediyordu. Birçok faktörün sebebiyet verdiği gizli ittifak anlaşmaları sonucunda, Osmanlı Devleti tarihinde daha önce tanık olmadığı bir mağlubiyet alırken devletin kalbi olan Rumeli topraklarının neredeyse tamamını kaybediyor ve devamında da bölge üzerinde Türk ve Müslüman ahaliye karşı bilinçli bir soykırım başlatılıyordu.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşları, Gizli İttifak, Anlaşma, Milliyetçilik, Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ.

Name of Thesis: The Collusive Agreements Before The Balkan Wars

Prepared by: Hakan ŞALLI

ABSTRACT

The Ottoman Empire, who ruled in Balkan Peninsula for 500 years, carried out its centralist organisation with the opposite of it, which was decentralization policy. With this policy, no factor in the peninsula was marginalised and this also enabled the national identities to be preserved.

In the 19th century, nationalist expressions and opinions became dominant in the region with different dynamics, while Balkan countries began to devastate this 500 years peace, after that the chaotic events, that were connected with no systematic, covered the peninsula.

The effects of nationalism, the provocations of the western states and Russia, besides that, because of the weaknesses that were in the Ottoman Empire, started gang and rebellion activities and these were a precursor of a big war, that couldn't be prevented.

In the Balkan Peninsula, the signs of doom were approaching, because of the countries who were against the Ottoman Empire; Greece, Bulgaria, Serbia and Montenegro. Before the outbreak of the war, the union of these four countries was like the dominance of the Ottoman Empire. However, the Balkan states suspended the conflicts and quarrels between them, when the point was to remove the Ottoman Empire from the Balkan Peninsula. Though, the union that was created represented the grudge of Western and Christians. As a result of many factors, at the end of these alliance agreements, the Ottoman Empire witnessed a defeat that it had never seen before and lost almost all of the lands of Rumelia, which were very important and afterwards started a conscious genocide against Turk and Muslim people in the region.

Key words: Balkan Wars, Collusive Agreement, Agreement, Nationalism, Greece, Bulgaria, Serbia, Montenegro.

ÖNSÖZ

Yahya Kemâl, doksan yıl önceki insan tipimizi anlatırken şöyle der: *“Bir Türk gönlünde nehir varsa Tuna’dır, dağ varsa Balkan’dır. Vâkiâ, Tuna’nın kıyılarından ve Balkan’ın eteklerinden ayrılalı kırk üç sene oluyor. Lâkin bilmem uzun asırlar bile, o sularla o karlı tepeleri gönlümüzden silecek mi? Zanneder misiniz ki bu hasret yalnız Rumeli’nin çocuklarının yüreğindedir? Rumeli toprağına ömründe ayak basmamış bir Diyarbekirli Türk de aynı hasretle bu türküyü söylemiyor mu?”*. Balkanların Osmanlı Devleti için taşıdığı anlam tam olarak buydu.

Balkanlar stratejik konumu açısından tarih boyunca dünyanın en sancılı bölgelerinden biri olmuştur. Her yönden gelen kavimlerin uğrak yeri olması nedeniyle sık sık istilaya uğramış ve bölgede uzun süre hâkimiyet kurmak oldukça zorlaşmıştır. Coğrafi olarak dağlık bir bölge olması da bunda başka bir etkidir. Balkan coğrafyasının bu dağlık yapısı gereği de bölgede bulunan her millet inanç, dil, kültür bakımından ayrı bir prototipi temsil etmekteydi.

Osmanlı Devleti’nin bölgeye hâkim olduğu altı yüz yıl boyunca buradaki unsurlar güven içerisinde yaşamışlar ve kendi varlıklarını herhangi bir aşınmaya maruz kalmadan muhafaza edebilmişlerdir. XVII. Yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nin tüm topraklarında olduğu gibi, devletin kalbi olan Balkanlarda da otoritesini yavaş yavaş kaybetmesi ve devamında gelişen olaylar ile Balkanlar, adeta Osmanlı Devleti’nin etinden koparılan bir parça gibi yitip gitmiştir ancak ne olursa olsun Balkanlarda Türk ve Müslüman varlığının ne fiziki ne de manevi boyutu imha edilebilmiştir.

Balkanlar tarihi süreç içerisinde her devletin belirli sebeplerle üzerinde yoğunlaştığı bir coğrafyadır. Rusya için Bulgarlar ve Sırlar önemlidir. Avusturya-Almanya için Sloven ve Hırvat; Türklere Arnavut ve Boşnak her zaman daha yakındır. Bunların içinde Rusya ve Türkiye'nin yaptığı tasnifin kendilerine göre bir nedeni vardır ve bir ölçüde gerçeğe dayanır. Balkanların bir önemli kısmının dindaşı ve ırkdaşı Rusya'dır. Bir önemlice kısmının dindaşı da Türkler; bu gerçek Balkanlıların bir kısmının baskıya uğradıklarında ve beynelmilel sorunların altında

kaldıklarında yönelecekleri adresin kimler olduğunu belirliyor ve Türkiye ve Rusya da bu nedenle hiçbir zaman Balkan çekişmelerinin dışında kalamıyordu.

Bu doğrultuda biz de, Balkanların elimizden resmen çıkış sürecini başlatan, *Balkan Savaşları Öncesinde Yapılan Gizli İttifak Anlaşmaları* adı altında yaptığımız çalışmada Balkan Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturduğu ittifaklara etki eden dinamikleri ve Balkan Devletleri'nin ittifaklardan beklentilerini ele aldık. Bu bağlamda çalışma konumuzu üç ana başlık altında topladık.

Çalışmamızın ilk bölümde Balkan İttifaklarını oluşturan dört Balkan Devleti'nin ittifaklar sürecine giderken olumlu yönde etkilendiği dinamikleri içermektedir. Bu dinamikleri geniş bir çerçevede inceleyerek ittifakların tüm alt yapısını açıklamaya çalıştık. Buradaki amacımız ittifakların önündeki tüm engelleri bir bir kaldırarak, ittifakların resmi boyut kazanma sürecinin önünü açmak oldu.

Çalışmamızın ikinci bölümü ise, ele aldığımız konunun özünü teşkil etmektedir. Balkan Savaşları öncesinde meydana getirilen gizli ittifak anlaşmalarının maddelerini belirterek gizli ittifakların nitelikleri hakkında değerlendirmelerde bulunduk.

Balkan devletlerinin değişik durumlarından dolayı konuya dair oluşturduğumuz bu model, bir tahlil aracı olmaktan çok meseleye dair bir yaklaşım metodunu teşkil ettiğini belirtmek isteriz.

Çalışmamız sırasında karşılaştığımız tek sıkıntı ise, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin tarihi mekânından yeni mekânına nakil işlemi oldu. Arşiv malzemesinin yeni mekânına naklindeki özenli çalışmalar maalesef araştırmamız sırasında arşiv malzemesi talebimizi duraklatmıştır.

Çalışmamız sırasında ve öğrencilik hayatım boyunca üzerimde emeği olan ve tez çalışmamızın ana başlığının belirlenmesinde ufuk açısı tespitlerini esirgemeyen Trakya Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. İlker ALP ve diğer tüm hocalarımıza teşekkürlerim sunarım. Ayrıca çalışmalarım sırasında hiçbir yardımını esirgemeyen ve konuya dair her yaklaşımına farklı bir boyut kazandıran Tez Danışmanın Yrd. Doç. Dr. Süheyla YENİDÜNYA 'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Tez çalışmamın her safhasında benden bilgi ve desteğini bunun yanında zamanını esirgemeyerek çalışmamın şekillenmesinde katkısı olan Gizem Kaytan'a ve yine tez çalışmam boyunca bilgi ve yönlendirmelerine her daim müracaat ettiğim kıymetli büyüğüm Hakan Engin'e ve son olarak maddi ve manevi destekleri bir yana, bana nereden geldiğimi ve kim olduğumu asla unutturmayan ancak istediğim zaman istediğim hedefe ulaşabileceğimi öğreten aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hakan ŞALLI
Çanakkale 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÖNSÖZ.....	III-V
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ.....	4
A.BALKAN COĞRAFYASINDA MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİ	8

I. BÖLÜM

BALKAN İTTİFAKI'NIN OLUŞUMUNA ETKİ EDEN DİNAMİKLER

A. RUSYA'NIN SADIK HİZMETKÂRI “PANSLAVİZM”	9
B. KİLİSELER ve MEKTEPLER KANUNU	22
C. İTTİHAT ve TERAKKİ'NİN MERKEZİYETÇİ ve TÜRKÇÜ YAKLAŞIMLARI	35
D. BİR HARP İKİ KİTADA FELAKET: “TRABLUSGARP SAVAŞI”	45
E. OSMANLI DEVLETİ'NİN KARANLIK YÜZÜ.....	49
F. YÜKSEK AMAÇLARINA YÜKSEK ARAÇLAR İCAT EDEN AVRUPA.....	56

II. BÖLÜM

BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİNDE YAPILAN GİZLİ İTTİFAK ANLAŞMALARI

A. İTTİFAKLAR ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİ, BALKANLILARIN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE YAŞANAN GELİŞMELER.....	64
B. BALKAN İTTİFAKLARI OLUŞUMUNUN SON PERDESİ, AVRUPA DİPLOMASİSİNİN ÇOK YÖNLÜ ÇARKLARI İLE OSMANLI HÜKÜMETİ'NİN ALDIĞI TEDBİRLER.....	69

C. BALKAN DEVLETLERİ ARASINDA İMZALANAN GİZLİ İTTİFAK ANLAŞMALARI.....	77
1. Bulgaristan- Sırbistan Anlaşması	77
2. Bulgaristan - Yunanistan Anlaşması (29 Mayıs1912).....	82
3. Karadağ'ın Balkan İttifakına Katılması.....	85
4. Balkan İttifakının Nitelikleri.....	88
SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA	94
DİZİN	105
EKLER	108

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
agt.	: Adı geçen tez
B	: Recep
BALTAM	: Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi
bkz.	: Bakınız
C	: Cemaziyelahir
C.	: Cilt
Ca	: Cemaziyelevvel
Çev.	: Çeviren
ESAM	: Ege Stratejik Araştırmalar Merkezi
Haz.	: Hazırlayan
Ks.	: Kısım
L	: Şevval
M	: Muharrem
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Yay.	: Yayınlayan
Z	: Zilhicce

GİRİŞ

Balkan Milletleri söz konusu olduğunda, ele alınacak konunun başlığı ne olursa olsun, Balkan Yarımadası'nın "*Yerkürenin en hassas noktası*" olduğu gerçeğinin her daim göz önünde bulundurulması gerektiği kanısındayız. Bu *noktada* Balkan Yarımadası'nı Avrupa'nın doğusu olarak mı? Osmanlı'nın Avrupası olarak mı? Ya da Balkan Savaşları'nı, Uygur Dünya'nın Uyanışı mı? Yoksa Balkan milletlerinin Osmanlı Devleti'ne ihanetleri mi? şeklinde ele almanın bıçak sırtı bir yerde olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Nitekim ele aldığımız "*Balkan Savaşları Öncesi Yapılan Gizli İttifak Anlaşmaları*" I. Balkan Savaşı'na gidilen tarihi süreçte pek çok farklı dinamiğin etkileyip geliştirdiği siyasi, kültürel ve ekonomik boyutları olan bir *Balkan Ligi* olarak adlandırılabilir. Balkan Yarımadası'nda yer alan Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ aralarındaki çıkar çatışmalarını bir kenara bırakarak "*Son Haçlı İttifakı*"nı oluşturduğunda Osmanlı Devleti'ne karşı çektikleri kılıçlarını, çok kısa bir süre sonra II. Balkan Savaşı'nda gözlerini bile kırpmadan biri birlerinin üzerine doğrultmuşlardır. Bu sahne bizlere, yarımada üzerinde yaşayan milletlerin edebi dost ve ezeli düşmanları olmadığı ancak ve ancak milli çıkarları olduğu gerçeğini açıkça göstermektedir. Bu devletler artık ulusçuluk gibi manevi bir isteklendirme kaynağının yerine irredentist ve acımasız bir politikanın peşine düşmüşler ve artık paylaşılacak bir Osmanlı Avrupası olmadığı için, yeni hedefleri bizatihi kendi toprakları olmuştur.

"*Balkan Savaşları Öncesi Yapılan Gizli İttifak Anlaşmaları*"na bu çerçeveden bakıldığında, tarihsel boyutu somut veriler ile Osmanlı Devleti'nin Balkan Yarımadası'na hâkim olduğu ana kadar dayandırılabilen bir oluşumdur.

Balkan milletleri, ittifaklar sürecine kadar tek kelimelik bir tanımla Yarımada'nın kabadayısı olarak hareket ediyorlardı. Nitekim Alman bir yazarın Balkanlar hakkında ki "*Asil Batı Avrupa villasının yanında, birbirleriyle*

*anlaşamayan ve sürekli kavga eden birçok farklı halkı barındıran bir baraka*¹ ifadesi bu durumu doğrulamaktadır. Yunanistan'ın bitmek tükenmek bilmeyen ve uğruna çok fazla emek verdiği “*Megali İdea*” özlemi, Bulgaristan Kralı Ferdinand'ın 5 Ekim 1908 tarihinde bağımsızlığını ilan ettiği gün Sofya yerine Orta Çağ Bulgar Krallığı'nın başkenti olan Tırnova'da “*Bulgarların Çarı*” tacını giyerek tarihi bir mesaj vermesi, Sırbistan'ın Kosova zamanında ki *Büyük Sırp İmparatorluğu*'nu canlandırma emelleri, tam bir kapalı kutu olan Karadağ'ın ise Sırbistan'la birleşerek, Sırbistan Krallığı'nın başına geçip Antik Sırp İmparatorluğu'nu yeniden canlandırarak bu devlete Çar ve ya Prizren olmak isteyen Prens Nikola'nın ihtiraslı politikaları içerisinde, adı geçen bu dört devletin oluşturduğu *Balkan Ligi* gerçekten de her yönden incelenmeye değer, tarihi bir oluşumdur.

Balkan devletleri, yarımada her daim ve hatta günümüzde bile büyük anlaşmazlıklar içerisindeydi. Ancak anlaşmazlığın adı ne olursa olsun iş Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan çıkarmak olduğunda sorunlar adeta buzdolabına kaldırılıyordu. Bu değişmez hakikat çok kısa ve net bir şekilde ispatlanacak olursa: Yunanlılarla Bulgarlar, daha birkaç yıl öncesine kadar düpedüz birbirlerini boğazlıyorlardı. Karadağlılarla Sırp, aralarındaki kan bağlarına rağmen, sürekli olarak birbirleri ile çatışır, hatta vuruşurlardı. Nasıl oldu da birbirlerinden nefret eden bu bağdaşmaz devletler tek bir gaye etrafında birleşebildiler, hele bugüne kadar aralarındaki çatışmaların esas konusunu meydana getiren bu gaye üzerinde anlaşabildiler?.. Hınç ve düşmanlıklarını susturup nasıl el ele verebildiler².

Birkaç örnek ile özetlediğimiz Balkan devletlerine has politikalar elbette bunlarla sınırlı değildir. Mustafa Kemal Atatürk'ün de belirttiği gibi “*Balkan milletleri sosyal ve siyasî ne görünüş arz ederlerse etsinler, onların Orta Asya'dan gelmiş aynı kandan, yakın soylardan müşterek cetleri olduğunu unutmamak lâzımdır. Karadeniz'in kuzey ve güney yollarıyla, binlerce seneler deniz dalgaları gibi birbiri ardınca gelip Balkanlarda yerleşmiş olan insan kütelleri başka başka adlar taşımış*

¹ Uğur Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı- Karadağ Siyasi İlişkileri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta 2009, s. 139.

² Aram Andonyan, *Balkan Savaşları*, İstanbul 1999, s. 10.

olmalarına rağmen, hakikatte bir tek beşikten çıkan ve damarlarında aynı kan dolaşan kardeş kavimlerden başka bir şey değillerdir...” Aslında Balkan devletlerinin siyasi rotası da tam bu yönde seyretmektedir. Yaramaz kardeşlerin tavırlarını andıran politikalar yarımada huzur ve güveni, Osmanlı Devleti hâkimiyeti dışında, tesis edememiştir. Osmanlı Devleti, siyasi hayatının son zamanlarını tüketirken, bu tükenmişlik her alana yayılmıştı. İdari kadrolardan hazineye, insan kalitesinden askeri güce kadar varan bu sendrom içerisinde Osmanlı yöneticilerinin, Balkan Devletleri arasındaki bu düzenli hale gelen düzensizliği çözümlenmesi son derece imkansızdı. İttihat ve Terakki bu durumun çözümünü II. Meşrutiyet de arasa da meşrutiyet, yapılan her şeyin her kesim tarafından hürriyet olarak algılandığı kısa bir balayı havası estirmekten öteye geçememiştir.

Osmanlı Devleti, Balkanlıları tahlil edemediği gibi aslında Balkanlılarda kendilerini iyi bir tahlil süzgecinden geçirememiştir. *Balkanlılaşmadan Avrupalılaşmaya* çalışan bu devletler, Rusya’nın Panslavizm kumandası ile hipnotize olmuşlar ve Avrupalılaşmayı bir Avrupa devletinin koruması altına girerek gerçekleştirmişlerdir. Avrupa Devletleri’nin sömürgeci politikalarını analiz edemedikleri gibi çok şey bekledikleri kurtarıcı Rusya’da Balkan Savaşları’nda cephe de yer almamıştır. Batılı anlayışta Balkanlılar, Avrupalı ama Batılı değildir. Balkanlar’ın birinci dereceden başkası olduğunu bunun ötesinde ilerlediğimizde daha uzak kalan, ikinci, üçüncü dereceden başkalarının bulunduğunu söylerler. Bu anlamda Balkanlar Avrupa’dan uzaklaştıkça Osmanlı bundan bir adım daha fazla Avrupa’nın dışında kalmaktadır. Bu durumda bize Balkan Savaşları’nda silahı kullanan ellerden çok bu silaha hükmeden beyinlere bakılması gerektiği gerçeğini göstermektedir.

A. BALKAN COĞRAFYASINDA MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİ

Sosyal bilimlerde olaylar gibi olgular da bir anda ortaya çıkmayıp, daima bir hazırlık evresi geçirdiği için³; Balkan ulusları arasında 19.yüzyılın başlamasıyla birlikte fikri aşamadan eylem aşamasına geçen “ulusçuluk⁴” hareketlerinin temelini, oluşumunu ve gelişimini salt bir şekilde 1789 Fransız İhtilali’ne bağlamak Balkan anlama noktasında büyük bir yanlış olacaktır. Bu minvalde ilk olarak Balkan milliyetçiliğini ortaya çıkışını ele almak ve devamında gelişim aşamalarını ve bu aşamalara etki eden dinamikleri incelemek yerinde olacaktır.

Milliyetçilik⁵, Balkanlar⁶da Osmanlı egemenliğinin başından beri özü var olan ve zaman içinde gelişip güçlenen bir olgudur⁷.

³Ali Budak, “Fransız Devrimi’nin Osmanlı’ya Armağanı: Gazete Türk Basının Doğuşu”, *TurkishStudiesPeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic*, C.7, S.3, Ankara 2012, s.663.

⁴Milliyetçilik bir kavram olarak ilk kez 1774 yılında Johann GottfriedHerder tarafından kullanılmıştır. 17. yüzyılda İngiltere’de, 18. yüzyılda ABD ve Fransa’da, 19. yüzyılda Almanya’da halkın siyasal katılımının giderek yaygınlaşması milliyetçiliğin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Milliyetçiliğin ilk ne zaman ve nerede ortaya çıktığı araştırmacıdan araştırmacıya değişmektedir. Milliyetçilik, Greenfeld ve Hastings’e göre İngiltere’de, Alter’e göre Fransa’da, Breuilly ve Kedourie’ye göre Almanya’da doğmuştur. Tüm bu araştırmaları birleştiren nokta, milliyetçiliğin ilk olarak Avrupa’da ortaya çıktığı görüşüdür. Anderson ise milliyetçiliğin doğum yeri olarak Latin Amerika’daki bağımsızlık hareketlerini göstermektedir bkz. Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları*, Ankara 2008, s.193 ve milliyetçilik hakkında yine bkz. Turgay UZUN, “Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme ”*Doğu Batı Dergisi*, S.23, İstanbul 2003.

⁵Milliyetçiliğin sayısız özelliklerinden üç tanesi özellikle sözünü etmeye değerdir. Birincisi, cemaatin üyeleri arasında ortak olarak paylaşılan, dildeki, kültürdeki (özellikle edebiyatta ve müzikte) ve toplumsal geleneklerdeki doğal bir türdeşliğe, ilişkin farkındalıktır. İkincisi, yabancı düşmanlara karşı belirlenmiş sınırların korunması dâhilinde merkezi bir hükümetin otoritesine dair kitlesel bir kabullenmedir. Hükümet, kimi zamanlar, eğitim ve kitlesel medya yoluyla belirli değerleri iletmek ve seçilmiş tavırları teşvik etmek aracılığı ile bu bağlılığı büyük bir saygıya dönüştürmek arayışı içine girer. Üçüncüsü ise, halkın yegâne kimliğinin farkında olması, bir enerji kaynağı olarak kullanılabilir: komşularıninkiler pahasına bir ulusun hudutlarının genişletilmesi veya bunun tam tersine, ister yabancı hanedanlıklar ister emperyalist güçler olsun, davetsiz misafirlerin kovulmasıdır. Bkz. Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihi’nden Kesitler*, Ankara 1982, s.335.

⁶Adanın bilinen en eski sakinleri Keltler, İlirler ve Traklardır. Buraya zamanla Makedonyalılar, Grekler, Romalılar, Bizanslar, Romenler, Slavlar yerleşmişlerdir. Bunun dışında IV. Yüzyılda Attila Hunları, VI. Yüzyılda Avarlar, VII. Yüzyılda Ogurlar, IX. Yüzyılda Macarlar, IX-XI. Yüzyıllarda Peçenekler, Kıpçaklar (Kumanlar) ve Uzlar ve XV. Yüzyılda Osmanlılar gibi Türk boyları da yarımadaya kısmen ya da tamamen sahip olmuşlardır. Bkz. İlker Alp, “Balkan Yarımadasındaki Gelişmeler”, *Askeri Tarih Bülteni*, S.44, Ankara 1998, s.2.

⁷İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 2008, s.67.

İmparatorluğu meydana getiren tebaanın büyük çoğunluğu geçmişte devlet kurmuş, bağımsız kiliseleri, edebi dilleri olan halk gruplarıydı özellikle Osmanlı Balkan coğrafyasında bulunan halkların önemli bir kısmı geçmiş bir devlet geleneğine ve kültüre sahipti. Rönesans'tan itibaren gerek Slavların gerekse Rumların aydın kesimleri arasında milliyetçi bir kıpırdanış olmakla birlikte, 18. yüzyılda bu halklar zenginleşen tüccarlarının, kiliselerinin faaliyetleri, Avrupa devletlerinin etkisiyle ve özellikle dini örgütlenmenin sağladığı bir ayrıcalık olarak, Balkan halklarının veya Osmanlı yönetim diliyle cemaatlerinin eğitim işlerinden sorumlu olan gayrimüslim Osmanlı tebaası, Balkanlarda eğitim kurumları vasıtasıyla ulusalcılık akımlarını benimseyip örgütlenmeye başladılar⁸.

1433 tarihinde Osmanlı Devleti'ne tabii olan ve İtalyan Rönesans kültür çevresiyle yakın ilgisi olan Dubrovnik, 16. yüzyılda Balkanlarda milliyetçiliğin ilk belirtilerinin tezahür ettiği yerdir. Balkan milliyetçiliğinin uyanmasında İtalyan Rönesans'ı, Fransız İhtilalinden ve Rus etkilerinden çok daha önce hissedilmiştir. Bunda Balkan Slavlarının İtalyanlar gibi dağınık ve çeşitli unsurlarının hâkimiyeti altında olmaları etkin olmuştur. Bu nedenle Rönesans'ın siyaset felsefesinin, özellikle İtalyan kentleriyle benzer toplumsal, siyasal, ekonomik koşullara sahip Doğu Adriyatik kıyısı kentlerinde etkin olması rastlantısal değildir⁹.

Balkan ulusal hareketlerini etkileyen dinamikler arasında bölgenin coğrafi yapısı, geçim şartları ve Osmanlı toprak sistemi önemli bir yere sahipti. 18. yüzyıl ile birlikte sanayileşme yolunda emin adımlarla ilerleyen İngiltere ve Avusturya gözlerini tamamen Osmanlı coğrafyasına dikmişti. Sanayi Devrimi'nin gelişmesi, Avrupa pazarındaki büyük genişleme, ulaştırma sistemlerindeki ilerlemeler Osmanlı Devleti ile ticari ilişkilerin artması sonucunu doğurdu¹⁰. Nitekim 1700'lü yılların başında 6 milyon olduğu tahmin edilen İngiltere nüfusu 1800 de 10,5 milyona ulaşmıştı; ancak bu nüfus artışının yanında tarımsal üretim ise yüzde elli oranında artmıştı. Bu çerçevede insanların aç kalacağı düşünülse de dörde katlanan deniz

⁸Meltem Begüm Saatçi, "Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usuller", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 6, Sayı 23, Ankara 2009, s.16.

⁹Yahya Kemal Taştan, "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri", *Balkanlar El Kitabı*, C.1 Tarih, Ankara 2006, s.429.

¹⁰Sina Akşin, "Fransız İhtilali'nin II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri Üzerine Bazı Görüşler" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.49, S.3, Ankara, s.25.

ticareti, beşe katlanan fabrika üretimi İngiltere'nin zenginliğini sağlıyordu. Bu denli ticari ve üretim faaliyetlerini artıran bir ülke yiyeceği dışarıdan temin etmeliydi, bunu için de en doğru adres Osmanlı Devleti idi ve İngiltere bu ihtiyacını Akdeniz ve Balkan coğrafyasından sağlıyordu¹¹. Bunun yanında özellikle tekstil, dokuma, dericilik dalları büyüyen bir Avusturya¹² vardı ve Avusturya'nın da ihtiyacını Balkanlar sağlıyordu¹³. Bu devirde Osmanlı coğrafyası üzerinden yapılan ticaret kaçak ticarettir ve bu dönem fermanlarının büyük çoğunluğu kaçak ticarete karşı çıkarılmıştır. Avusturya'nın Balkan coğrafyasında yapmış olduğu ticaret neticesinde Balkanlar gelişmeye başladı¹⁴. Çobanların ve tarım ile uğraşanların yaşadığı Bulgaristan ve Sırbistan' da kısa süre içerisinde zenginleşen bir tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır. Bölgede tahıldan, dericilikten zenginleşen ve hatta kısa süre içerisinde tekstil merkezine dönüşen yerler belirmeye başladı¹⁵.

Balkan milliyetçiliğini yaratıcı hadiseler olarak Fransız İhtilali ve Napolyon'un istila saldırılarının sonucuna bağlamak bu konu hakkında toptancı bir yaklaşım

¹¹Zaten İngiliz Şark Kumpanyası tüccarları 16. Yüzyılın sonlarından itibaren Eflâk ve Boğdan'a ilgi göstermeye başlamış, ham madde bakımından zengin olan bu bölge ile iktisadi faaliyetlerini genişletmeye başlamışlardır ve buna paralel olarak 1743 yılına gelindiğinde sadece Selanik Limanı'nda 5 adet İngiliz firması yer almaktaydı. Bkz. Virginia Paskaleva, "Osmanlı Balkan Eyaletlerinin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı (1700-1850)", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.27, S.1-2, İstanbul 1967, s.44-61.

¹²Avusturya özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Balkan coğrafyası üzerinde iktisadi olarak etkin bir görünüm sergilemiştir. Avrupa ile Balkan toprakları arasında yapılan ticarete zamanla oluşmaya başlayan ana yollardan birisi de Avusturya topraklarından yani Leipzig'den başlayan güzergâhtı. Avusturya bu yol aracılığı ile Balkan ülkelerine sadece kendi ürünlerini değil aynı zamanda "Leipzig Fuarı'na diğer ülkelerden getirilen malları da sunuyordu. Yapılan araştırmalarda adı geçen fuarın Balkan ülkelerine 100 kadar temel ürün sunduğu belirlenmiştir. Buna paralel olarak 1850'li yıllardan itibaren Avusturya'nın Selanik pazarına mal dökümü diğer ithalâtçıların İngiltere, Fransa, Sardunya, İtalya, Bavyera, Amerika Birleşik Devletleri vs. tümünün 30 çeşit malına karşın, Avusturya'nın 45 tür malı bulunmaktaydı, *aynı eser...* s. 48,49,66.

¹³İlber Ortaylı, *Üç Kitada Osmanlılar*, İstanbul 2007, s.99.

¹⁴"Yabancı sermayenin etki alanının Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha geniş olduğu bağımsız bir devlet herhalde yoktur. Bu miras, sadece ekonomik girişimleri ilgilendirmekle kalmaz, Türkiye'nin politik ve toplumsal hayatının tümüne etkilerini yayar. Siyasi denetim sağlamanın en güvenli ve en basit yöntemlerinden biri sermaye kaynakları üzerinde egemenlik sağlamaktır... Eski Osmanlı İmparatorluğu, şaşılacak derecede dış mali çıkarılara ipotek edilmiş durumda idi" E. G. MEARS'ın "Modern Türkiye" başlıklı kitabında söylediği gibi Balkan ulusları arasında ulusçuluk fikrinin yayılmasının sebeplerinden birinin büyük devletlerin Balkan coğrafyasında ki ticari faaliyetler olduğu görülmektedir.

¹⁵Avusturya'nın Balkanlarda giriştiği ticari faaliyetler neticesinde Filibe, Gabrovo, Moskopol gibi yerler birer tekstil merkezi haline gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz, NikolayTodorov, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Bulgaristan Esnaf Teşkilatında Bazı Karakter Değişmeleri", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.27, S.1-2, İstanbul 1967 ve Nurullah Karta, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Filibe Şehrinde İktisadi Hayat ve Meslek Grupları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.2, Erzurum 2006.

olacaktır. Balkanlar milliyetçilik ve etnik ayrımcılık bakımından biçilmiş bir coğrafyadır. Balkan halkları kabilevi bir yapıya sahiptir ve etnik bağlar canlıdır. Batıdan kopukturlar ama aynı zamanda Batı'nın içindedirler¹⁶. Kaldı ki Balkan milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ve devinimi ile Batı Avrupa'da ki herhangi bir milliyetçilik hareketi ile arasında toplumsal, ekonomik ve siyasi olarak büyük farklılıklar bulunmaktadır.

Endüstrileşmiş Batı Avrupa ile dışa bağımlı hale gelmiş diğer bölgelerdeki milliyetçi hareketler aynı dinamiklere dayandırılmayacağı gibi, milliyetçi hareketler sonucunda elde edilenler de aynı olamaz. Nitekim 19. yüzyıl Balkan Yarımadası için milliyetçilik çağı olarak nitelendirilse de milliyetçilik akımı Balkanlarda, çıktığı bölgeden yani Batı Avrupa'dan farklı bir nitelik kazanmıştır. Bu farklılığın temelini Aydınlanma ve Romantizm farklılığında aramak yerinde olacaktır. Aydınlanma ve Romantizm özgürlük, eşitlik ve özerklik gibi kavramlara vurgu yapsalar da ikisi arasındaki önemli fark, en yalın anlatımıyla Aydınlanma 'da temel alınan akıl, akılcılık iken, Romantizm'de duygudur¹⁷. Biraz daha açacak olursak Aydınlanma, bireyleri benzerlikleriyle bir araya getirmeye, benzer yanlarını ortaya çıkarmaya ya da ortak yanlarını belirgin kılmaya çalışırken; Romantizm bireysel olana ilişkin vurguyu ön plana çıkarır. Aydınlanma kozmopolitliği öne çıkarırken, Romantizm 'de ise ulusalcılık ağırlık kazanır¹⁸.

Balkan halklarının milliyetçiliği, milliyetçi yaklaşımlar arasında türünün tek örneği olabilecek derecede müstesna bir örneği teşkil etmektedir. Balkan milliyetçiliğinin bünyesinde taşıdığı sorun, çağdaş milliyetçiliğin geçirmiş olduğu

¹⁶İlber Ortaylı, "Balkan Milliyetçiliği", *Türkiye Günlüğü*, S.36, Ankara 1995, s. 5.

¹⁷On dokuzuncu yüzyılda Renan, ulusçuluğu iki kısımda tasnif etmişti: İlki ulusu vatandaşlarının ortak iradesi temelinde tanımlayan ve meşruiyet kaynağını bu iradede alan "Fransız usulü" politik ulusçuluktur. İkinci grubu ulusu etnik ve ya kültür- dil- tarih temelinde tanımlayan "Alman usulü" ulusçuluk oluşturuyordu. Buna göre, kaynağının Fransa'nın oluşturduğu ulusçuluk biçimi Batı Avrupa merkezli ulusçuklar tanımlamasında kullanılır. Batılı ulusçuklar, ulus-devlet sürecini ve tarihsel işlevini tamamlayıp, sönmeye yüz tuttuğundan ötürü "medeni" olarak vasıflandırılırlar. Oysa Alman ulusçuluğu ya da diğer bir ifade ile kültürel ulusçuluk, değişikliklere uğrayarak, Balkan ve Ortadoğu ulusal hareketlerinin şekillenmesinde etkili olmuştur ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Kemal Taştan, *a.g.m*, s.413.

¹⁸Betül Çotuksöken, "Aydınlanma-Romantizm Geriliminde Türkiye", *İlke Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Muğla 2006,s.18-19 ve GülbendeKuray, "İtalya'da Aydınlanma Çağından Romantizm Çağına Geçiş", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Ankara 1990, s.219-225.

tarihsel döngüsünü tamamlamamış olmasıdır¹⁹. Tarihlerin, dillerin, geleneklerin hatta kimi yerde dinsel yapıların iç içe geçtiği etnik toplulukların birbirinden belirgin yoğunluklar halinde ayrılamadığı Balkan coğrafyasında, organik ayrımlar icat etme çabası Balkan milliyetçiliğinin kendi içinde bile aşırı bir uç nokta teşkil etmesine yol açmıştır²⁰.

Sanayi devrimine bağlı gelişmeler, kent nüfusunun artışı ve etkin olması, işçi örgütlerinin büyümesi ve bunların siyasi bilincinin gelişmesi, zorunlu eğitimin başlaması gibi unsurlar 19. yüzyıl sonlarından itibaren Batı ve Orta Avrupa'da milliyetçilik akımının gelişimini etkilemiştir. Bu süreçteki değişimler, Balkanlarda birebir yaşanmamış olsa da, hem Avrupa'daki sonuçları hem de Balkanlara uyarlama çabaları açısından Balkanlarda yaşanan milliyetçi hareketlerde ve gelişmelerde etkili olmuştur. Özellikle eğitim alanındaki tutum ve yaklaşımlar Balkanlardaki ulusal hareketlerde daha etkili olmuştur. Çünkü Balkanlarda endüstrileşmeden, dolayısıyla işçi örgütlerinden, kent nüfusundan, bunların siyasi yapıya etkisinden Avrupa ölçeğinde söz etmek mümkün değildir. Ancak özellikle dini örgütlenmenin sağladığı bir ayrıcalık olarak, halklarının veya Osmanlı yönetim diliyle cemaatlerinin eğitim işlerinden sorumlu olan gayrimüslim Osmanlı tebaası, Balkanlarda milliyetçilik çağında eğitim kurumlarını kendi ulusçu anlayışları doğrultusunda örgütlenme fırsatı bulmuşlardı. Balkanlarda Slavlar arasında 19. yüzyılda görülen ulusal hareketlerin bir başka boyutu, konunun sadece Avrupa kökenli ulusalcılığa bağlanamayacağını da ortaya koymaktadır. Daha 16. yüzyılda Balkan Slavları arasında Slav birliği düşüncesi olduğu bilinmektedir. 17.-18. yüzyıllarda Rusya'nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde Balkanlarda Slavları destekleyen çizgisi de 19. yüzyılda yaşanan ulusçuluğu etkilemiştir. Bu yönüyle de Balkanlarda yaşanan milliyetçiliğin Batı Avrupa'da yaşananlardan farklı olduğu ortaya konulabilir²¹.

¹⁹Yahya Kemal Taştan, *a.g.m.*, s. 414.

²⁰Fahri Yetim, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Göçler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.25, Konya 2011, s. 290.

²¹Meltem Begüm Saatçi, *a.g.m.*, s.15- 16.

I. BÖLÜM

BALKAN İTTİFAKI'NIN OLUŞUMUNA ETKİ EDEN DİNAMİKLER

Balkan Savaşları öncesinde, dört Balkan devleti tarafından meydana getirilen ittifakların, Osmanlı Devleti üzerinde yıkıcı etkileri vardır. Ancak Osmanlı Devleti de bu ittifakların oluşumuna katkıda bulunmuştur! Devlet, bu tür bir ittifak bloğu karşısında tedbirler almak yerine aşağıda incelediğimiz başlıklar altında tarafı belli olmayan siyasi adımlar atmıştır. Bu noktada “*Balkan İttifaklarının Oluşumuna Sebep Olan İç ve Dış Dinamikler*” başlığı ile tasnifli bir yaklaşım getirilebilirdi; ancak Balkan coğrafyasının yapısal özelliği, kendi içerisindeki her türlü sahaya nüfuz ettiği için bu tür bir yaklaşımın ikilem doğurması muhtemeldir. Nitekim İttifakın oluşumunda çimento görevi gören Trablusgarp Savaşı'nı hangi tasnifin altına konulacağı başlı başına bir konuyu teşkil etmektedir.

A. RUSYA'NIN SADIK HİZMETKÂRI “PANSLAVİZM”

Panslavizm, Orta ve Doğu Avrupa'da yaşayan Slavların ortak etnik geçmişinin kabul edilmesini ve bu Slavlar arasında kültürel ve siyasal birlik sağlanmasını amaçlayan bir hareket olarak 19. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılın ortalarından sonra gelişmeye başlayan Panslavizm, 1870'lerden itibaren Batı Avrupa siyasi çevrelerinde Slav ırkına mensup kavimlerin Rusya'nın yönetiminde birleşmesi olarak algılanmıştır. İlk olarak Panslavizm tabirini 1826 yılında Slovak yazar J. Herkel kullanmıştır. J. Herkel, Panslavizm'i Slav dili üzerine Latince kaleme aldığı bir eserinde kullanarak ilmi literatüre sokmuş ve dolayısıyla bu sözün sonraları siyasi bir terim olarak ele alınmasına yol açmıştır. Söz konusu eserinde Herkel, Panslavizm'i edebi-ilmi manada bütün Slav kavimlerinin kültür sahasında karşılıklı

etkileşimi olarak ele alırken, siyasi alanda ise bütün Slav kavimlerinin büyük bir devlet halinde birleşmeleri olarak ifade etmiştir²².

Panslavist hareket batılı Slavlar arasında 1820 yılına doğru başlamıştır²³. Alman ilim adamları tarafından başlatılan Slav hareketi bir süre sonra Çek, Slovak, Hırvat, Leh ve Sloven ilim adamları tarafından devam ettirilmiştir²⁴. Slav hareketi özellikle Çekler arasında gelişmiştir²⁵. Prag'da MichelDourichéveJ.Dobrovski Slavlar hakkında çalışmalar yapmışlardır. Napolyon'un Ruslar karşısındaki mağlubiyetleri ilim adamlarının Slavcılık üzerine daha da önem vermelerine sebep olmuştur. Jungman, altı ciltten oluşan Çek-Alman sözlüğünü oluşturmuş; diğer bir Çek âlimi olan Hanka ise Sırp'ların, Çeklerin ve Lehlerin efsanelerini araştırmıştır. 1818–1825 yılları arasında, Prag'da bir müze kurulmuştur. Bunlara ilaveten Çek edebiyatı tarihi, İslav dininin tarihi adlı kitaplar yayımlanmıştır. Bütün bu çalışmalar Slavlar arasında büyük bir heyecan uyandırmıştır²⁶. Slovaplarda ise “Jan Kollar” (1793–1852) ve Pavel Josef Safarik (1795–1861) Panslavizm'in öncüsü olmuşlardır²⁷. Teorisyen olan Safarik 1826 yılında “İslavların Dil ve Edebiyat Tarihi”ni, 1837 yılın da ise “İslav Antikleri”ni yazmıştır²⁸. Daha sonra ise İslav etnografyasını oluşturmuştur. Safarik eserinde Avrupa'da 78 milyon Slav yaşadığını ve bunların 16 milyonunun Avusturya hâkimiyetinde olduğunu belirtmiştir. Kollar

²²Akdes Nimet Kurat, “Panslavizm”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.11, S.2, Ankara 1953, s.242. Panslav düşünce, başlangıçta Rusya dışında, daha ziyade Avusturya-Alman egemenliği altındabulunan Slav halklar arasında edebi ve felsefi bir akım olarak doğup gelişmiştir. Özellikle Çekler ve Slovaplarda bu akımın gelişmesinde büyük rol oynamışlardır. Çek alimlerindenP.JankoSafarik (1795- 1861)'in arkeoloji ve tarih sahasında “Slav menşei” ile ilgili olan çalışmaları,2 Slovak yazar Herkel'in Slav diline ilişkin yazıları, Çek ve Slovak milli kültürünün gelişimine ve “Slavcılık” düşüncesine önemli etki yapmıştır. Aynı şekilde Herkel gibi, Çek tarihçi Palackyile yine Çek şair Kollar (1793- 1852)4 de Çek milli hareketi ve Slavcılık akımı üzerinde benzer etkide bulunmuşlardır. Palacky, diğerlerinden farklı olarak, Habsburg topraklarında kurulması düşünülen İmparatorluğa bağlı, ancak özerk bir federasyon formüle ederek Panslav anlayışın siyasi yönünü ön plana çıkarmıştır. Aynı zamanda Slav edebiyatı üzerine yayınları ve çalışmalarıyla ün kazanan Joseph Dobrowsky (1753- 1829) de Slavcılık düşüncesinin gelişimi açısından ayrıca zikredilmelidir bkz. Mithat Aydın, “19. Yüzyıl Ortalarında Panis Slavizm ve Rusya”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S,15, Denizli, 2004, s.110 ve Panis Slavizm ve tarihi gelişimi için bkz. Hasan Demiroğlu, *Rus Kaynaklarına Göre Rusya'nın Balkan Siyaseti: Ortodoks Birliği ve Panis Slavizm (1856-1878)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s.77-131.

²³HansKohn, *Panis Slavizm ve Rus Milliyetçiliği*, (Çev. Ağâh Oktay Güner), İstanbul 1983, s. 15.

²⁴Akdes Nimet Kurat, *Rusya TarihiBaşlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara 1999, s. 247.

²⁵Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789- 1999*, İstanbul 2000, s. 322.

²⁶Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VII., Ankara 1995, s.56.

²⁷Kohn, *a.g.e.*, s.25.

²⁸Aynı eser... s.27.

ise eserinde İslav dilleri arasında bir birlik olduğunu ve İslavların edebi ve kültür birliği içinde sağlam bir bütünleşmeden söz ediyordu. Bir birlik çağrısı bütün İslavlar üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Slovenler, Hırvatlar, Sırpalar, Karadağlılar, Bulgarlar ve Rutenler arasında Slavcılık üzerine edebi ve kültürel çalışmalar giderek hızlanmıştır. Edebi ve kültürel alandaki yapılan bu çalışmalara bir süre sonra “Panslavizm” adı da verilmiştir²⁹.

Rusya dışında ortaya çıkan ve gelişen Panslavizm düşüncesi Rusya’da da yayılmaya başlamıştır³⁰. Ancak başta dil ve kültür meselesi şeklinde başlayan ve hareket daha sonra siyasi bir nitelik kazanmıştır. Panslavizm, bir süre sonra Rusya’nın asırlarca süren emperyalist düşüncesini uygulamak için bir araç durumuna dönüşmüştür. Rusya’da kılıf değiştirerek siyasi bir nitelik olan Panslavizm düşüncesi böylece kısa sürede hızla yayılmıştır.

Rus Panslavizmi bütün Slavları Rus hegemonyası altına almayı amaçlıyordu. Yani bütün Slavları “Ruslaştırarak” Rus kimliği altında hayat sürmelerini öngörüyordu. Artık Panslavist düşünce hedeflerinden saparak “Panrussizm” şekline dönüşüyordu.

Ruslaştırma politikası, Rus işgalinde yaşayan, Rus olmayan milletleri hedef almıştır. Lehlilerin bir an önce Ruslaştırılmasını amaçlayan Rusya Leh’lilerin üzerine baskı ve kısıtlamalar getirmiş ağır vergiler almıştır. Karşı gelen yüzlerce Leh ileri gelenleri Sibiryaya ve çeşitli bölgelere sürülmüşlerdir. Leh’lilerden sonra

²⁹Karal, *a.g.e.*, s.57.

³⁰Rusya’da Panislavizm’in gelişmesi 1725 tarihinde “Rus İlimler Akademisi” ve 1755’te Moskova Üniversitesi’nin kurulmasıyla başlayan Rus dili tarihine olan ilginin artması ile olmuştur. Rusya dışında başlayan Slavcılık hareketi Rusya’da “Slavophil (Slavofil)” ismini almıştır. Slavofiller Ortodoksluğa bağlı olarak yaşamışlardır. Rusya’daki Slavofillik hareketinin öncülerinden şair Khomyakov kilise etkisinde büyümüş bir Rus milliyetçisidir. Khomyakov’a göre batıdan gelecek olan zararlı fikirlere karşı fikirler geliştirilmeli ve bu fikirlere karşı korunmalıdır. Khomyakov, Rusya’da yeni gelişen kozmopolit fikirlere karşı bir sistem oluşturmaya çalışmıştır. Bu fikirlere karşı, milletlerin birliklerini ancak mensup oldukları din kaidelerini örf, adet ve geleneklerini koruyarak ulaşabilecekleri görüşünü ortaya atmıştır. Khomyakov’dan sonra Avrupa’da iyi bir öğrenim gören batı medeniyetini tanıyan Kireyevskiy (1806–1856) görüşleri ile ön plana çıkmıştır. Kireyevskiy Avrupa’daki eğitimini tamamlayıp Rusya’ya döndüğünde Rusya’nın kayıtsız şartsız Batı’ya örnek almasına inanmıştır. Ancak bir süre sonra bu fikirleri tamamen değiştirerek Batı’ya cephe almaya başlamıştır. Kireyevskiy, Katolikliğin ve Protestanlığın Roma medeniyeti ve skolâstik düşüncenin etkisiyle bozulduğunu bu bozukluğun Avrupa milletlerini ferdiyetçiliğe ittiğini ve maneviyatını kötülediğini belirtmiştir. Rusya’nın ise hâlâ bozulmadığını ve İslavların kurtarıcısı olacağını öngörmüştür. Kireyevskiy’in görüşleri Khomyakov’un görüşlerinin bir devamı niteliğindedir. Bu görüşler Rus milliyetçilerinin hoşuna gitmiş ve bunlar tarafından benimsenmiştir bkz. Akdes Nimet Kurat, *a.g.m.* s. 49, 50, 51.

Ukraynalılara karşı da Ruslaştırma politikası uygulanmıştır. 20 milyona yakın kişinin konuştuğu dili (Ukraynaca) yasaklayan Rus yönetimi, bu dille yazılacak her türlü yazıyı da men etmiştir. Ruslaştırma politikası, daha sonra en çok zarar gören millet olan Türkistan Türkleri üzerinde de uygulanmaya başlanacaktır³¹. 16. yüzyılda Kazan'ın Ruslarca işgali ile başlayan değişik Türk illeri ve boyları ile devam eden Ruslaştırma hareketi 19. yüzyılda hız kazanmıştır.

Slav halklarının tarihine, dillerine, geleneklerine ve siyasi geleceğine yönelik duyulan ilginin bir sonucu olarak bir Rus üniversitesinde ilk Slavonik Araştırmalar Kürsüsü 1811'de açılmıştır³². Bu sayede Slavcılık yani Panslavizm hareketinin ilk tohumları da atılmıştır.

Rusya'da Panslavist örgütlenmenin ilki 1854 yılında, bir Bulgar ticaret kolonisi olan Odessa'da ortaya çıkmıştır. Resmi bir boyutu bulunmayan Odessa'daki örgütün temel amacı, o zamana kadar Rus toplumu tarafından çok iyi bilinmeyen Bulgarlara maddi ve manevi yardımda bulunmak ve Bulgar sorununu Rus toplumuna tanıtmaktı. Bu amaçla örgüt, adeta bir seferberlik ilan etmişti. Örgüt aracılığıyla, özellikle Bulgar kilise ve okullarına yüklü miktarda para toplanmış, Bulgarların Rusya'da eğitimi öncelikli bir konu olarak organize edilmiştir³³. Bu yüzden Bulgaristan'daki Rus konsoloslarının da yardımıyla seçilen genç kız ve erkek Bulgar çocukları, Bulgaristan'da ilk ve orta düzeydeki okullarda öğretmen olarak hizmet vermek için eğitilmek üzere Rusya'ya gönderilmişlerdir. 1869'da Ruse'deki Fransız konsolosunun raporuna göre Bulgar öğretmenlerin beşte dördü Rusya'da eğitilmişti³⁴.

Balkanlar'da Rusya'nın Panslavist eğitim hareketini yerinde izleyen Rusçuk'taki Fransız konsolosu Eynaud, Hükûmetine gönderdiği 2 Kasım 1869 tarihli, 32 sayılı raporunda Rusya'nın Osmanlı Devleti'nde ki Bulgarları bir ileri karakolu haline getirebilmesi için sadece şiddet yolunu benimsemediğini aynı zamanda, eğitim mekanizmasını da kullanarak bütün bir kuşağın fikrini istenilen doğrultuda etkileyebileceklerini belirtmektedir.

³¹Akdes Nimet Kurat, *a.g.m.* s. 259.

³²Erdoğan Keleş, *a.g.m.* s. 127.

³³Mithat Aydın, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S,15, Denizli 2004, s.113.

³⁴Aynı eser... s.113.

Odessa'dakine benzer bir örgüt de 1856 yılında Petersburg'da kurulmuştur. Petersburg'un ileri gelen bayanlarından Prensess T.V. Vasil'chikova, Kontes N.D. Protasova ve Kontes AutoninaBludova tarafından kurulan örgütün amacı, Balkan Ortodoks kilise ve okullarına ihtiyaç duyulan araç-gereçleri ve kitapları göndermekti. Nitekim bu amaca uygun olarak Edirne, İstanbul, Prizren, Saraybosna ve Dağlık Athos'daki din ileri gelenlerine ve Dalmaçya, Hersek ve diğer Ortodoks manastırlarına yüklü para gönderilmiştir.

Ruslaştırma politikası uygulanırken Ruslar biryandan da Panslavist hareketlerini devam ettiriyorlardı. Nitekim 1867'de, Moskova'da Rus Etnografya Sergisi için gelen Slavlar bir araya gelerek kongre düzenlemişlerdir. Burada Slavlar arasında bol bol dostluk kardeşlik lafları edilmiştir³⁵.

Rusya'nın takip etmiş olduğu siyaset, Balkan Savaşları öncesi yapılan gizli ittifaklar sistemine katılmayan diğer Balkan Devletlerini de etkilemiştir. Bu durumun en güzel örneğini Bosna-Hersek Ayaklanmalarında görmekteyiz. Osmanlı coğrafyasında can alıcı Panslavist bölgelerinden biri olan Bosna ve Hersek, Balkanların kaderinde çoğu zaman önemli bir konuma sahip olmuştur. 1875'te Hersek'te ortaya çıkan ayaklanma, 1876 yılındaki Bulgaristan ayaklanmasına, aynı yılda başlayan Osmanlı-Sırp, Karadağ savaşlarına ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşlarına zemin hazırlayarak, 1875-1878 arasındaki Balkan krizinin ilk ve en önemli aşamasını oluşturmuştur³⁶.

Panslavizm, Balkanlarda önemli bir güç haline gelmiş ve 1870'lerden itibaren de uluslararası meselelerde Büyük Devletlerin gündemini işgal etmiştir. Dolayısıyla bu tarihlere gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde Slav nüfusun yaşadığı bölgeler, yani Bosna, Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan ayaklanmaya hazır hale getirilmiştir. Söz konusu Slav eyaletleri gizli Slav örgütlerinin merkezi ve faaliyet alanı idi. Rusya'da ve Balkanlarda kurulan pek çok Panslavist komite, kitaplar ve broşürler yoluyla aktif bir politikayı Balkanlara taşımışlardır. Hatta; Hersek Ayaklanması pek çok Panslavist için Balkanlardaki Slav halkların bağımsızlığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu olarak görülmüştür. Örneğin, Bulgar

³⁵Akdes Nimet Kurat, *a.g.m.* s. 260.

³⁶Mithat Aydın, "Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)'ndaPanslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ'ın Rolü, *Bellekten*, C.69, S.256, Ankara 2005, s.4.

Panslavistlerden Botjev Hersek Ayaklanması için “*bu bütün Balkan Yarımadası'nı ateşe verecek kıvılcımdır; artık, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak zamanıdır*” demiştir³⁷. Bu nedenle diyebiliriz ki; Hersek Ayaklanması bir ölçüde, merkezi Moskova'da bulunan Rusya'daki ve Balkanlardaki Panslavist komitelerin faaliyetlerinin bir ürünü idi. Diğer taraftan bu bölge, asilerin silah ve mühimmat ihtiyaçlarını karşıladıkları, silah kaçakçılığının yapıldığı merkezlerden biri idi. Ayrıca Dalmaçya dâhil Avusturya'daki komiteler, sınır köylerinde doktor ve operatörlerle takviye edilmiş hastaneler kurmuşlardır³⁸.

Balkan halklarını adeta bir virüs gibi saran Rus silahı Panslavizm, artık önüne geçilemeyecek bir hal almıştır. Rusya, Balkanlarda görevlendirdiği konsololar, gezginler ve casuslar sayesinde, bölgenin en uç noktasında yaşayan Slav kanına sahip herkese ulaşabiliyor ve tüm Slavların zihinlerine Panslavizm emellerini aşılatabiliyordu. Nitekim Panslavizm çerçevesinde Bulgar-Rus Dostluk ve İş Birliği politikasına karşı gelenlerin emekliye sevk edilmesi bu gücün karşısında durulamayacağını en açık göstergesidir³⁹.

Rus olmayan Slavlar Rusya'dan, kendilerini Avusturya ve Osmanlı hâkimiyetinden kurtarmalarını isterken bir yandan da oluşan Panslavist birlik ile kendi dil ve kültürlerini konuşacaklarını düşünüyorlardı. Rusların desteği ile adım adım amaçlarına ulaşacak olan Bulgarlarla ilgili olarak II. Abdülhamid şöyle söylüyordu: “ *Bulgarlar, Rusya'nın şımarık çocuklarıydı. Bulgaristan Prensi Ferdinand'ı hususi yaverim yaparak okşuyordum. Görüştüklerim arasında Ferdinand kadar şeytani zekâyâ mâlik bir kimse tanımadım diyebilirim. İşte bu şımarık çocukların başında, şâyânî hayret bir zekâyâ mâlik olan bu prens bulunuyor. Rusya gibi bir kuvvete dayanıyordu. Harb gâilesinden daima sakındım. Allah millet ve devletime zevâl vermesin*”⁴⁰. Balkan Slavları, Rusya'dan o kadar çok medet umar hale gelmiştir ki, Karadağ Prensesinin doğum yapmasının ardından, doğan çocuk için Rus Çariçe ve Çarı tarafından vaftiz anne ve babalık görevinin üstlenilmesi bunun en

³⁷Aynı eser... s.7.

³⁸Aynı eser... s. 7-8.

³⁹BOA, Y. PRK. ASK. 160/ 15, 1317 Z 04 02.

⁴⁰Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, İstanbul 2007, s. 56.

açık örneğidir⁴¹. I. Balkan Savaşı başlarken Sırbistan ve Bulgaristan yetkilileri, Slavlık için kendisini vakfetmiş bir Rusya'nın savaş sırasında daima Balkan ordularının arkasında yer alacağına inanmıştı; ancak Rusya bu savaşa katılmamıştır. Nitekim Rus Panslavistler bir "Panrusluk" düşüncesi ile hareket ediyordu. Onlara göre Rusçuluk üstündü ve Rus olmayan Slavlar kendi dil ve kültürlerini bırakarak Rus dili, kültür ve geleneklerini benimsemeleri gerektiğini savunuyorlardı. Gerçek Slavcılığın da, Rus dili, Kiril alfabesi ve Ortodoks kilisesi gibi unsurlardan oluştuğunu ileri sürmüşlerdir. Panslavist düşüncenin etkisine karşı koyamayan Balkan Slavları, Rusya'dan kendileri için yapıcı faaliyetler beklerken aslında Rusya bu silahı çok büyük bir amaç için; Osmanlı hâkimiyetinde ki Ortodoksların hâkimiyetinden öte, Ayasofya Camii'ne Rus Haç'ı dikmek için kullanıyordu⁴². Bu noktada belirtilmesi gereken bir husus da, Rusya'nın yayılma alanı olarak Osmanlı topraklarını kendine hedef olarak belirlemesi ve kara devleti olarak kurulmuş olmasına rağmen bir deniz devleti olma hayalidir. Rusya'nın bu tutumu Çar I. Petro'nun 1696 tarihinde Azak Kalesi'ni ele geçirmesinden sonra başlamaktadır. Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki yayılcı politikası, Panslavizm'i etkin bir şekilde kullanmaya başlamasından yaklaşık 150 yıl önce İstanbul'a tayin ettiği ilk Rus elçisi P. A. Tolstoy'a verdiği ve bizzat kendi yazdırdığı talimat çerçevesinde şekillenmiştir. Bu talimata göre elçi Tolstoy, "Rus Çarına Osmanlı Devletinin umumi durumu, ahalisi, idare şekli, devlet ricali, askeri vaziyeti ve teşkilatı, yabancı devletlerle ilişkileri, askeri hazırlıkları, yapılan hazırlıkların kime karşı olduğu, hangi milletlere sempati beslendiği, devlet gelirlerinin toplamı ve nasıl toplandığı, askerinin durumu, harbe hazır kuvvetlerinin sayısı, askerlerin ne kadar maaş aldıkları, donanmanın vaziyeti, Osmanlı kalelerinin durumu, Türk piyadelerinin Avrupalı tarzda eğitilip eğitilmedikleri, topçularının vaziyeti ve topçu mektebinin olup

⁴¹HR. SYS. 211/ 37, (1873 02 20). Bu uygulama ile Karadağ Prens ve Prensleri'ni kendi halkına çok büyük bir mesajı da vermiş oluyordu; "*Rusya bizim öğretmenimiz ve idolümüzdür*" Vaftiz anne ve vaftiz babaları kişinin hayatında inanç konusunda yönlendirici olması gereken kişilerdir. Vaftiz anne ve babalara ruhani olarak büyük görevler düşer. Bedensel anne ve babası vaftiz olan kişinin tüm maddi giderlerinden ve gereksinimlerinden sorumluyken; vaftiz anne ve babası kişinin tüm ruhani yaşamından sorumludur, kendisine Hristiyanlığın ne olduğunu, Rabbimiz İsa Mesih'in kim olduğunu tanıtmakla sorumludur.... Ayrıca vaftiz hakkında bkz. Mustafa Erdem, "Hristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.34, S.1, Ankara 1995, s. 133-154.

⁴²Yuluğ Tekin Kurat, "XIX. Yüzyılda Rusya'nın Balkanlar'daki Panslavizm ve Panortodoks Politikası Karşısında Osmanlı Diplomasisi", *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, Ankara 1999, s.173 ve ayrıca bkz. Erdoğan Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi İLKE*, S.21, Muğla 2008, s. 124.

olmadığı ve ayrıca Rus Patriği'nden başka Ruslara faydalı olabilecek kimseler olup olmadığı" gibi pek çok maddeyi içeren bir rapor sunacaktı. Çar I. Petro zamanında Rusya'nın dış siyaseti hep bu esaslar üzerine şekillenmiştir. Fakat O'nun zamanında Karadeniz'e ulaşamadığı için Türk meselesi tam anlamıyla çözümlenememiştir. Bu nedenle Türk meselesinin çözümünü kendi haleflerine belki bir vasiyet şeklinde siyasi bir amaç veya bir politika olarak bırakmıştır Rusya bu hayalini Panslavizm siyaseti daha ortaya çıkmadan çok önce de yaşıyordu. Nitekim II. Katerina, Osmanlı Devleti'nin zaaflarından istifade ederek Türkleri "yok etmek yolundaki" büyük emellere ulaşabileceğine kanaat getirmişti. Bunun ilk aşaması ise Karadeniz'e inmek ve Kırım'ı işgal etmek şeklinde olmuştur. Daha sonraki aşaması ise Boğazlar ve İstanbul ile Ege Denizi'ndeki adaları Rus hâkimiyetine almak (sözde bir Grek-Yunan Devleti) suretiyle Osmanlı Devleti'ne son vermek şeklinde olacaktı. İşte II. Katerina'nın takip ettiği bu siyasetin adı Grek Projesi'dir. Prens Potemkin tarafından "Doğu sisteminin büyük planı" adıyla Osmanlı Devleti'ni yıkmaya yönelik olarak bir tasarı hazırlanmıştı. Grek Projesi adı verilen bu tasarı ile "Türklerin Avrupa'dan kovulmaları, İstanbul merkez olmak üzere bir Rus prensinin idaresi altında Grek Devleti'nin kurulması" düşünülmüştü. Bununla II. Katerina 1779'da doğan torununa Konstantin adını vermişti⁴³.

Balkan Slavları'nın, bu denli Panslavist düşüncenin çekim alanına kapılması aslında onların bu siyaset neticesinde, bir Rus şemsiyesi altına girmekten ziyade Yunan modelinde olduğu gibi kendi devletlerini kuracak olanaklara sahip olmak istemeleriydi. Durumu bu şekilde değerlendirdiğimiz zaman, Panslavizm'in Balkanlar'da milliyetçi hareketleri yaratmadığını, milliyetçi hareketlerin temelinin Helenizm ile atıldığı anlaşılmaktadır⁴⁴.

Rusya Panslavizm siyaseti ile Balkan Slavlarını birleştirebilmek için büyük bir mesai harcamıştır. Balkanlar'da Rus konsolosluklarının⁴⁵ bir ağ gibi yayılması

⁴³Erdoğan Keleş, *a.g.m.* s. 125.

⁴⁴Aynı eser... s.177.

⁴⁵Küçük Kaynarca Antlaşmasının 11. maddesine göre Rusya, Osmanlı Devleti sınırları içinde ilk defa Konsolosluk kurma hakkını elde etti. 11. maddenin başka bir özelliği, iki ülke arasındaki ticarî ilişkileri düzenleyen ve Karadeniz'de Rusya'ya ticaret izni veren bir hüküm olmasıydı. Atanacak olan konsolos veya konsolos vekilleri, Osmanlı Devleti'nde ticarî faaliyetlerde bulunan Rus tüccarlarıyla ilgili meselelere bakacağından, iki ülke arasındaki ticarî ilişkileri düzenleyen ibarelerin arkasından konsolosluklar kurulması ile ilgili bilgiler antlaşmanın 11. maddesine yazılmıştı bkz. Aynı eser... s.142-143.

1856 yılından yani Kırım savaşı sonrasında farklı bir hız kazandı. 1864 yılında İstanbul'a Rus büyük elçisi olarak da atanan Nikolay Pavloviç İgnatief, Rusya'nın Asya İçişleri dairesindeki görevi sırasında ve sonrasında özellikle Balkanların tamamını konsolosluk ağlarıyla örmeye başladı. 1857 yılında açılan Filibe Viskonsolosluğu'na tayin edilen Nayden Dobroviç Gerov gibi koyu panslavistler önceden ve yeni açılan konsolosluklara atandılar. Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri ve mali açıdan zayıf olduğu bu dönemlerde Rus konsoloslukları, Balkanlarda Osmanlı yönetimine karşı isyan fikirlerinin aşılandığı ve asi hareketlerin yönetildiği mekânlar oldular⁴⁶. 1864 tarihinde İstanbul'da konsolos olarak göreve başlayan İgnatief, kendisi gibi Panslavit olan Sofya, Gümülcine ve Filibe konsolosları ile sıkı bir işbirliğine girmiştir. İgnatief'in görev süresince en çok Rum ve Bulgarları uzlaştırma konusunda sorun yaşamış ve kendisinin bu doğrultuda yapmış olduğu girişimler olumsuz etkiler vererek her iki tarafında düşmanlığının kazanılması ile son bulmuştur⁴⁷.

Rusya, Balkan Slavlarını birleştirme ve her Slav Devleti'ni kendi safına çekebilme uğruna 1877-78 harbinden önce patlak veren küçük Osmanlı- Sırbistan savaşına (30 Haziran- 27 Ekim 1876) 4000 civarında gönüllü katılmış ve savaş boyunca Slav Yardım Komitesi kanalı ile 3 milyon ruble yani 1,5 milyon dolar para yardımı yapmıştır. Fakat Panslavizm uğrunda yapılan bu yatırımlara rağmen, Sırbistan'a gönderilen gönüllülerin uygunsuz davranışları ve Belgrad sokaklarında rezalet çıkartmaya varan tavırları nedeniyle iki tarafın arası açılmıştı. Bunun yanında Rus Panslavistler Sırp köylülerin hem savaşa hem de panslavizme kayıtsız kaldıklarını anlamışlar ayrıca, kendileri ile Batı Avrupa kültürü olarak yetişen Sırp aydınları arasında hiçbir ortak nokta bulamadıklarından dolayı Rusya, Sırbistan üzerindeki dikkatini Bulgaristan'a çevirmiştir; fakat Bulgaristan varlığını her ne kadar Rusya'ya borçlu ise de, 1885 tarihinde Osmanlı'ya bağlı olan Doğu Rumeli Vilayeti'ni ilhak ettikten sonra askeri ve sivil yönetimlerini Çar'ın göndermiş olduğu adamlara bırakmak niyetinde değildi. Rusya, Panslavizm politikası ile Balkanlar'da

⁴⁶Osman Köse, "Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Turkish Studies*, S.2, Türkiye 2006, s.154.

⁴⁷Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.* s. 175.

arzuladığı hedeflere şimdilik ulaşamasa da 1903 tarihine gelindiğinde, 1876'da ilişkilerini koparttığı Sırbistan ile yeniden bir bağ kurdu.

Rusya'nın Panslavist politikalarının en önemli uygulayıcıları hiç kuşkusuz Rus konsololarıdır. Yazarı ve tarihi belli olmayan bir Rus layihasında ifade edildiğine göre, Rusya'nın Belgrad Konsolosu'yla gizlice görüşmek ve nasihat almak üzere Bulgaristan ile Bosna-Hersek taraflarından pazarcı ve papaz kılığına bürünmüş bazı şahıslar Sırbistan'a gelmektedirler. Bu kişilerin amaçları kilise ve manastırlarına konsolusun aracılığıyla Rusya'dan para ve kitap yardımı almak, görüş alışverişinde bulunmaktır. Bu sayede Rusya'nın Slav milletleri üzerine olan etkinliğinin artması sağlanıyordu. Yine Rusya'nın yardımı ve bilgisi dâhilinde Sırp savaşı için gerekli silah ve mühimmatı tedarik etmektedirler. Görüldüğü gibi Rusya, Slav milletlerini etkilemek ve onları kendi bünyesinde toplamak için gerekli ortamı hazırlamakla meşguldür⁴⁸. Rusya, Balkan Slavlarını sadece ellerine silah vererek desteklememiş, her bir Slav devletine ayrı özen göstermiştir. Rusya imparatoru Karadağlıların, Osmanlı Devleti ile mücadele edebilmesi için ekonomik olarak güçlenmesi gerektiğine inanmış ve bunun nasıl olması gerektiğini araştırması için Kavalski adlı memurunu dahi bölgeye göndermiştir. Bu memurun vazifesi Karadağ'da bulunan maden yataklarını tespit etmektir. Kavalski yaptığı incelemelerde Karadağ'da sadece demir ve bakır madenlerinin olduğunu, buna karşılık Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde bulunan İşkodra eyaletinin Zeta denilen bölgesinde ise gümüş madeni olduğunu belirlemiştir. Rusya, bu sebeple Zeta bölgesinin Karadağlıların eline geçmesi için büyük gayret göstermektedir⁴⁹.

Rusya'nın takip ettiği Panslavist siyaset, dönemin pek çok sanatçı ve bilim adamının çalışmalarına da yansımış⁵⁰, yapılan çalışmalarda da görüleceği gibi

⁴⁸Erdoğan Keleş, *a.g.m.* s. 133.

⁴⁹Erdoğan Keleş, *a.g.m.* s. 134.

⁵⁰1844-1845 yılları arasında Viktor Grigoroviç'in Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Yarımadasına yaptığı yolculuklar ve bu esnada yaptığı araştırmalarını topladığı "Avrupa Türkiye'sine Yapılan Yolculuğa İlişkin Notlar" isimli kitabının incelenmesi sonucu ünlü Rus bilim adamının Bulgar kilise kütüphanelerinde bulunduğu eski el yazmalarıyla ilgili yorumları ve araştırmaları dikkate değerdir. Özellikle Yunan Kilisesinin Bulgar Halkı üzerinde baskı kurma yöntemlerine eleştirel bir bakış açısı getirirken Bulgar Halkına yapılan bu haksızlığın düzeltilmesi yönündeki görüşleri ve çabaları onun Slavlık bilinci konusunda ne denli hassas davrandığını ortaya koyar. İlgisini çeken konu tüm Makedonya bölgesinde Bulgarların sayıca daha çok olmalarına rağmen sadece kasabalarda değil köylerdeki kiliselerde bile ayınların Yunanca olarak yapılmasıdır. Yunanların Bulgarlar üzerindeki bu din hâkimiyeti Rus bilim adamını oldukça rahatsız eder ve Yunan

Panslavizm'in planı açık bir şekilde Rusya'nın ihtiraslarını bastırma amacı taşımaktadır.

Günümüzde, dünya klasikleri arasında yer edinmiş eserlere sahip olan Dostoyevski'nin Slavlık görüşünü kısaca şu şekilde açıklayabiliriz: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın da tesiriyle Dostoyevski, Hz. İsa'nın düşmanlarıyla savaşmayı kutsal bir vazife olarak görür ve İstanbul'u alma hayallerinin coşkusuyla kan dökmeyi kutsallaştırır. Slav davasını Rus davası olarak gören ve Rusya'nın bütün Slav halkların ve Ortodoksların hamisi olduğuna inanan Dostoyevski, başkenti (Moskova) taşımamak şartıyla İstanbul'u ele geçirme zamanının geldiğini, bunun bir ütopya ya da "histeri hezeyanı" olmadığını, "Hasta Adam"ın ölümüyle birlikte İstanbul'un kesinlikle İngilizlere ya da Avrupalı devletlere bırakılmaması ve mutlaka Rus egemenliğinde olması gerektiğini savunur. Avrupa'da şimdi sürdürülen diplomatik görüşmeler ve anlaşmalar ne şekilde sonuçlanırsa sonuçlansın, önümüzdeki yüzyılda da olsa İstanbul eninde sonunda bizim olacaktır! Yolumuzdan sapmadan, kararlılıkla yürümeli ve aklımızdan hiç çıkarmamalıyız⁵¹. Dostoyevski, Türklerin ve Müslümanların aksine Rusların dinî ve hümaniter bir hoşgörüyeye sahip olduğunu⁵², bunun için Tatarları sindirdikten sonra bile onlara zulüm ve baskı

---

kilisesinin Bulgarlara karşı yürüttüğü bu asimilasyon politikasını kınamayı da ihmal etmez. Özellikle Bulgar halkının siyasi ve sosyal konumunu büyük bir ilgi ve hevesle araştırması ve de Bulgar kilise ve okullarındaki Yunan asimilasyon politikasını ayrıntılı bir şekilde ortaya koyup bir Rus olarak Bulgar kardeşlerinin maruz kaldığı bu baskıları büyük bir acı olarak yansıtmaması, onun Slavlık bilincine ne denli önem verdiğinin göstergesidir bkz. Melahat Pars, "Viktor Grigoroviç'in İstanbul ve Balkan Yarımadasını Kapsayan Gezisi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* C.46,S.2, Ankara 2006, s. 153-158-160.

⁵¹Selahattin Çiftçi, "Dostoyevski'nin Eserlerinde Türklere ve İslâma Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.11, 2010 s. 219.

⁵²Dostoyevski; Türkleri fanatik, barbar, zalim ve gaddar olarak görürken İslamiyet'i "vahşet dini", Osmanlı Devleti'ni de "hasta adam" olarak niteler. Türklerin Slav halklara çeşitli işkenceler yaptıklarını, esirlerin kulaklarını ve çeşitli organlarını kestiklerini, kadınların ırzına geçtiklerini ve hançerle delik deşik ettiklerini, erkeklerin derilerini yüzdüklerini, küçük çocukların bir kısmını bacaklarından ikiye ayırdıklarını, bir kısmını da süngülediklerini, gözlerini oyup kazığa oturttuklarını ve annelerinin gözleri önünde çocukların hatta kundaktaki bebeklerin parmaklarını keserek acı çektire çektire öldürdüklerini söyler. Rusların ise Avrupa halklarından bile daha medeni olduklarını, Türkleri yendikleri zaman onlara aynı şekilde karşılık vermediklerini, hatta Rus askerlerin tayınlarını Türk esirlerle paylaştıklarını söyler. Dahası Bulgarlar, kasabalarını terk eden Türklerin mülklerine ne yapılacağını sorduklarında Rus başkomutanı "Mallar mülkler toplanacak ve bir köşede muhafaza altına alınacaktır. Tarlalar ekilecek, toplanan ürün, emeğin karşılığı üçte birlik bölümü alındıktan sonra Türkler dönene kadar depolanacak, onlara teslim edilecektir" cevabını vermiştir bkz. Aynı eser... s.220.Fakat Osmanlı arşivleri durumu bunun tam tersi şeklinde izah etmektedir... Hüseyin oğlu Fehim' in ifadesi; Sabahleyin erkenden üç yüz kadar Bulgar askeri geldi köyümüzü sardı başlarında Gaytancı isminde bir Bulgar yüzbaşısı vardı köyümüzün sarıldığını görünce yine başımıza yeni bir felaket ve fecaatin geleceğini anladık ve

yapmadıklarını, topraklarından sürmediklerini ve hiçbir Avrupa devletinde görülmeyecek şekilde yerli halktan daha fazla imtiyazlar verdiklerini söyler. Türklerin İstanbul ve Anadolu'dan çıkarılıp Asya steplerine sürülmesini, halifelüğün kaba kuvvetle ve siyasal olarak değil de akıllıca hareket edilerek ortadan kaldırılmasını, Ortodoks Hıristiyan inancının İstanbul'da yayılmasını, İstanbul'u ele geçirdikten sonra Türklerin ve Müslümanların silah taşımalarının yasaklanmasını ve Ayasofya'nın patrik tarafından kutsanıp kiliseye çevrilmesini teklif eder⁵³.

Özellikle şair *Tyütçev* en büyük hayalinin İstanbul'un ele geçirilerek Slav İmparatorluğu'nun başkenti yapılması olduğunu belirtiyordu⁵⁴.

Mustafa Kemal Atatürk'ün, Panslavizm'in yaymış olduğu kültürel etkiyi işaret eden "*Biz Balkanları niçin kaybettik biliyor musunuz? Bunun tek bir sebebi vardır. Bu da İslav araştırma cemiyetlerinin kurduğu Dil kurumlardır. Bizim içimizde ki insanların milli tarihlerini yazıp, milli şuurlarını uyandırdığı zaman biz Balkanlarda*

---

kaçıp kaçmamayı konuşmaya başladık fakat kaçmak imkânı yoktur zaten buna meydan kalmadan otuz kadar Bulgar askeri derhal köy içine girdi ve bütün erkekleri toplamaya başladı ve o anda ellerine geçirdiklerini derhal köy kahvesine tıkadılar zaten küçük olan köy kahvesinde bu kadar kalabalıktan nefes alamayacak dereceye gelmiştik kahveye tıkamak işi bittikten sonra bu otuz Bulgar neferi bize silahlarını göstererek türlü türlü küfürler söyleyerek "kimde para var ise çıkarsın versin yoksa hepinizi kurşundan geçireceğiz" dediler parası olan çıkardı verdi bu fide-i necatin bize hayatımızı bağışlayacağını ümit ediyorduk. Halbuki para verenler de __ olacağı halde üç dört kişi bir arada bağlandık Arda suyu kenarındaki mezarlık yakınına götürüldük daha yolda giderken canımızın bir kısmı tüfenk dipçığı ile imha edilmişti. Bulgar askeri kudurmuş hayvanlar gibi Yüzbaşı Gaytancı'nın gözü önünde tüfenk dipçiklerini nereden rastgelirse öyle indir buyurulurdu ki biz artık mevcudiyetimiz gaip etmiş bir avlu gibi hiçbir şey söylemeyerek meydanı siyasiye gidiyorduk Bulgarlara bir şey söylemek Bulgarlardan talep avf ve merhamet istemek!...Ve köye kaçtım fakat köye kaçmakla hayatımın kurtulduğuna emniyetim yok lakin herkesin taşıdığı umudu vardı keşke köye gelmeye idim şimdi hatam gözümün önüne geldikçe niçin bende arkadaşlarımla beraber ölmediğime pişman oluyordum böyle feci ve şen-i manzaralar gören gözler yaşamamalıdır köy içindeki kadınların feryadı çocukların çığlıkları iş bu başı donu yırtılmış sübyan ve nalan kendilerini takip eden Bulgar askerleri önünden kaçarak bir mucize-i aman arayan kızların hali bana ölümden daha ağır geldi sekiz yaşındaki kızlarımız bile Bulgar askerlerinin taarruzundan kurtulmuyordu kendini müdafaa etmeye çalışan gelinlerimiz karılarımız saçlarından tutularak insafsızcasına yere vuruluyor ve Bulgarlar hiç kıymetini takdir edemedikleri namusları ırzları işitilmeyen bir tavırla siya'ane ile hetk ediyorlardı kızlarını kurtarmaya çalışan analarda başlarında kasatura ile parçalanıyordu bu mücadele-i namus esnasında kadınlarımızdan altı kişi terk-i hayat etmiş ve yahut boğulmuştur... DHK. KMS 95/1 Lef 1/ Lef 2. Ayrıca Bulgarların yapmış olduğu vahşete dair birkaç örnek şöyledir: Bulgarlar esir Türk askerlerinin yanı sıra, masum ahaliyi de kadın erkek, yaşlı, genç demeden, süt emen çocukları bile süngülemek, sularda boğmak, boğazlamak, kurşuna dizmek, çeşitli uzuvlarını kesmek, diri diri gömmek veya canlı canlı yakmak gibi akla gelebilecek her türlü işkence usullerini kullanmışlardır. Yapılan bir diğer baskı da Türk isimlerinin Sav-Hıristiyan isimleriyle değiştirilmesi olmuştur. Verilen Bulgar adı yerine eski Türk adını söyleyenlere para, dayak ve idam cezası verilmiştir. Bkz. İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi, (1877-1989)*, Ankara,1990, s. 28, 30-31.

⁵³Selahattin Çiftçi, *a.g.e.* s.220.

⁵⁴Galip Çağ, "Panslavizmin Fikri Temelleri Ve Slav Birliği Çabaları", *Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak. Dergisi, Orhan Hülagü Özel Sayısı*, C. 10, S. 1, Sakarya 2008, s. 214.

Trakya hudutlarına çekildik”⁵⁵ ifadesi bu siyasetin ne kadar planlı ve programlı bir çerçevede içerisinde gerçekleştirildiğinin en önemli göstergelerindedir.

Bu düşünce minvalinde yer alan Rus sanatçılarının yanında Tolstoy ise Türklere ve Müslümanlara özellikle de İslamiyet’e olan ilgisiyle dikkati çeker. *Anna Karenina*’da Karadağ ve Sırbistan’a giden Rus gönüllülerini sadece “serseri güruhu” olarak tavsif etmekle kalmaz, Slav meselesinin belirli menfaatler peşinde koşan mahdut mahfiller tarafından yaratıldığını ve Rus gazetelerinde çıkan yazıların da mübalağalı olduğunu söyler⁵⁶.

Rusya, Osmanlı Balkan coğrafyasının tek güç sahibi gibi açıktan ve gizli bir şekilde Panslavizm siyasetini uygularken sorulması gereken sorulardan birisi ise; Rusya’da bulunan Osmanlı elçisi giderek şiddetlenen Panslavist politikanın ve bu politikaya bir İncil gibi hizmet eden kitapların ne kadar bilincinde idi? Ya da bab-ı âli, Balkanlardaki bu gelişmeleri ne kadar yakından takip edebiliyordu? Bu soru başlı başına bir araştırma konusu oluşturabilecek mahiyette iken, Osmanlı yönetimi ve devlet adamlarının gerek Rusya’daki gerek Balkanlardaki gelişmeleri takip ettiği ve bu gelişmelere uygun politikalar yürüttüğünü söyleyebilmek son derece güçtür. Aslında Rusya’nın bu tutumuna karşı Osmanlı Devleti tarafından şüpheyle yaklaşmakta ise de buna engel olunması yönünde yapılacak bir girişimin ters etki yapması da muhtemeldir. Çünkü bu durumda Rusya’nın lütuf ve merhamet ile Osmanlı Devleti’nin baskısından kaçan kimseleri himaye etmesi gibi bir durum ortaya çıkabilirdi. Bu minvalde düşünüldüğünde Osmanlı idarecileri Rusya’nın Slavlar üzerine takip ettiği Panslavist siyasete karşılık olarak etkin bir politika üretememişlerdir. Bunun yanında Fransa ve Atina maslahatgüzarı Galip Kemali Bey’in ihtarlarına rağmen Balkanlarda bir ittifakın kurulacağına inanılmamıştır. Bunun yanında Hariciye Nazırı Asım Bey’in 15 Temmuz 1912 tarihli Meclis-i Mebusan konuşmasında ki “Balkanlardan imanı kadar emin olduğu” şeklindeki meşhur sözleri bu durumun en açık örnekleridir. Balkanlarda, Rusya’nın Panslavizm ile gövde gösterisi yapmaya başladığı ilk zamanlarda, Osmanlı Devleti’nin tedbir olarak almış olduğu nadir örneklerden biri; Sadrazam Ali Paşa’nın 1870 tarihinde Bulgaristan’ı 14 bölgeye ayırıp Bulgar Ekzarhlığı’nı kurmasıyla Bulgarları Rum

⁵⁵Utkan Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara 1999, s.371.

⁵⁶Selahattin Çiftçi, *a.g.e.* s. 215.

kilisesinin tahakkümünden çıkartarak, Ignatief'in çok fazla uğraş verdiği Rum-Bulgar yakınlaşmasının önüne geçmesidir. Ama bu durumu diğer taraftan değerlendirdiğimizde ise Bulgarları Rum-Ortodoks himayesinden kurtararak, Rusya'nın hamisi olduğu bir Slav rahibinin himayesine verilmesini sağlayarak Bulgar milli hareketine hız kazandırmış ve Rus-Bulgar işbirliğinin önünü açmıştır.

B. KİLİSELER VE MEKTEPLER KANUNU

I. Balkan Savaşı öncesi, Balkan Devletleri arasındaki sorunların bir kenara bırakılarak, Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturdukları ittifakın önünü açan gelişmelerden Kilise ve Mektepler Kanunu'nu incelemeden önce, 19. Yüzyılda, Balkanlardaki din ve kilise kavramını açıklamak yerinde olacaktır.

Genel olarak dinler, Tanrı'nın emirlerini yaymak ve uygulamak istediklerinden dolayı barışçıl ve siyaset üstünde bir yapıya sahiptirler. Ancak 19. Yüzyıl Balkan coğrafyasında, kiliselerin (Bulgar, Rum ve Sırp) böyle davrandıklarını söylemek mümkün değildir. Çatışma ve mücadeleler sadece Hıristiyan olmayan komşularla değil, aynı zamanda kendi aralarında da sürüp gitmekteydi. Rus Kilisesi'nin en belirgin ve aynı zamanda en çok tepki toplayan tavrı, İstanbul fethi sonrasında kendisini Ortodoks âleminin başı olarak görmesidir⁵⁷. Diğer taraftan Fener Rum Patrikhanesi, Yunan milliyetçiliğini kendisine ilke olarak kabul ettiğinden dolayı, Sırp, Bulgar, Makedon vs. kiliselerine bölünmüştür.

Kiliseler, Osmanlı Devleti'nin *Klasik* adını verdiğimiz ve güçlü olduğu dönemde idare ile tam bir uyum içindeyken, gerileme döneminin başlaması ile birlikte Osmanlı Devleti'ne olan tepkileri ve aralarındaki anlaşmazlıklar artmıştır⁵⁸. Hem Bulgar hem de Rum kiliseleri isyancı çetelerin en büyük destekçileri

⁵⁷D. Paul,Steeves, "Rus Kilisesi", *Hıristiyanlık Tarihi*, İstanbul 2004, s.464.

⁵⁸Yavuz Ercan, *On dokuzuncu Yüzyılda Balkanlarda Kilise*, Ankara 1987, s. 23-25.

olmuşlardır. Kilise binaları, lojistik malzemelerin saklanmasıyla saldırı planlarının yapılmasına kadar pek çok amaç için kullanılmıştır⁵⁹.

Rum ve Slav (Bulgar) kiliselerinin siyasî hesapları da vardı. Makedonya'nın her tarafında yaptırılan ve her geçen gün sayıları çoğaltılan kiliseler, bu hesapları gerçekleştirmek amacıyla kullanılan birer vasıta olmuştur. Yani bu dönemde yaptırılan kiliselerin varlık sebebinin, Hristiyanların dinî ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade siyasî maksatlara hizmet etme amacına yönelik olmuştur.

Kilise ve papazların eşkıyalık faaliyetlerinin, daha II. Selim zamanında vuku bulmaya başladığı kayıtlarda mevcuttur. O dönemde Üsküp ve Pirlepe yöresinde ayaklanan papazlar isim isim zikredilmiştir. Nitekim bu ve başka sebeplerden dolayı sivil Müslümanlar ile sivil Hristiyanlar arasında silahlı çatışmalar bile çıkmıştır. Muhtemelen bu sebeplerden dolayı bazı çatışmalarda, Müslümanlar tarafından ilk hedef alınanlar arasında metropolitler yer almıştır. Görevleri, Hristiyanların dinî ihtiyaçlarını karşılamak olması gereken kilise temsilcilerinin, isyan ve karışıklığa teşvik ve benzeri faaliyetlere girişmeleriyle ilgili çok sayıda belge mevcuttur⁶⁰.

Kiliseler, en yoğun siyasî vb. faaliyetler içine II. Abdülhamit döneminde girmişlerdir. Kuşkusuz bu duruma, uluslararası ortamın şartları yardımcı olmuştur. 1775 yılında Rum Kilisesi tarafından Cunda adasında açılan bir ilkokul müfredatında, 1884 ders yılında okutulan bir kitapta hayli ilginç ifadelerle rastlanılmaktadır:

1. Türkler ekonomik olarak çöktürecek.
2. Türklerin ahlâk, din, milliyet ve gelenekleri dejenere edilmeye çalışılacak.
3. Devletle milletin arası açılacak.
4. Doktorluk ve eczacılık mesleğinde olan Rumlar, hastaları, özellikle kimsesiz hastaları zehirleyecek, kör, sağır, sakat edecek.

⁵⁹Rahman Ademi, *II. Abdülhamid Döneminde Makedonya Müslümanları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 189.

⁶⁰Rahman Ademi, *a.g.t.* s. 190.

5. Tarım politikasında Türk çiftçileri, borçlandırılarak ağır faizlerle toprağından mahrum edilecek.

6. Yüksek rütbeli (Müslüman-Türk) devlet memurları, rüşvet, ziyafet ve hatta kadın ikramları vasıtasıyla “Etnik-i Eteryä”, doğrusu “Philik-i Eteryä”nin emirlerine alınacak.

7. Suikast ve sabotajlar düzenlenecek.

8. Birer ileri karakol ve gözetleme yeri olan manastırlarda din adamlarının istekleri hemen yerine getirilecek.

9. Rum zanaat ustaları Türk çırac almayacaktır.

10. Bütün bunlar gizli bir şekilde yerine getirilecek ve bu kurallara uymayanlar hemen aforoz edilecek ve kredi verilmeyecektir.

İngiliz sefaret belgelerine göre Sadrazam, Fener Rum Patriği'nin Yunan isyancı çeteleriyle ilişkisi olduğu, aşırı milliyetçilik yaptığı, ayrıca dinî özgürlüğe inatla karşı çıktığını ifade etmiştir⁶¹.

Bütün bunlara ilave olarak Fener Rum Patrikhanesi tarafından onaylanan, İstanbul, Selanik ve Rumeli'nin diğer taraflarında bulunan Rum mekteplerinde okutulan beş ciltten ibaret “*Anagnostmaryon*” adlı kitapta yazılanlar ibret vericidir⁶².

Balkan coğrafyası 19. yüzyılda yarımada yer alan tüm milletler için sancılı bir dönem olurken, bu sancının merkezinde ise Osmanlı Devleti vardı. Yapılan reformlar, verilen tavizler ve izlenen denge siyasetinin meyveleri hiçbir zaman olgunluğa ulaşmıyordu. II. Abdülhamid dönemi, Balkan Devletleri'nin hareket sahasını kısmen kısıtlasa da devletin kaçınılmaz sonunu engelleyecek türden politikalara ulaşamadı. İttihat ve Terakki'nin yönetime gelmesiyle birlikte, Balkanlar artık Avrupa'nın kördüğüm noktası halini almıştı. Balkan Devletleri için bu kördüğümün bir kısmını çözen siyasi olaylardan birisi ise Kiliseler ve Mektepler Kanunuydu.

⁶¹Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul 1967, s. 51.

⁶²Rahman Ademi, *a.g.t.* s. 191.

Hala çok tartışılan bu konu hakkında yapılan çalışmalarda, Kiliseler ve Mektepler Kanunu'nun taşıdığı tarihsel önemin ötesinde ki noktalara varılırken, konu üzerinde Balkan Devletlerini ilk defa ve ayrılmaz bir biçimde bir araya getirmiş olacağına dair bir hava hâkimdir.

*“Balkan milletleri sosyal ve siyasî ne görünüş arz ederlerse etsinler, onların Orta Asya'dan gelmiş aynı kandan, yakın soylardan müşterek cetleri olduğunu unutmamak lâzımdır...”*⁶³. Mustafa Kemal Atatürk II. Balkan Konferansı'nda, Balkan Konferansı'na katılan devletlerin temsilcilerine yapmış olduğu Fransızca konuşmada dile getirdiği bu cümleler, aslında Balkan Savaşları'na gidilen süreçte, Balkan Devletleri arasında yapılan ittifakların kökenlerinin dayandırılması gereken nokta hakkında net bir bilgi vermektedir.

Klasik bir yaklaşımla Balkan Devletleri'nin, Osmanlı Devleti'ne karşı, aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakarak, birleşmeleri İttihat ve Terakki Partisi'nin 3 Temmuz 1910 tarihinde Kiliseler ve Mektepler Kanunu⁶⁴ adı ile bir düzenlemeye gitmesiyle gerçekleşmiştir. Kanuna göre bölge üzerinde nüfusa dayalı çoğunluğun sağlanması halinde o bölgede ki kilise ve mektepler Patrikhane ve ya Eksarhane'ye teslim edilecekti. Bu düzenleme ile Balkan Devletleri arasında ki tüm sorunlar çözülmüş ve ittifaklar süreci başlamıştı.

Düzenlemenin öncesine baktığımızda, Berlin Antlaşması ile bağımsızlık yolunda önemli bir adım atmış olan Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan ile Yunanistan'ın her biri sınırlarını denize ulaştırmak için tek yol olan Makedonya'yı sınırlarına katmak istiyor ve bu taleplerini iki farklı noktaya dayandırıyorlardı. Bunlardan ilki Makedonya ile tarihi bağları oldukları iddiasıydı. Yunanistan, Makedonya'yı geçmişinin bir parçası olarak görmekteydi. Sırlar ise Makedonya'nın

⁶³Utkan Kocatürk, *a.g.e.* s. 372

⁶⁴Kanunun tam adı *“Rumeli'de kainmünâzaun-fih Kilise ve Mektepler hakkında kanundur”*. Altında dönemin Dahiliye Nazırı Talat Paşa ve sadrazamı olan İbrahim Hakkı'nın imzaları olan bu Nizamname toplam 11 maddeden oluşmaktadır. Nizamnamede sorunun çözümünde nüfus yoğunluğunun esas tutulduğu görülmektedir. Kilise ve mekteplerin teslim ve tesellüm muameleleri de devletin eliyle gerçekleşmiştir. 28 Cemaziyelahir 1328 tarihinde Takvim-i Vekai Gazetesi'nde 328 numarayla neşr edilerek yürürlüğe konmuştur. Uygulamaya geçebilmek için tahkikatlara başlanmıştır. 2. 3. ve 4. maddeler doğrultusunda hangi cemaatin yoğunlukta olduğu ve var olan müessesatın kadimden beri hangi tarafa ait olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. bkz. Süheyla Yenidünya, *Balkanlarda Kilise Mücadeleleri (XIX. YY- XX. YY)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 1999, s.144,146.

15. yüzyılda Stephan Duşan tarafından kurulan Sırp İmparatorluğu'nun bir parçası olduğunu savunarak bölgenin kendilerine ait olduğunu savunuyorlardı. Bulgarlar ise tarihi bağılıklarını Krum, Omurtag zamanında kurulan ve Çar Simeon zamanında en parlak dönemini yaşayan Bulgar Çarlığı ile açıklıyorlardı⁶⁵.

Makedonya'yı kendi topraklarına katmak isteyen bu üç devletin bir diğer dayanağı ise bölgedeki en fazla nüfusa sahip oldukları iddiasıdır. Bu durumda da karşımıza Kilise ve Mektepler Kanunu'nun sağlıklı bir şekilde uygulanmasında karşımıza çıkan sorunlardan biri tezahür etmektedir.

Sırp, Yunan ve Bulgar İddialarına Göre Makedonya'nın Nüfusu⁶⁶

	Bulgar İstatistiği	Sırp İstatistiği	Yunan İstatistiği	Osmanlı Rakamları
Türkler	499.000	231.000	634.000	1.112.000
Bulgarlar	1.181.000	57.000	332.000	774.000
Yunanlar	229.000	201.000	653.000	514.000
Sırlar	1.000	2.048.000	---	---

Balkan Savaşları öncesinde, Balkan Devletleri arasında ki kördüğümün bu kanun ile çözüldüğünü söylemek yanlış olmasa da, ittifaklar sürecini tamamıyla Kiliseler ve Mektepler Kanunu'na bağlamak yanlış bir tespit olacaktır.

Balkan ulusları, söz konusu Osmanlı Devleti'ni Rumeli'den atmak olduğunda ve ya Osmanlı Devleti'nden bir şeyler koparmak olduğunda, aralarında ki her türlü problemi bir kenara bıraktığı ve aynı kanı taşıma bilinci ile hareket ettikleri tarihin

⁶⁵Süheyla Yenidünya, "Balkanlarda Kilise Mücadeleleri: Fener Rum Patrikhanesi tarafından Makedonya'da Yürütülen Çete Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'nin Aldığı Tedbirler", *Türk Tarihinde Balkanlar*, C.2, Sakarya 2012, s. 902.

⁶⁶Mehmet Yetişgin, "Osmanlı Son Döneminde Balkanlardaki Olayların Bölgedeki Türk ve Müslüman Halk Üzerindeki Etkileri", *Türk Tarihinde Balkanlar*, C.2, Sakarya 2012, s. 867.

farklı safhalarında görülmüştür. Mazisi binlerce yıllık geçmişe dayanan bu küçük Balkan Devletleri arasındaki problemlerin çözümünü, 3 Temmuz 1910 tarihinde çıkarılan bir kanun ile I. Balkan Savaşı'nın başlangıç tarihi olan 8 Ekim 1912 arasında ki, iki yıldan biraz fazla bir zaman arasına sığdırmak, Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan ittifakların merkezine sadece adı geçen kanunun koyulması ile açıklanamayacak bir husustur.

Balkan uluslarının, tarihsel süreç içerisindeki siyasi tavır ve tutumları şımarık çocukların hareketini aratmayan türden özellikler göstermektedir. Balkanlarda meskun bu küçük devletler, Türkler henüz Makedonya adı verilen bölgeye gelmeden önce bile birbirleri ile sürekli bir mücadele içerisindeydi⁶⁷. Osmanlı Devleti, bölgedeki küçük devletlerle tanıştığında aralarında adeta gelenekselleşen, bir dargın bir barışık süregelen ilişkiler bulunuyordu ve bu durum Balkan Savaşları'na kadar süregelmiş hatta günümüzde de Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çıkmasıyla meydana gelen boşluğu hiçbir Balkan devleti dolduramamıştır.

I. Balkan Savaşı öncesinde yapılan ittifakların önünü açan gelişmelerden Kiliseler ve Mektepler Kanunu bu amaç doğrultusunda, Balkan Devletleri'nin sorunlarını, bir buzdolabına kaldırmasından öte bir anlam taşımamaktaydı.

İttifakların meydana gelmesinden az önceki siyasi olaylara göz attığımızda, yukarıda söylediğimiz gibi git gelolaylarıyla dolu gelişmeleri görmekteyiz.

Bulgaristan, olası bir Balkan Savaşı'na daha II. Abdülhamid Dönemi'nde hazırlanmaya başlamıştı. II. Abdülhamid'de bir Bulgar taarruzu olduğu anda hemen harbe girmek niyetinde idi. Çünkü bu şekilde hareket etmekle, Bulgarların diğer Balkan devletleri ile birleşmesine mani olacağını düşünüyordu. Hatta bu sıralarda Yunan Hükümeti de Bulgarlar ile anlaşamadığından, Osmanlı Devleti bünyesinde uygun görülen yerlerde birkaç konsolosluk açmasına müsaade edilmesi halinde, Osmanlı Bulgar savaşında Osmanlı Devleti'ne yardım etmeyi teklif etmişti⁶⁸. 1909 senesinde olması muhtemel bu savaş ve olası Osmanlı Devleti- Yunanistan ittifakının ardından bir sene sonra çıkarılan 3 Temmuz 1910 tarihli Kiliseler ve Mektepler Kanunu'nun bu düşman görünen iki devleti birleştirmesi, takip ettikleri politika

⁶⁷Hale Şıvgın, "Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902- 1912 Yıllarında Makedonya", *11-15 Nisan 2007 Bulgaristan Turnova Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslararası Balkan Sempozyumu, Turnova-Bulgaristan 2007*.

⁶⁸Aynı eser... s. 298.

sebebiyle muhtemel görülebilir. Fakat Bulgaristan ve Yunanistan, Balkan İttifaklarına katılmadan önce 1911 senesinin yazında, bu defa Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında Makedonya meselesi üzerinde anlaşmak için müzakerelere başlanmıştı ama 1911 Eylülü sonunda, Trablusgarp Savaşı'nın çıkması üzerine bu görüşmelerden sonuç alınamamıştı⁶⁹. Bu girişimin başarısız olmasından sonra 29 Mayıs 1912 tarihinde de, ileride ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz, Balkan İttifakları sarmalından Bulgaristan-Yunanistan Gizli Anlaşması imzalanıyordu. Çıkarılan bu kanundan yaklaşık bir sene sonra Trablusgarp Savaşı nedeniyle gerçekleştirilemeyen muhtemel bir Osmanlı Devleti-Bulgaristan İttifakı'nın, Balkan Devletleri'nin takip ettiği politikaya bir başlık koymanın ve genelleme yapmanın zorluğunu göstermektedir.

Balkan Devletleri'nin takip ettiği politika, neredeyse esen rüzgârın yönüne göre şekillenirken, Balkan İttifaklarını oluşturan devletleri bir araya getiren sebepleri çok iyi analiz etmenin gerekliliği yukarıda ki örnekte açık bir şekilde görülmektedir.

17 Temmuz 1905 tarihine, bir Rum çete reisi kendi çetesine mensup diğer çete başlarına gönderdiği talimatnamede tek bir Bulgar kalmayınca dek kendilerine huzur olmadığını belirtiyordu.⁷⁰

Balkanlardaki bu tarz bir düşmanlık sadece Rum, Bulgar, Ulah, Sırp çeteleri arasında değil aynı cemaate mensup çeteler arasında da oluyordu. Mesela Bulgar çeteleri Virhovist ve Santralist olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Bulgarlar arasında büyük ihtilaf vardı. Birbirlerine karşı Rum, Ulah, Sırp, Bulgar çeteleri arasında olandan daha fazla düşman olabiliyorlar ve şiddet gösterebiliyorlardı⁷¹.

Bulgarların Rumlara karşı giriştiği bu harekete Rumlarda sessiz kalmadılar. Yunanistan başlatmış olduğu hareketin temsilcileri ise din adamları idi. Metropolitler Rumlardan teşkil ettikleri çetelere özellikle Arnavutlardan da maaş karşılığında adamlar toplayarak bölgede Rum olmayan unsurların öldürülmesinde kullanıyorlardı. Çeteler merkezden gelen bilgilendirmeler dâhilinde hareket ediyor ve nereye, ne zaman baskın yapılacağı ve baskında kimlerin öldürüleceği dahi ayrıntılı bir şekilde belirtiliyordu. Rum çetelerinin baskın yapmadığı hemen hemen hiçbir köy kalmadığı

⁶⁹Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789- 1914)*, Ankara 1999, s. 653.

⁷⁰Hale Şıvgın, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan İttifaklarının Önce Kiliseler Arasında Başlaması", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.2 Ankara 1999, s. 479.

⁷¹Aynı eser... s. 479.

gibi, baskın yaptıkları köy kiliselerinde Rumca şarkılar söyleyerek ahaliyi tahrik ediyorlardı. Bunun yanında ise Bulgarları vücutlarından parçalar koparmak suretiyle öldürüyorlardı⁷². Bu baskınların yanında, çetelerin başvurdukları diğer yollar ise adam kaçırmak ve yangın çıkarmak gibi faaliyetlerdir.

Bulgar ile Rumlar arasında yaşanan mücadelenin bir benzeri ise Sırlar ile Bulgarlar arasında da yaşanmıştır. Bulgarlar Sırlar ile beraber yaşadıkları köylerde, Patrikhane'nin tarafını tutan Sırları kiliselere sokmamışlardır. Hatta Sırp din adamlarını zor kullanarak kiliselerden çıkartmışlardır. Patrikhane'ye mensup olan Sırlar da boş durmamış ve Patrikhane'den aldıkları destekle Bulgar köylerine baskınlarda bulunmuşlardır. Bu baskınlar sırasında Bulgar ahalisinin tekrar Patrikhane'ye dönmesi için tehditlerde bulunmuşlardır⁷³.

Balkan Devletleri'nin Osmanlı'ya karşı oluşturdukları ittifaklardan önceki durum bu halde iken, çıkarılan Kiliseler ve Mektepler Kanunu ile devletin kilisesi olmayana kilise yapıp tahsis etmesi ile bu devletlerin aralarında ki gerginlikler son bulmamış sadece daha önce de olduğu gibi rafa kaldırılmıştı, nitekim bu problemler az sonra II. Balkan Savaşı'nda tekrar gündeme gelecek ve bu defa silahlar birbirlerine doğru dönecekti.

Balkan devletlerinin birbirlerine ve Osmanlı Devleti'ne karşı olan politikalarının siyasi tarihleri ile paralel olarak sağlıklı bir açıklamasını yapmak, eldeki verilerin iyi bir analizini gerektirirken, mümkün mertebe tümevarımcı yargılardan kaçınarak gerçekleştirilebilir. Mustafa Kemal Atatürk Balkan Devletleri'nin birbirleriyle çarpışması kadar manasız bir şey olmadığı ifadesi de durumun, karanlık halini açık bir şekilde göstermektedir.⁷⁴

İttihatçılar, Makedonya'daki Hristiyan unsurlar arasındaki anlaşmazlığın ortadan kalkmasının kolay olmadığını farkındaydılar. Unsurlar arasındaki düşmanlığın çok eskilere dayandığını belirten İttihatçılara göre, düşmanlığın ortadan kalkması için en az bir iki kuşağın değişmesi gerekiyordu. Rumeli'deki sorunların en büyük sebebinin Bulgarlar ile Rumlar arasındaki düşmanlıktan kaynaklandığını belirten İttihatçılar, "Genç Türkiye'nin politikasının unsurlar arasında dostluk ve

⁷²Süheyla Yenidünya, *a.g.m.* s. 904.

⁷³Süheyla Yenidünya, *a.g.m.* s. 906-907.

⁷⁴Uğur Kocatürk, *a.g.e.* s. 372.

güven yaratmak olduğunu ileri sürmekteydi. İttihatçılara göre Makedonya’da güvenliğin sağlanması için Bulgarlar ile Rumlar arasında anlaşmanın sağlanması gerekiyordu. Bu bakımdan İttihatçılar, her iki unsur arasında en önemli sorun olarak görülen kilise ve mektepler sorununun çözüme kavuşturulması gerektiğine inanıyorlardı⁷⁵.

Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı unsurları arasında anlaşmazlığa neden olan kiliseler meselesini çözmek amacıyla bir komisyon kurarak bu komisyondan kiliseler meselesi ile çeteler hakkında kanun tasarısı hazırlamasını istedi. Söz konusu komisyon, kiliseler meselesi hakkında 12 maddelik bir kanun tasarısı hazırladı. Ortodoks Osmanlı vatandaşları arasındaki kilise ve mektepler sorununu çözmeyi amaçlayan Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti’nin kanun tasarısı, 7 Temmuz 1909 tarihinde Meclis-i Mebusan’a ulaşmış ve bu tarihten sonra Meclis’te kanun hakkında görüşmelere başlanmıştır⁷⁶.

Kiliseler ve Mektepler Kanunu daha vücuda getirilmeden, Meclis-i Mebusan’da kanun üzerinde çalışıldığı esnada bile şiddetli tartışmalar meydana gelmiştir. Üzerinde en çok durulan konulardan bir tanesi Balkanlarda ki kiliseler meselesinin sadece hukuki değil aynı zamanda içtimai bir mesele olduğudur. Mesele önceleri cemaatlerin kendi aralarında çözebileceği boyutta görülmüştür ancak cemaatler tarafından uzlaşmacı tutum sergilenmemesi konuyu sürüncemede bırakmıştır. Durum bu hale gelince de devlet tarafından müdahale kararı alınarak müzakere yapmak üzere meclise taşınmıştır. Kanun daha hazırlık aşamasındayken cemaatler tarafından gösterilen olumsuz tepkiler, normal şartlarda, sınırını aşan bir duruma gelmiştir. Sorunun kendi lehleri doğrultusunda çözülmesini isteyen taraflar istedikleri şartların kanunda yer almaması durumunda devlete karşı zararlı faaliyetlerde bulunacaklarına değin tehditlerde bulunuyordu⁷⁷.

Özellikle Makedonya’daki avantajlı konumlarını kaybedeceğinden, Rum Patrikhanesi İttihatçılara karşı daha mesafeli duruyor ve bu kanuna karşı çıktıklarını

⁷⁵Hasan Taner Kerimoğlu, “Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı - Rum İlişkileri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.14, İzmir 2007, s.9.

⁷⁶Aynı eser... s.9.

⁷⁷Süheyla Yenidünya, *a.g.t* s. 143.

açık bir şekilde dile getiriyorlardı. Meclis'te yaptıkları konuşmalarda Rum mebuslar, genel olarak statükonun korunmasından yana tavır koydular. Hükümet tarafından getirilen kanun tasarısının yasalara aykırı olduğunu iddia eden Rum mebuslar, Rum ve Bulgar toplumları arasındaki anlaşmazlığa çözüm getiremeyeceğini düşündükleri tasarıya karşı koymaya başladılar. Meclis-i Mebusan görüşmelerinde İzmir Mebusu Karolidi Efendi, Selanik Mebusu Honeus Efendi ve yine İzmir Mebusu Aristidi Paşa, söz konusu tasarı hakkında bu doğrultuda ki görüşlerini açık bir şekilde dile getirmişlerdir⁷⁸. Bunun yanında Türk mebuslar ise kilise ve mektepler sorununun Rumeli'de asayişin bozulmasına neden olduğunu belirterek bir an önce karara varılmasını istemekteydiler.

Kanuna, hazırlık aşamasında olduğu gibi, vücuda getirildikten sonra da tepkiler devam etmiştir. Belgelerden de anlaşıldığı üzere ihtilaf özellikle Rumlar arasında baş göstermiştir⁷⁹. Rumlar tarafından gerek Devletin sınırları içerisinde gerek devlet sınırları dışarısında kanuna karşı mitingler düzenlemiştir⁸⁰. Rum toplumunun ve özellikle de Rum Patrikhanesi'nin kanuna karşı yürüttüğü muhalefet, Patrikhane'nin "*düvel-i muazzama*"ya başvurma kararı almasına kadar ulaşmıştır. Osmanlı Hükümeti'nin tüm uyarılarına rağmen Patrikhane'nin meclis-i milliyi toplama kararından vazgeçmemesi ve büyük devletlerin müdahalesini davet etmesi, İttihatçıların en fazla tepki gösterdiği noktaydı. İttihatçılar, Osmanlı Devleti'nin saygınlığına ve bağımsızlığına gölge düşürebilecek Patrikhane'nin bu girişimine karşı çıktılar. İttihatçılara göre Rum Patrikhanesi ruhani bir makam olmasına karşın kendisini, bakanlıklardan hatta Osmanlı Hükümeti'nden bile üstün görmekteydi. Bununla birlikte Rum Patrikhanesi, izlediği politikanın Rumlara da zarar verdiğini görmemekteydi⁸¹.

⁷⁸Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.m.* s.9-10.

⁷⁹İzmir'de Ayafotini Kilisesi'nde yapılan protesto gösterisine on bin kişi katılmış ve gösteride Rum metropoliti ile İzmir mebusu Karolidi Efendi konuşma yapmıştır. Ancak, konuşması sırasında İzmir mebusu Karolidi Efendi'ye halk tarafından tepki gösterilmiş ve Karolidi Efendi kürsüden inmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Ergiri, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Selanik ve Manastır'da da kanun aleyhinde gösteriler yapıldı⁵⁷. Bunun yanında Siroz, Yanya, İskeçe, Edirne, Kavala ve Drama'da da kanun aleyhinde gösteriler düzenlendi bkz. Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.m.* s. 12-13.

⁸⁰BOA, DH. MUI. 113/1, 05 B 1328,

BOA, DH. İD. 112/8, 03 B 1328,

BOA, İ. MBH. 2/35, 25 C 1328

⁸¹Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.m.* s.19.

Kilise ve Mektepler Kanunu, Osmanlı Rumları açısından da önemli sonuçlar doğurdu. 1908 ile 1912 yılları arasında Osmanlı Rum politikası açısından kiliseler kanunu önemli bir dönüm noktasıydı. Çünkü Patrikhane içinde var olan anlaşmazlıklara rağmen, kiliseler kanununun parlamentodan geçişine kadar neredeyse tüm Rum politik aktörler, ortak düşman Bulgarlara karşı birleşmişti. Ancak kanunun yasalaşma sürecinde, Osmanlı Rumları iki kampa bölündü. İstanbul Örgütü (Society of Constantinople) ile Rum milletvekillerinin bulunduğu taraf, hükümete karşı daha düşmanca bir tavır takınmaya başladılar. Onlar, hükümetin “baskıcı” önlemlerine karşı Osmanlı Rumlarının çıkarlarının korunması için Bulgarlarla işbirliği içinde hareket edilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Diğer tarafa göre ise, Osmanlı Rumlarının menfaati, hükümetle ve Müslüman vatandaşlarla işbirliği yapmaktaydı. Kilise ve Mektepler Kanunu, Osmanlı Rumlarını olduğu kadar Yunan politikalarını da etkiledi. Çünkü Makedonya’daki Yunan çete hareketini 1910 yılında yeniden canlandırma girişimleri, kiliseler kanununun kabulüyle ilişkiliydi. Ayrıca İmparatorluktaki Rumların tavırlarındaki değişiklik, kuşkusuz Yunan Hükümeti’nin değişen politikasından da etkilenmişti. Çünkü Yunan Hükümeti, 1909 yılının ortalarından itibaren Türkiye’ye karşı Bulgaristan ile bir ittifak kurmaya çalışıyordu⁸².

Osmanlı Rumlarının siyasal tutumlarında meydana gelen bu değişimler, Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhlığı arasındaki ilişkilerde de etkisini gösterdi. Nitekim kilise ve mektepler kanununun kabulünden kısa bir süre sonra Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhanesi arasında görüşmeler yapılmaya başlandı. Bulgar Eksarhı, Rum Patriği’ne mektup yazarak iki kilise arasındaki anlaşmazlıktan duyduğu memnuniyetsizliği dile getirdi ve bir uzlaşmanın gerçekleşmesi konusunda dilekte bulundu. Kiliseler arasında yakınlaşmanın başlamasından sonra Rum mebuslarının aracılık etmesi ile Bulgar mebuslarından Pançederof Efendi, Rum Patrikhanesi’ne giderek Patriği ziyaret etti. Ziyaret sırasında Patrikhane ile Bulgar kilisesi arasındaki sorunların çözülmesi konusunda görüşmelerde bulunuldu. Pançederof Efendi, resmi çevrelerde ve Eksarhane’de böyle bir anlaşmanın gerçekleşmesi düşüncesinin olduğunu dile getirdi. Rum Patriği daha sonra yaptığı açıklamada, Pançederof

---

⁸²Aynı eser... s.20.

Efendi'nin ziyaretinin resmi bir yönünün bulunmadığını ve iki kilise arasında anlaşmanın söz konusu olmadığını açıkladı. Bulgar Eksarhı da Rum gazetesi Proodos'a yaptığı açıklamada iki kilise arasındaki uzlaşmayı desteklediklerini açıkladı. Kiliseler arasındaki yakınlaşmanın sonucunda Meclis-i Mebusan'daki Rum ve Bulgar mebuslar arasında da ortak hareket etme düşüncesinin ortaya çıkması, Rum basını tarafından desteklendi. Bulgaristan ile Yunanistan arasında bir ittifak oluşturmak isteyen Yunan siyasi çevreleri tarafından da Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhanesi arasındaki yakınlaşma memnuniyetle karşılandı. Çünkü Yunan siyasi çevreleri iki kilise arasındaki uzlaşmayı, gerçekleşmesini istedikleri ittifak için bir başlangıç olarak görmekteydiler. Sonuçta İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gerçekleştirmek istediği yenilikler sonucunda daha önce kazandığı ayrıcalıklarını kaybedeceğini anlayan Rum Patrikhanesi'de gayrimüslim unsurlarla Osmanlı Devleti'ne karşı bir birlik oluşturma çabalarına hız verdi⁸³.

Kiliseler ve Mektepler Kanunu, İttihat ve Terakki tarafından yürürlüğe konana kadar, II. Abdülhamid Balkan devletleri arasında kurnaz bir politika takip ederek, Osmanlı Devleti'ne karşı birlik oluşturmalarını engellemiştir. Bu politikasını her pahasına devam ettirmiştir. Karadağ Prensi Nikola'nın Sırbistan'ı ele geçirme arzusuna dahi aralarındaki ilişkinin zarar görmemesi için ses çıkarmamıştır. Bulgaristan Karlı Ferdinand'ı hususi yaveri yapmış, Rum patrikhanesinin karşısına, onunla muadil ve aynı hukuka sahip Bulgar Eksarhanesi'ni tesis etmiş ve Balkan devletleri arasındaki kutupları daha da açmıştı. Ancak İttihat ve Terakki yönetimi başa gelince, İttifakların oluşumuna etki eden pek çok yanlışa imza atmıştır, bunlardan bir tanesi de Kilise ve Mektepler Kanunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bulgarlar, daha 1880 Berlin Kongresi'nden beri müstakil kiliselerine sahip olmak amacındaydı. Sultan II. Abdülhamid, bu istiklâl verilirse Atina ve Sofya arasında hızlı bir yakınlaşma olacağını bildiğinden, bin bir bahane ile mâni olmuştu.

İttihat ve Terakki yönetimi, Bulgar mebuslarının telkinleriyle bir "Kiliseler Kanunu" hazırlamışlar, benimsenmiş demokrasi prensiplerinin de görünürdeki

---

⁸³Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.m.* s.20-21.

felsefesi ile Ortodoks unsurlar arasındaki dini inançlarının kendi kiliselerinde yerine getirilmesini kabul etmişlerdi.

Selânik'teki Alâtini köşkünde göz hapsinde olan Sultan II. Abdülhamid'e bir süre gazete verilmemiş, bu yasak kalkınca, sâbıkpâdişah, memleket ve dünya haberlerinden bilgi sahibi olmuştu. Kiliseler ve Mektepler Kanununu gazete haberlerinden öğrenen II. Abdülhamid'in *"Ne yaptınız? Eyvah!.. Rumeli elden gitti. Böyle gaflet irtikâb edilir mi?"* dediği ve *"Ben otuz yıl, bin bir sebep icâdile Bulgar-Yunan ittifakına mâni oldum. Nasıl bu hâtayırtikâb edersiniz? Eyvah!. Yanlarına Sırpları, Karadağlıları da alacaklar, üzerimize çullanacaklar... Zaten Rusya da bunu bekliyor. Derhal İstanbul'dakileri ikaz ediniz. Vah vah... Rumeli elden gidiyor..."*⁸⁴serzenişinde bulunduğu bilinmektedir.

Her ne kadar, II. Abdülhamid Kiliseler ve Mektepler Kanunu'nu bu kadar sert sözlerle eleştirse de ve yine İsmail Hami Danişmend'in ifadesi ile adı geçen kanun siyasi hamakat olarak tanımlansa da göz ardı edilmemesi gereken husus, Osmanlı Devleti aslında Balkan uluslarının bağımsızlıkları ve benlikleriyle özdeş tuttuğu milli kiliselerinin (1833 Yunan Kilisesi, 1870 Bulgar Eksarhanesi, 1879 yılında Sırp Kilisesi) kurulmasına izin vererek Kiliseler Kanunu'ndan çok önce Balkan uluslarının bağımsızlık hareketinin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Yani I. Balkan Savaşı'ndan önce Osmanlı Devleti'ne karşı kurulan Balkan İttifakı'nın alt yapısı kiliseler, din adamları ve çeteler tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca Kilseler Kanunu'nun 3. maddesi uyarınca sadece Manastır, Filorina, Kırçova, Ohri, Pirlepe, Behişte ve Kesri'ye bağlı olan bazı köylerde, ilk olarak Rum Patrikhanesi için 19 kilise, 21 mektep; Bulgar Eksarhanesi için 15 kilise ve 14 okula ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu tespite göre sadece Rum ve Bulgar kiliseler için 1.032.575, okullar için 538.767 kuruş gerekmektedir ki bu dönemim Osmanlı maliyesi için büyük bir külfet manasına gelmektedir. Sadece Rum ve Bulgar örneklerinde belirli bir bölge üzerinde ki meblağ bu denli ağırken yapılması gereken tüm kilise ve mektepler göz önüne alındığında bu rakam çok daha artacaktır. Bu durum kanunun ön hazırlık çalışması yapılmadan hızla müspet sonuçlar almaya yönelik bir şekilde

⁸⁴Fethi Okyar, *3 Devirde Bir Adam*, İstanbul 1980, s. 142.

hayata geçirildiğini göstermektedir. Nitekim bu maddi külfet Kiliseler Kanunu'na bağlı olarak inşası düşünülen kilise ve mekteplerin hepsinin vücuda getirilmesini engellemiştir. Bunun yanında kanunun yürürlüğe girmesinden on dört ay sonra 29 Eylül 1911 tarihinde Trablusgarp Savaşı'nın çıkması, doğal olarak kanuna dair çalışmaları aksatmış hatta engel olmuştur. Patrikhane'nin, Kiliseler Kanunu'na karşı yoğun bir şekilde yürüttüğü muhalefet ve mitingler de göz önüne alındığında, Kiliseler Kanunu ile sadece kâğıt üzerinde sorun halledilmiş, ancak fiili olarak devam ettiği ortaya çıkmaktadır⁸⁵.

C. İTTİHAT ve TERAKKİ'NİN MERKEZİYETÇİ ve TÜRKÇÜ YAKLAŞIMLARI

Osmanlı Devleti'nin son 10 yılına ve Türkiye'nin yakın tarihine egemen olmuş ve damgasını vurmuş ilk ve en büyük siyasal örgütü İttihat ve Terakkidir. İttihat ve Terakki 1906'da Selanik'te 3. Ordu subaylarının girişimiyle kurulur. Subaylarla bürokratların oluşturduğu kurucu grup kısa sürede büyür ve yayılır. 1907'de Paris örgütü ile anlaşır. Önce Terakki ve İttihat sonra da İttihat ve Terakki adını alır⁸⁶.

Berlin Anlaşmasından sonra Osmanlı Devleti'nin elinde kalan Balkan toprakları üzerinde kıyasıya bir mücadele yaşanıyordu. Makedonya adı verilen topraklarda Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan gibi küçük Balkan devletleri bölge üzerinde çeşitli tarihi dayanaklarla hak iddia ediyorlardı. Bu aşamada her bir Balkan devletinin arkasında büyük bir Avrupa devleti bulunuyordu. İşte bu ortamda Makedonya'da doğan İttihat ve Terakki'nin henüz Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bir ulus devlet kurma gibi bir fikri yoktu. Ancak İttihat ve Terakki Balkan milletleri ile ortak bir nokta bulmuştu. Bu da Abdülhamit rejimini devirmektir. Meşrutiyetin

⁸⁵Süheyla Yenidünya, *a.g.m.* s. 908-909.

⁸⁶Hale Şıvgın, "İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü", *Akademik Bakış*, C.6, S.11, Celalabat 2012, s.1. İttihat ve Terakki Osmanlıların Rumeli vilayeti Balkanların da Makedonya dedikleri (Selanik, Manastır ve Kosova) bölgede kurulmuştur. Üyelerinin hepsi tarikat mensubu ve masondur. Cemiyetin ihtilalci bir karakteri vardır. Zaten Makedonya'da doğması ona başka bir şans tanımıyordu. 3. Ordu subaylarının ihtilalci Makedonya ikliminin etkisinde kaldıkları kesindi bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, C.3, İstanbul 2000, s.3

ilanını bildiren aşağıdaki telgraf bu ortaklığı gösteren tipik bir örnektir. 10 Temmuz 1908'de Manastır'dan Harbiye Nezaretine çekilen telgrafta “tüm Manastır halkının asker, sivil, öğrenci, İslam, Bulgar, Yahudi, Ulah tüm Osmanlı tebaasının birlik ve beraberlik içinde olduğu İttihat ve Terakki cemiyeti adına hep birlikte Meşrutiyeti ilan ettikleri” ifade ediliyordu⁸⁷.

Balkan devletlerinin tutumuna paralel olarak Meşrutiyetin ilanı Makedonya'da büyük bir coşku ve sevinçle karşılandı. 33 yıldır II. Abdülhamit'in baskıcı yönetiminden bıkmış olan halk sokaklara dökülerek sevinç gösterilerinde bulundular. Şimdi ülkeye hürriyet geliyordu. 24 Temmuz günü Makedonya'nın her yanındaki manzara görülmeye değeri. Sokaklarda Müslüman hocalarla Rum, Bulgar papazlar birbirleriyle sarılıp, öpüşmekten geri kalmadılar⁸⁸.

Hristiyan unsurlar meşrutiyetten çok memnundu. Manastırda, Köprülüde ve Rumeli'nin diğer yerlerinde meşrutiyet muhteşem törenlerle ilan edildi. Selanik şehrinde tam 3 ay neşeli şenlikler yapıldı. Çeteler dağdan inerek silahlarını bırakıyorlardı. Makedonya komiteleri ile İttihat ve Terakki birbirleriyle sarmaş dolaş olmuşlardı. Daha düne kadar mutlakiyetçi yönetim tarafında kelleleri için ödül konulmuş olan ünlü çete reisleri Bulgar Sandanski, Apostol ve diğer Yunan Sırp liderleri şerefine ziyafetler verildi nutuklar atıldı⁸⁹. Bulgar, Sırp ve Yunan çeteleri silahlarını bırakıp dağdan iniyor köylerine gidiyordu. Meşrutiyetten sonraki ilk günlerde Selanik Manastır ve Kosova'da dağdan inen çetelerle ihtilali yapanlar omuz omuza geldiler⁹⁰. Durum bu şekilde tezahür edince İttihat ve Terakki Sırp, Yunan, Bulgar vs. unsurları Osmanlılık cereyanı altında birleştirebileceğini zannediyordu. Bulgar çeteleri şimdi Bulgar meşrutiyet kulüplerine döndü. Meşrutiyet o kadar derin etkilere sahipti ki Balkan coğrafyasında yapılan her şey meşru olmaya başlamıştı. Bu kulüpler zamanla Kanun-ı Esasi Kulüpleri diye anılmaya başlandı. Bulgarların yanında Rumlar, Ermeniler ve Arnavutlar da bu adı taşıyan kulüpler kurdular. Bu kulüpler çete örgütü olmaktan vazgeçerek yasal meşrutiyet kulüpleri olarak örgütlendiler. Meşrutiyetin ilanından sonra o gün siyasi suçlulara af çıkarılmış bir

⁸⁷Hale Şıvgın, *a.g.m.* s.2.

⁸⁸Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara 1997, s. 608.

⁸⁹Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara 1979, s. 93.

⁹⁰Hale Şıvgın, *a.g.m.* s.3.

müddet sonra bütün suçlular af kapsamına alınmış ve Makedonya hapisaneleri boşalmıştı⁹¹. Bu arada Makedonya'ya reform programları çerçevesinde gelen bütün yabancı asker ve sivil ajanlar hükümetleri tarafından geri çekildiler. 20 Ağustosta Avusturya ile Almanya 3 Ekimde de diğer güçler kuvvetlerini çektiler. Buna karşılık Osmanlı Devleti de Makedonya'daki reformları takip edip denetlemesi için kurduğu Rumeli Müfettişliğini kaldırdı ve Hüseyin Hilmi Paşa'yı geri çekti⁹².

İttihat ve Terakki Partisi, yerkürenin en sancılı bölgesini, Balkanları, sadece Meşrutiyeti ilan ederek, Balkan Devletleri'nin tüm yaralarına merhem olduğunu sansa da, aslında durumun böyle olmadığını kısa sürede anladı. Balkan coğrafyasında yer alan devletleri modern zamanlarda bile tek bir çatı altında tutabilecek bir siyasi yapı geliştirilememişken, II. Meşrutiyet'in bu görevi tek başına üstlenmesi çok zordu.

Nitekim Meşrutiyetle gelen bu dostluk ve barış havası çok kısa sürdü. Hürriyetin ilanından henüz 3 ay geçmeden Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Aynı gün Avusturya Bosna Hersek'i ilhak ettiğini bildirdi. Girit ise Yunanistan'la birleşti. Bu eş zamanlı darbeler İttihat ve Terakkinin prestijini bir anda ve büyük ölçüde sarstı. Artan tepkiler *Ahrar*, *Hürriyet* ve *İtilaf* gibi siyasî oluşumların meydana gelmesine, *Hizb-i Cedid*, *Halaskar Zabitan* ve *31 Mart* gibi somut hadiselerin patlak vermesine yol açmıştır. Cemiyet, kendisine ve meşrutiyete karşı muhalif hareketlerin başlamasının sebebini kendinde aramamış, bunu meşrutiyet ve onun ilkelerinin halka tam manasıyla anlatılamamasında bulmuştur⁹³. Bu maksatla İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyet öncesi ve sonrası halkı bilgilendirmek maksadıyla risaleler yayınlamıştır. Bu risalelerin ekseriyeti propaganda amaçlı hazırlanmıştır. Meşrutiyet öncesi yayınlanan risaleler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin görüşlerinin, düşüncelerinin ve endişelerinin yanı sıra, II. Abdülhamid idaresinin menfî yönlerini ihtiva etmektedirler. Örneğin; *Vatan Tehlikede*, *Neler Olacak*, *Cemiyet-i Cedide-i Osmaniye*, *İmamet* ve *Hilafet Risalesi* bu risalelerden bir kaçıdır. İmzasız olarak neşredilen bu risalelerde, Osmanlı Devleti'nin terakkisi için ivedilikle II.

⁹¹Aynı eser... s.3.

⁹²Tahsin Uzer, *a.g.e.* s.93.

⁹³Taner Aslan, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Propaganda Araçlarından Hayyeale'l-Felâh Risalesi" *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2011, s. 305.

Abdülhamid idaresinin yıkılarak, anayasal meşrutî bir düzenin ihdas edilmesinin gereği üzerinde durulmuştur⁹⁴.

İttihat ve Terakki Partisi, durum bu hale gelene kadar bazı siyasi tavırlarıyla gayrimüslim ve Türk olmayan kesimin tepkisini de üzerine çekmişti. Müslüman ve Türk olmayan cemiyetler yeni rejimin en büyük grubu oluşturan Türklerin önderliği altında İmparatorluğu yeniden canlandırmak güçlendirmek için bir araç olarak kullanılacağından endişeleniyorlardı. Bu durum millet sistemi içinde örgütlenmiş olan dini cemaatlerin ayrıcalıklarını tehdit edecekti. Türk olmayan halklar merkezileştirme ve Türkleştirmeden korkuyorlar ve bunun önlenmesi için Meşrutiyet'in ilanından önce olduğu gibi büyük güçlere, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya Macaristan ve İtalya'ya güveniyorlardı. Bu devletlerin bölgede kurdukları hegemonyaya meydan okuyacak bir Türk hamlesini hoş karşılamayacakları biliniyordu. Zaten Osmanlı Devleti'ndeki rejim değişikliği büyük güçleri endişelendirmişti. Avrupalı devler Abdülhamit yönetimini beğenmiyorlardı ancak yeni rejimin de ne yapacağını kestiremiyorlardı.

Aslında Avrupa Devletleri bu endişelerinde pek de haksız sayılmazlardı. İttihat ve Terakki'nin uyguladığı politikalar da bu endişeleri güçlendirici nitelikteydi. İttihat ve Terakki'nin uyguladığı iktisat, eğitim ve dış politika alanındaki merkezileştirme, Türkleştirme politikaları sonucunda Balkan ve Avrupa Devletleri bu politikaları büyük tepkilerle karşılamışlardır. Bu tepkinin sonuçlarını da Osmanlı Devleti'ne karşı kurulan Balkan İttifaklarında aramız yerinde olacaktır.

İttihat ve Terakki'nin, II. Meşrutiyet'i ilan etmesiyle ele aldığı ilk konulardan birisi iktisadi meselelerden, kapitülasyonların kaldırılarak milli bir iktisat politikası takip edebilmektir. Nitekim İttihat ve Terakki'nin ilk hükümet programında ticari anlaşmaların gözden geçirilmesi ve büyük devletlerin de rızasıyla kapitülasyonların kaldırılması yer alıyordu. Çünkü İttihatçılar kapitülasyonlar rejimi sürdüğü sürece ekonomik bağımsızlığa ulaşamayacaklarını anlamışlardı. Fakat bu yöndeki görüşler Avrupa Devletlerinin ekonomik menfaatleriyle doğrudan doğruya çatışıyordu. İttihatçılar meşrutiyet rejimine Avrupa devletlerinin gösterdiği sempatiden

---

⁹⁴Aynı eser... s. 306.

faydalanarak onları Osmanlı Devletindeki imtiyazlarından vazgeçirebileceklerini umuyorlardı. Böyle bir durum gerçekleşmediği gibi Avrupalı devletleri Osmanlıdaki ekonomik çıkarlarının sekteye uğrayacağı konusunda endişeye sevk etti⁹⁵.

İttihat ve Terakki yönetiminin bu düşüncelerini tam olarak hayata geçirecek gücü yoktu. İç sorunlar, savaşlar yanında yıllardır Osmanlı ekonomisini elinde bulunduran azınlıklar Hristiyan cemaatlerin ve onların birlikte iş yaptıkları yabancı devletlerin tepkisini çekti. İttihat ve Terakki'ye karşı tepkinin ve hoşnutsuzluğun doğmasına yol açtı. Bunun yanında yıllardır süregelen Osmanlı borçları da İttihat ve Terakki'nin milli ekonomi yaratmadaki en büyük engellerinden birisi idi. Yarı sömürge olmuş bir toplumda aniden milli ekonomi yaratılamazdı. Milli ekonomi yaratma ideali ile yapılan uygulamalar o zamana kadar Osmanlı Devleti'nden büyük kârlar elde eden yabancı devletlerin tepkisini çekmiş ve menfaatlerini kaybetme korkusuna kapılan bu devletleri acele etmeye sevk etmiştir.

Tüm devrimlerde olduğu gibi İttihat ve Terakki de yapmayı planladığı bütün reformların ana eksenine eğitimi koymuştu. İttihat ve Terakki devleti çöküşten kurtaracak şeyin eğitim reformu olduğunun farkındaydı. Eğitimin modernleştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına çok önem veriyordu. Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilecek olan eğitim reformunun temellerinin meşrutiyet döneminde atıldığını göz önüne alırsak İttihat ve Terakki'nin bu alandaki çabalarını daha iyi anlamış oluruz⁹⁶.

İttihat ve Terakki yönetiminin eğitimi modernleştirme ve yaygınlaştırma hedeflerinin yanı sıra tüm eğitim kurumlarını devlet denetimine alarak devletin değişik etnik kökenli tebaasına Osmanlı kimliğini benimsetme hedefi de vardı. Milli toplulukların liderleri ise bunun arkasında Türkleştirme politikasının yattığını düşünüyor ve modern Osmanlı milletine entegre edilmek istemiyorlardı. Osmanlı Hükümeti'nin entegrasyon politikasına komşu Balkan devletlerinden ve Avrupalı büyük devletlerden tepkiler gelmekte gecikmedi. Bu tür geri dönütler sonucunda bazı Jön Türkler Osmanlıcı entegrasyondan vazgeçmeye meyl ettiler. Bunun yerine halkın

---

⁹⁵Hale Şıvgın, *a.g.m* s.4.

⁹⁶Hale Şıvgın, *a.g.m.* s.5.

çoğunluğunu oluşturan unsurları Türk milli bilinci doğrultusunda eğitime fikrinin İmparatorluğun muhafazası için tek çare olduğuna gitgide daha çok inanmaya başladılar⁹⁷. Yeni İttihat ve Terakki hükümetinin eğitim politikası mevcut okulsisteminin modernleştirilmesi ve Türkleştirilmesi üzerine kuruluydu. Teorisyonu ise Ziya Gökalp idi⁹⁸.

Eğitim sorunu beraberinde dil sorununu da getiriyordu. 1876 Kanun-ı Esasi'sinde resmi dilin Türkçe olduğu belirtilmişti. İttihat ve Terakki programında ilkokullarda yerel dillerde eğitim yapılmasına izin verilmişti. Ancak orta ve yükseköğretimde eğitim dili Türkçe olacaktı. İlkokullarda yerel dilde eğitim yapılacak ancak Türkçenin öğretilmesi de zorunlu olacaktı⁹⁹. II. Meşrutiyet'in dil politikasındaki somut diğer bir değişiklik, İmparatorluğun tüm mahkemelerinde Türkçe kullanılması zorunluluğu idi. Bu durum büyük bir hoşnutsuzluk yaratarak adli yetkilileri ve halkı zor durumda bırakmıştır.

İttihat ve Terakki'nin bu kadar keskin politikaları sonucunda ne istediği belli idi. Okullar sayesinde Türk olmayanlar Türkleştirilecekti. Resmi olmayan okullarda ise Maarif Nezaretinin denetimi ile bunların programındaki Osmanlılığa aykırı şeyler kaldırılacak ve Türkleştirici etkenler sokulacaktı. Yalnız din eğitimi yapan kurumlar için Türkçe eğitim zorunluluğu yoktu¹⁰⁰.

Eğitim konusunda Hıristiyan cemaatler hemen hemen İttihat ve Terakkiye karşı bir fikir birliği içerisine girmişti. İttihat ve Terakkinin eğitim politikası Hıristiyan unsurlarca bütün cemaatlerin ulusal bilincini yok etmek için tasarlanmış Pantürkizm'in bir ürünü olarak değerlendirildi. Hıristiyan azınlıklar bu tür bir politikanın derhal terk edilmesi gerektiği aksi durumda Rumlarla Türklerin işbirliği yapmasının imkânsız olacağı belirtiliyordu¹⁰¹.

⁹⁷Mustafa Gencer, *Jön Türk Modernizmi ve Alman Ruhu*, İstanbul 2003, s.88.

⁹⁸Ziya Gökalp'e göre kültür milli idi, medeniyet ise uluslararası. Kültür ancak dil birliği temeli ile var olabilirdi. Ziya Gökalp Türklük ve batı medeniyeti arasındaki sentezi şu sözlerle formüle etmişti. "Biz Türk milliyetine İslam dinine ve Avrupa medeniyetine aidiz." Gökalp yazılarını Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak teorik temeline oturtmuştu.

⁹⁹Hale Şıvgın, *a.g.m.* s. 6.

¹⁰⁰Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara 2001, s. 151.

¹⁰¹Hale Şıvgın, *a.g.m.* s. 7.

Gerçekten de İttihat ve Terakki, sağlam bir merkezileştirme ve Türkleştirme politikası takip ediyordu. Hürriyet vaadiyle Meşrutiyet'i ilân ettiren İttihat ve Terakki, daha sonraki uygulamalarıyla II. Abdülhamit dönemini aratacak bir istibdat süreci getirmiştir. Bu durum Meşrutiyet'i heyecanla karşılayan halkta ve aydınlarda büyük hayal kırıklığına sebep olmuştur. Meşrutiyet sonrasında yaşananları bir bütün olarak değerlendiren Refik Halit, İttihat ve Terakki'yi şöyle tanımlar; “*Zaten İttihat ve Terakki idaresi kısaca şudur: Milletın kanını akıtma ve kanını kurutma...*” Öyle ki zaman içinde İttihat ve Terakki'nin keyfi uygulamaları ve muhalifler karşısındaki tavrı, bu devrin “II. Devr-i istibdat” şeklinde anılmasına sebep olmuştur¹⁰².

Makedonya'nın en eski halklarından olan Arnavutlar meşrutiyetin ilanında İttihat ve Terakki'ye büyük destek vermişlerdi. Zaten İttihat ve Terakki'nin birçok ileri gelen kurucusu Arnavut'tu. Arnavutlar meşrutiyeti Arnavut ulusal hareketinin gelişmesi için ideal bir ortam yaratacağını düşündükleri için desteklemişlerdi. Gelişmeler göstermektedir ki Arnavutlarla İttihatçılar Abdülhamit'in mutlakiyet yönetimini devirme konusunda birleşmekte idiler¹⁰³. Fakat Arnavutlar meşrutiyeti farklı amaçlarla istemekte idiler. Arnavutlar en azından kültürel alanda Arnavut ulusal kimliğinin tanınması ve mümkünse Arnavutluk'a siyasi özerklik kazandırmayı amaçlarken ittihatçılar merkezi yönetimi güçlendirmeyi, devleti ekonomik ve siyasi bağımlılıktan kurtarmayı düşünüyorlardı. İttihatçılar meşrutiyetin ilanında işbirliği yaptıkları Arnavutlara verdikleri sözleri tutmadıkları gibi zaman zaman şiddet¹⁰⁴ zaman zaman Türkleştirme adına Arnavutlara verilen bazı muafiyetlerin (vergi muafiyeti gibi) kaldırılması gibi uygulamalar ile Arnavutların ayaklanmalarına ve

¹⁰²Murat Koç, “Refik Halit Karay'ın Eserlerinde II. Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki”, *TÜBAR*, S.30, Niğde 2011, s. 214. Refik Halit II. Meşrutiyet sonrasındaki keyfi uygulamaları, ehliyet ve liyakat sahibi insanların göreve getirilmemesini tenkit eder. İttihat ve Terakki idareyi ele alır almaz particilik kavramını ön plana çıkarmış ve bütün memleketi kucaklamak yerine insanları muhalif ve taraftar diye sınıflandırmış, iş başına sırf kendi taraftarı olması yüzünden yetersiz insanları getirme yoluna gitmiştir. Bunu da en doğal bir hak kabul etmiştir bkz. Aynı eser... s. 216.

¹⁰³İbrahim Temo hatıratında Abdülhamit'e tepkisini anlatıp Jön-Türklerin iktidara gelişinde hataları düzeltecekleri -en önemlisi Arnavut toprakları bir vilayetaltında toplayıp özerklik verecekleri-inancını dile getiriyor. Hatta Abdülhamid'e karşı duygularını daha açıkça ifade etmek için hatıratında Damat Mahmud Paşa'nın firarı üzerine yazılan bir manzumeye yer veriyor ve burada Abdülhamid'den cani olarak bahsetmektedir. Bkz. Falma Fshazi, “2. Meşrutiyet ve Arnavutluk'taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı'nın Düşman Olduğu “O An.”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.38, İstanbul 2008, s. 170-171.

¹⁰⁴Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar*, İstanbul 2004, s. 106-107.

Balkan Savaşları'nda Türklere karşı savaşmalarına ve bağımsızlıklarını almalarına varan gelişmeler yaratmıştır¹⁰⁵.

İttihat ve Terakki'nin özellikle de 1909 yılından sonra çıkardığı bazı kanunların, Balkan İttifaklarını hızlandırmada etkisi olduğu söylenebilir. Bunlar cemiyetler kanunu, çeteler kanunu, kiliseler ve mektepler kanunudur. 21 Ağustos 1909 tarihinde çıkarılan cemiyetler kanunu ırkçılık temeline dayanan her türlü organizasyonu yasaklıyordu. Makedonya'da çeşitli etnik gruplar özellikle Bulgarlar meşrutiyetten sonra çok sayıda ulusal kulüpler kurmuşlardı. Çeteler meşrutiyet ilan edilince dağdan inerek sadık Osmanlı vatandaşı sıfatı ile açık ulusal organizasyonu oluşturan kulüpler kurmuşlardı. Bunların amaçları silahlı çatışma yerine seçimdi. Fakat gizlice silahlanmaktan ve ayrılıkçı faaliyetlerine devam etmekten de geri durmuyorlardı. İttihat ve Terakki bir müddet sonra bu siyasi organizasyonların yarattığı tehlikeyi görmüş ve bunlarla sistematik bir mücadeleye girmişti. Cemiyetler kanununun çıkmasından sonra bu kulüpler açık mücadelenin imkânsız hale geldiğini gördüler tekrar çete faaliyetlerine dönmeye başladılar. Cemiyetler kanununun yürürlüğe girmesiyle Makedonya'da bütün meşrutiyet kulüpleri kapatıldı. Manastırda kapatılan Bulgar, Sırp, Ulah, Yahudi ve Arnavut kulüplerinin valiye çektikleri ortak protestoya Rum kulübü de katıldı. Böylece Makedonya'da ilk defa Sırp, Bulgar, Rum yakınlaşması ve ittifakı görüldü¹⁰⁶.

Çeteler kanunu (26 Haziran 1910) ise çete mensubu oldukları ve silahlı eyleme girdikleri saptanan kişilere ve bunların liderlerine ağır cezalar getiriyordu. Çetecilik

¹⁰⁵19.yüzyılda Arnavutlar arasındaki Osmanlı itibar ve otoritesini sarsan iki önemli olay oldu. Bu olayların ilki 1826 yılında yeniçeri ocağın lağvedilmesi, ikincisi ise 1839 yılında ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu'dur. İlki özellikle halkı olumsuz etkilerken ikincisi büyük toprak sahiplerini öfkelenmiştir ancak köylülerin veya şehir halkının durumunda bir iyileştirme getirmemiştir. Vaka-i Hayriye ile yeniçeri ocağı dağılınca yeniçerilerin büyük kısmı Balkanlara ve özellikle Arnavutluk'a geçti. Arnavutluk'a geçmesinin sebebi birçoğunun Arnavut kökenli olmasından da ötesinde yeniçerilerin Bektaşî tarikatı mensubu olmalarıydı.19. yüzyılda Arnavutluk'taki Bektaşî tekkelerinin tümü sadece Türklerin değil, imparatorluk ailesinin de karşıtıydılar. Bunun şöyle bir sebebi vardır: Sultan II. Mahmud 1826 yılında Yeniçeri ocaklarını şiddet yoluyla dağıtıp bu askeri gücünün taraftarlarını kanlı bir takibata uğrattığında, bu örgütlenmenin Arnavut mensupları yurtlarına kaçmış ve imparatorluk ailesinin yeminli düşmanları olmuşlardır... 19.yüzyılın başında oluşan bu memnuniyetsizlik durumu Tanzimat reformlarını uygulamaya konmasıyla daha da derinleşmiştir. Her şeyden önce Müslüman oldukları için kendisini ayrıcalıklı bir konumda hisseden Arnavutlar Hristiyan halklara daha geniş haklar verilmesiyle bu konumlarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya idiler. Bkz. Falma Fshazi, *a.g.m.* s. 167-168.

¹⁰⁶Hale Şivgin, *a.g.m.* s. 9.

yapan ve çeteciliğe kalkışan kimselerin aileleri de sorumlu tutulacaktı. Dayak cezası da getirilmişti¹⁰⁷. Bu kanunun çıkarıldığı sırada isyan etmiş olan Arnavutların silahlarının toplatılması işine girişildi. Muhalefet ve yabancı basın bu kanunu da diğer tedbirler gibi İttihat ve Terakkinin Türkleştirme politikası gibi görüyordu. Dâhiliye Nazırı Talat Paşa her ne kadar bu kanunun amacının dirlik ve düzeni sağlamak olduğunu söylediye de mecliste o zamana kadar İttihat ve Terakki'nin İttihat-ı Anasır politikasına karşı hiç olmadığı kadar sert sözler ve muhalefet başladı.

Kiliseler ve mektepler kanununa gelince; İttihat ve Terakki'nin Hakkı Paşa Hükümeti zamanında İttihad-ı Anasır adına yaptığı işlerden birisi de 3 Temmuz 1910'da Kiliseler ve Mektepler kanununu çıkarmasıdır. Bulgarlar 1871'de Fener Rum Patrikhanesinden ayrılıp bağımsız milli Bulgar Kilisesi Eksarhaneyi kurmuşlardı. Bu tarihten sonra iki kilise arasında çatışmalar eksik olmadı¹⁰⁸. Makedonya'da 1902'den beri yaşanan çatışmaların en önemli sebeplerinden birisi Rum ve Bulgar ulusları arasında yaşanan kiliseler anlaşmazlığı idi. Sultan Abdülhamid bu unsurlar arasındaki kilise ihtilafından maharetle istifade etmiştir. Kiliseler arasındaki görüş ayrılıklarının bağdaşmasına elinden geldiği kadar mani olmuştu. Bu tavrı devrinin genel Makedonya politikası haline gelmişti. Hatta Bizans zamanından kalma görüşleri fenerli Rum Beylere tetkik ettirerek Bulgarcaya tercüme ettirmişti. Abdülhamid zaman zaman alevlenen bu meseleyi askıda bırakıp çözüme ulaşmasını bilinçli olarak engelliyordu. İttihat ve Terakki iktidara gelince temiz vatanseverlik duygularıyla bu müzmin davayı ele alarak kendisi halletmeye çalıştı. Bu kanun özetle şunları getiriyordu ihtilafı kilise ve mektep bulunan köy çiftlik ve kazada cemaatten birisi üçte birden az ise kilise diğer tarafa verilecek. Ancak azınlıkta kalan tarafa hükümetçe kilise yapılacaktı. Kilisenin inşaatı bitene kadar eski kilisenin ortak kullanılması inşaatın bitiminden sonra çoğunluk olan tarafa verilmesi isteniyor ve nerede mektep ya da kilise yapmak gerekiyorsa bunun tespit edilip bildirilmesi her vilayetçe ne miktar meblağa ihtiyaç duyulursa gönderilmek üzere acilen bildirilmesinin Rumeli Vilayetine tebliği isteniyordu. Rum Patrikhanesinin Osmanlı devletinden yıllar önce almış olduğu bir takım ayrıcalıklar Rumlara diğerlerinden üstün bir durum sağlıyordu. Bu meşrutiyete kadar böyle devam etti. İttihat ve Terakki devri sabıkın tam aksine Bulgarlar lehine bir politika takip etmeye başladı. Kiliseler Kanunu'nun çıkarılmasının en önemli sebebi Bulgarlara Rumlarla eşit statü sağlanmasının

¹⁰⁷Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.9, Ankara 1999, s. 74.

¹⁰⁸Hale Şıvgın, *a.g.e.* s. 10.

istenmesi idi. Kilise ve Mektepler Kanunu bunu sağlıyordu. Osmanlı Devleti aradaki ihtilafları kanun gereği kendisi üstlenerek kilisesi olmayana kilise yapacak ve aradaki ihtilafı kendisi çözmeye başlayacaktı. Bu durumda iki kilisenin kendi aralarında rekabet etmelerine lüzum kalmıyordu. İki kilisenin birbirine karşı düşmanlığı giderek Osmanlı Hükümetine çevrildi ve aralarında ittifak belirtileri görülmeye başlandı¹⁰⁹.

Balkan İttifaklarının hükümetlerden önce kiliseler, din adamları ve çeteler arasında başladığı belgelerden açıkça anlaşılmaktadır. Belgrad'da yayınlanan Tribuna gazetesinde Yunanistan ile Bulgaristan arasında Osmanlı devleti tarafından bir taarruza uğradıkları takdirde müştereken savunma esası üzerine bir itilafın meydana geldiği Makedonya'daki mekteplere ve kiliselere ait bütün konuların Patrikhane ile Eksarhane arasında görüşülüp hallolacağı bildiriliyordu. Bu yazı 30 Aralık 1910 tarihinde Belgrad Sefaretinden hariciye ve oradan da dâhiliye Nezaretine bildiriliyordu¹¹⁰. 12 Şubat 1911'de Bulgar Eksarhı verdiği bir röportajda özetle bu ittifakın genç Türklerin milliyetperverane ve tazyikane politikalarına karşı önlem amacıyla oluşturulan bir tedbir olduğunu belirtmektedir¹¹¹.

Emniyet-i Umumiye Müdürlüğüne gelen bu rapor birçok önemli noktayı içeriyordu. Bulgarların Yunanlılarla ve diğer Hristiyan milletlerle ittifak yapmaya hazır oldukları bunu da genç Türklerin aşırı milliyetçi ve baskıcı politikalarına karşı yapacakları açıkça söyleniyordu.

İttihat ve Terakki, kurucularının kökenleri bakımından bir Rumeli teşkilatlanması olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bu durum Balkanlardaki her türlü siyasi, sosyal, kültürel vb. alanlarda hâkim olmayı gerektirirken bu durumun tam tersi yaşanmıştır. Osmanlı Devleti, tarih boyunca yaşamadığı bir toprak kaybını ve dahası tam manasıyla devletin kalbini kaybetmiştir. Balkan Savaşları gerçeği öncesi ve sonrası ile tarihimizde yüzleşmekten çekindiğimiz bir olgu haline gelmiştir. Bu karanlık dönemimiz de İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidarına denk geldiği için, bu telafisi olmayan mağlubiyet İttihatçıların omuzlarında kalmıştır. Günümüzde de hala

¹⁰⁹Hale Şıvgın, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan İttifaklarının Önce Kiliseler ve Çeteler Arasında Başlaması", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1999, s. 478-483.

¹¹⁰Hale Şıvgın, "İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü", ...s.11.

¹¹¹Aynı eser... s. 11.

tartışılan İttihat ve Terakki için Ertuğrul Oral'ın kaleminden yazılanlar bir takım yansımaları açıklamaktadır¹¹².

D. BİR HARP İKİ KITADA FELAKET: “TRABLUSGARP SAVAŞI”

Balkan Devletleri arasındaki ayrılıklara ve çıkar hesaplarına rağmen, Osmanlı Devleti'nin iç politika hayatında büyük buhranlarla uğraşmak zorunda kalması, Trablusgarp Savaşı'na girmesiyle askeri ve mali yönlerden zor bir duruma düşmesi ve bu savaşın Avrupa güçler dengesinde meydana getirdiği gelişmeler, Rusya'nın öncülüğü ile Balkanlar'da bir birlik kurma işinin potansiyel boyuttan performans sahasına konulmasına neden oldu. Özellikle Trablusgarp Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'nin denizlerde büyük kayıplara uğraması ve deniz üstünlüğünü elinde bulunduran İtalyanların Türk gemilerini adeta Marmara Denizi'ne hapsedmesi, Balkan Devletlerine, Osmanlı Devleti aleyhinde harekete geçmeye cesaret vermiştir¹¹³.

Balkan devletleri arasındaki ihtilaflar özellikle bu savaş sırasında hızlanmış ve neticeye ulaşmıştır. Bu savaşın birkaç bakımdan Balkan ittifaklarını hızlandırmada etkisi oldu. Osmanlı Devleti bu savaş sırasında Balkanlardan gelebilecek muhtemel saldırılara karşı Rumeli sınırına büyük yığınaklar yaptı. Bu durum Rumları ve Bulgarları çok endişelendirdi. Bunun kendilerine karşı bir saldırı hazırlığı olduğunu zannettiler ve karşı hazırlıklarını hızlandırdılar. İkincisi, Balkan devletleri bu savaş

¹¹²Ertuğrul Oral, “Balkan Savaşları”, *Mehmet Akif Ersoy Birlik ve Bütünlük Sempozyumu Bildireler Kitabı*, İstanbul 2011, s. 35-36. “*Beyinsiz ittihatçılardan birisi (Hilâl-i Ahmer müfettişi Dr. Bahaeddin Şakir) muhasaranın olanca şiddetiyle devam ettiği günlerde, Selimiye Camiinin düşman eline geçmemesi için dinamitle havaya uçurulmasını da, Şükrü Paşa'ya teklif etmekten utanmamıştır. Ayrıca bu önemli savaş için hazırlanan herhangi bir plandan da bahsedilemiyor. Bu sebeple hemen hemen her cepheye Osmanlı ordusu ağır yenilgilere uğradı. Birbirini takip eden yenilgilerin sebeplerinden birisi de Osmanlı ordusuna komuta eden Nâzım Paşanın yapmaktan utanmadığı yanlış ve moral bozucu hareketleridir. Şöyle ki; binlerce Mehmetçik in açıklık ve koleradan kırıldığı o acı harp günlerinde Nâzım Paşa, Çatalca hattındaki vagonunda devamlı şampanya içti ve boş şampanya şişelerini vagonun penceresinden asker arasına fırlatmaktan hayâ duymadı*”.

¹¹³Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, İstanbul 2000, s. 432.

sırasında Osmanlı Devleti'nin ordu ve donanmasının ne kadar zayıf olduğunu gördüler ve bundan cesaretlendiler. Üçüncüsü, Osmanlı Devleti'nin başında böyle bir gaile varken bundan istifade etmek için ellerini çabuk tuttular. Gerçekten Trablusgarp Savaşı'nın, sonucu belli olan bir savaşın, uzaması ülkenin aleyhine oldu. Ancak İttihat ve Terakki, vatanseverlik ve kahramanlık duygularıyla sonuna kadar müdafaa etmek gibi hissi duygularla savaşı her ne pahasına olursa olsun sürdürmek istiyordu. Ancak bu durum devletin içinde bulunduğu realiteye uygun bir durum değildi. Savaş zaten zayıf olan Osmanlı maliyesine büyük bir yük getiriyordu. Ayrıca İtalya Trablusgarp ile ilgili planlarını yıllar önce Avrupa devletlerine onaylatan antlaşmalar yapmıştı. Trablusgarp'ta bütün yokluklara rağmen bir yıl boyunca İtalyan donanmasına karşı konulmuş ve İtalyan ordusu sahilden içeri nüfuz edememişti. Büyük maddi ve manevi fedakârlıklarla elde edilen bu başarının neticesi alınmadığı gibi kendisinden sonra daha büyük bir felaketin gelmesini de kolaylaştırdı. Hâlbuki İtalyanlarla bir an önce barış yapıp Balkan tehlikesine karşı yoğunlaşılması daha uygun olabilirdi¹¹⁴.

Trablusgarp Savaşı, Balkan Devletleri'ni doğrudan ve dolaylı olmak üzere farklı şekillerde etkilemiştir. Savaş esnasında ortaya çıkan Osmanlı Devleti'nin askeri güç eksikliği Balkanlıları iştahlandırırken, bir yandan da Rusya, Balkan Devletleri'ni bu karmaşada, kendi çıkarları doğrultusunda işlemeye başlamıştı. Balkan savaşları öncesinde Osmanlı ve Balkan Devletleri'nin ordu ve askeri özelliklerine genel olarak baktığımızda sonuç net bir şekilde ortaya çıkıyordu. Osmanlı Devleti'nde askerler için çıkarılan emeklilik kanunu da Balkan ittifaklarının dolaylı bir sebebinin oluşturmaktadır. Osmanlı ordusunda subaylar alaylı ve mektepli olmak üzere iki kısma ayrılıyordu. 1908 tarihli kayıtlara göre alaylılar arasında 58, 62 ve hatta 80 yaşlarında askerler vardı. II. Meşrutiyet'ten sonra çıkarılan emeklilik kanunuyla alaylı subay sayısı azaltılmıştır; fakat ayrılan subayların yerlerini genç subaylar dolduramamıştır¹¹⁵. Bu subayların meslek bilgileri az fakat disiplini

¹¹⁴ Hale Şıvgın, "İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü" *Akademik Bakış*, C.6, S.11, Celalabat 2012, s.13.

¹¹⁵Türk ordusunda görev alan üst düzey görevlilerin yetersizliklerini bizzat Mustafa Kemal'in yazdığı rapordan görebiliyoruz. Mustafa Kemal, 30 Haziran 1911'de Selanik'te kolordu komutanına resmi bir rapor sunmuştu. Raporda, Fırka komutanlarının vazifesinin cahili olduğunu, alay ve fırka komutanlarının bugünkü askeri gelişmelere uygun olarak kıtalarını yetiştiremeyecekleri, onlara

sağlama bakımından gördükleri hizmet iyiydi. Bu eksiklik Avrupa ve Balkan Devletleri tarafından çok iyi biliniyordu. Ordu içinde alaylı subaylar mekteplileri, mektepliler de alaylıları yeteneksiz olarak görmekteydi¹¹⁶. Osmanlı subayları içerisindeki diğer bir ayrışma ise bir kısmı teğmen çıkarken, diğer bir taraftan ise devlet büyüklerinin çocuklarından meydana gelen Zadehan Sınıfı'nda kilerin ise yüzbaşı, binbaşı hatta generalliğe kadar rütbe almasıydı. Bu durumlar da Osmanlı Devlet ve ordusunun profesyonelce yönetilmediğini gözler önüne sermektedir. Balkan orduları ise modern Avrupa bilgi ve teknolojisi ile donatılmıştır. Karadağ hariç, hepsi Avrupa genelkurmay modelini benimsemişti. Hepsisi Avrupa imalatı silahlar kullanıyordu, tek bir komuta dili ordular birleştirici bir faktördü. Askere alınanların çoğu köyü olduğu için sosyal bakımdan da birbirlerine benzemektedirler. Subaylar değişik kesimlerden gelen profesyonellerin birleşiminden oluşuyordu ve çoğu yabancı ülkelerde eğitim görmüştü. Yedek subaylar küçük meslek sahibi veya ticaret kesiminden gelmekteydi¹¹⁷.

Bunların yanında da, durumun bu kerteğe gelmesine sebep olan ise İttihat ve Terakki'nin olayları hala kendi penceresinden yorumlama çabalarıdır. Nitekim savaş patlak verdikten sonra İttihat ve Terakki'nin nüfuzu hızlı bir şekilde azalmaya başladı. Hakkı Paşa yerine Sadrazam olan Said Paşa, meclisin açılışında Padişahın nutkunu okudu. Burada dikkat çeken bir nokta Padişahın Rumeli gezisi sırasında gördüğü birlik beraberlik ve Osmanlı kardeşliğinden bahsetmesi oldu. Trablusgarp Savaşı sırasında gelişen iç olaylar, politik çekişmeler, isyanlar, seçimler, Hâlaskâr Zabitan olayı sebebiyle Balkan ittifaklarının kurulduğu tarihten bir süre sonra dahi Osmanlı devlet adamlarının Balkanlardaki durumdan bihaber oldukları anlaşılıyordu.

15 Temmuz 1912'de Said Paşa Meclis-i Mebusan'da yaptığı konuşmada Balkan hükümetleriyle münasebetlerimizin çok iyi olduğunu, aynı gün Hariciye

---

emir ve komut veremeyecekleri, gerektiğinde onları sevk ve idare edemeyeceklerini belirtmişti bkz. Suat Zeyrek, "I. Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Askerlerinin Talim-Terbiyesi ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C.1, İstanbul 2012, s. 288.

¹¹⁶Balkan Harbi (1912-1913), *Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti'nin Harbe Girişi*, C.1, Ankara 1970, s. 149-150.

¹¹⁷Hafize Cesur, *Hatıratlar Işığında Türk Kamuoyunda Balkan Savaşları (1912-1913)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bolu 2008, s. 25.

Nazırı Asım Bey de “*Şu harp esnasında dahi Balkan hükümetleriyle olan münasebetimiz pek samimi devam ediyor.*” diyebiliyorlardı¹¹⁸.

Trablusgarp Savaşı resmen Balkan Savaşları’na bir başlangıcı teşkil etmiştir. Trablusgarp’ın kaybedilmesine yol açacak olan bu savaş, bir yandan 1908 devriminin Osmanlı Devleti’nin yönetim etkinliğini ve askeri gücünü arttırmadığını ortaya koyarken diğer yandan da Osmanlı Devleti’nden toprak kazanmanın oldukça kolay olacağı inancının artmasına yol açtı. Hal böyle olunca şimdi paylarını alma sırası Balkan Devletlerine gelmişti¹¹⁹. Trablusgarp Savaşı devam ederken İtalyanlar, Osmanlı Devleti’nin direnişini kırabilmek için 1912 Mayıs’ında Arnavutları kışkırttılar, böylece yeni bir Arnavut isyanı ile karşı karşıya kalındı. Avusturya’nın da bölgedeki nüfuzunu kaybetmemek için desteklediği bu isyan Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki nüfuzunu iyice sarstı. Bu arada HâlaskârZabitân Grubu’nun da arka çıkmasıyla daha da alevlendi.

Arnavutluk’ta olup bitenleri dikkatle takip eden diğer Balkan devletleri, kendi aralarında ittifak görüşmelerine hız verdi. “Venizolos” son derece aktif bir siyaset güderek, hem Sırpların Başvekili Pasiç’e hem de Bulgar Çarı Ferdinand’a etki etmeyi başarmıştı. Karadağ da zaten olası bir ittifaka hazır¹²⁰. Trablusgarp savaşı başlar başlamaz Rusların desteğiyle aralarındaki anlaşmazlıkları ve toprak davalarını bir yana bırakıp, Osmanlı Devleti’nin mirasını paylaşmak üzere ilk olarak, Balkanlarda yaşayan bütün milletlerin özünü Bulgarların teşkil ettikleri inancı ile Balkanlarda dini ve siyasi bir birlik kurma ve büyük Bulgaristan’ı ihya etme çabasındaki Bulgaristan, Balkan ittifakının temeli olan Bulgaristan-Sırp İttifakı için harekete geçti.

Trablusgarp Savaşı başlar başlamaz, Rusya’nın faal desteğiyle Balkan ittifakı yönünde girişimler yeniden başlamıştır.

¹¹⁸Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-12 Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara, 2006, s. 112.

¹¹⁹Nilüfer Uğraş, “Osmanlı Basınında Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti’nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler” (İkdam, Sabah, Tanin, Tercüman-ı Hakikat), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 27.

¹²⁰Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara 1979, s. 102.

Rusya, Balkanlarda ve Avrupa'daki durumunu kuvvetlendirmek için, boğazları Rus harp gemilerine açtırmak istiyordu. Bu maksatla, Osmanlı Devleti'nin de içinde olacağı bir Balkan birliği kurulmasını istedi. Bu isteğin amacı, Balkanlardaki statükoyu korumak, Rusya ile Avusturya arasında bir harp çıktığı takdirde Rusya'yı kuvvetli durumda bulundurmamak, Osmanlı Devleti'ni Rus himayesine sokmaktı. Aslında geleneksel Rus politikasına aykırı olan bu plan Osmanlı Devleti'ni şüpheye düşürdüğü gibi Balkan devletlerince de benimsenmedi ve Rusya bu plandan vazgeçti. Sonunda Rusya'nın siyasi üstünlük ve baskısı altında, Osmanlı Devleti hariç yeni bir Balkan birliği kurulmasına karar verildi. Balkan bağlaşması için ilk önce Bulgar Hükümeti girişimde bulunmuş ve işe Sırp hükümeti ile görüşmeler yapmakla başlamıştır. Bu görüşmeler sırasında Rus öğüt ve kışkırtmaları eksik olmamıştır. Balkan ittifakında Rusya'nın rolü üzerine, Karadağ Kralı Nikola, 19 Şubat 1912'de gazetelere şu beyanatı yapıyordu: *“Biz bütün Balkan devletleri Rusya'nın çocuklarıyız. Öteden beri arzu edilen Balkan ittihadı ancak Rusya hükümetinin bu ittihat husulünden memnun olacağını bize ilan eylediği zaman husule gelecektir¹²¹.”*

Sonuç olarak Türk-İtalyan Savaşı bütün potansiyel mirasçılar için birçok yönden cesaret verici bir ortam hazırlamış ve bu planların somutlaşmasında rol oynayan önemli faktörlerden biride Trablusgarp Savaşı olmuştur.

E. OSMANLI DEVLETİ'NİN KARANLIK YÜZÜ

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları'nın başlamasıyla birlikte siyasi olarak son 10 yılının içerisine girmişti. Genel yapı itibariyle devlet bu noktaya gelene kadar, mazisinde bırakmış olduğu büyük zaferlerin yanı sıra pek çok sıkıntı ve olumsuzluğu da sırtlayarak, devlet için adeta bir *anayurt* olarak isimlendirebileceğimiz Balkan toprakları için, tarihinde son kez tek başına bir savaşa giriyordu.

14. yüzyıl başında gaza felsefesine adanmışlık ile vücuda getirilen devlet, 1517 senesinde Arap ülkelerini fethiyle İslam dünyasının yegâne gücü haline gelmişti.

¹²¹Nilüfer Uğraş, *a.g.t.* s. 34-35.

Orta Avrupa hudutlarından, Hint Denizi'ne kadar uzanan bir alanda elde edilen askeri başarılar, Osmanlı Devleti'ni Kanuni Sultan Süleyman zamanında bir dünya gücü haline getirmişti. 16. Yüzyıl sonlarında ise Osmanlı Devleti, devlet ve hükümet gelenekleri, maliye politikaları, toprak düzeni ve askeri örgütü ile Ortadoğu İmparatorluklarının en gelişmiş örneğini teşkil etmekteydi. Ancak, Avrupa'nın askeri ve ekonomik üstünlüğü, Osmanlılara, artık Ortadoğu devlet geleneklerinin zamanının geçtiğini, bunların yeniçağa uygun olmadıklarını öğretti. Nitekim 17. Yüzyılın uzun savaşlarıyla denge Avrupa'nın lehine döndü. 18. Yüzyılda Batı üstünlüğünün kabul edilmesiyle de devlet politik ve ekonomik olarak Avrupa'ya bağımlı geldi. Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesi ve olası çöküşü, sonunda bir Avrupa politikası sorunu, Doğu Sorunu oldu ve Osmanlı politik yaşamı 1920'ye kadar Avrupa'ya bağımlı olarak sürmüştür.

Devletin kurumları içerisindeki gerilemelerin su yüzüne çıkmasının miladi olarak 1683 Viyana bozgunu¹²² temsili bir tarih olarak gösterilebilse de, aslında bu bozulmaları tıpkı elmanın en olgun döneminde kurtlanmaya başlaması gibi Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar dayandırabiliriz. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'na girene kadar taşıdığı yükün mahiyeti hakkında genel görüntüyü açıklamaktadır. Bunların yanında Balkan Savaşları artık Osmanlı Devleti'nin tükendiği bir noktada meydana gelmiştir. Bu tükenmişlik siyasi, ekonomik, askeri ve hatta insan kalitesi ve sosyal çözülme olarak ortaya çıkmıştır.

Kısa geçmişte 93 Harbi'nin özellikle Balkan coğrafyası üzerine sosyo politik etkileri Balkanları Avrupa devletleri için bir açık hava müzesi haline getirmişti. Kırım Harbi, Osmanlı Devleti için ufak da olsa bir umut ışığı idi. Devrin devi Rusya dış destekle de olsa mağlup edilmiş, Avrupa'ya hasta adamın henüz ölmediği gösterilmişti. Ancak Paris'te yaşananlar durumun görüldüğü gibi olmadığını gösterdi. Avrupa Osmanlı'yı kendi dışında görmüş ve kendi gibi olabilmesinin bir dizi şartını Bab-ı âli'ye sunmuştu. Osmanlı idaresi bir karşı hamle olarak Islahat

¹²² “...hiç kimse belli bir tarih seçip de Osmanlı Devleti şu tarihte gerilemeye başladı diyemez... ama 7 Eylül akşamı Viyana dışında dağıtılan kamp kesinlikle tarihin en büyük dönüm noktalarından birine işaret sayılmaktadır... askeri bakımından ilginç bir yanı yoktur. Ardından hemen barış da imzalanmış değildir. Bu savaşın büyük önemi ancak aradan zaman geçtikten sonra ortaya çıkmıştır. Çünkü Tuna kıyılarındaki ovalarda daha pek çok savaş yapılacak ama hiçbir zaman İslamın ordusu Katolik Hristiyanlığın kapılarına dayanamayacaktır.”Bkz. Alan Palmer, *Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu (Bir Çöküşün Tarihi)*, (çev. Belkis Çorakçı Dişbudak), İstanbul 2002, s. 28.

Fermanı'nı yayınladı ise de bu sosyal dengeyi alt üst etmekten başka bir yarar getirmedir. Dahası ferman ile birlikte gayrimüslim tebaanın beklentileri de talepleri ile ilgili cesaretleri de fazlasıyla arttı.⁹³ Harbi tam bir yıkımdı. Ruslar neredeyse Bab-ı âli'ye dek ulaşmışlar, Avrupalılar bile durumdan ürkerek müdahale etmek zorunda kalmışlardı. II. Abdülhamid'in dış politika zekâsı sayesinde Ayastefanos Antlaşması'nın Bulgaristan ve Rusya aleyhine bozulması devletin ömrünü birkaç sene daha uzattı. Ancak Ayastefanos yerine imzalanan Berlin Anlaşması devletin başına sardığı problemler açısından birçok ilki de bünyesinde barındırıyordu. O ana kadar olmayan birçok problem ortaya çıktı. Artık Ermeniler bir problem, Kıbrıs bir problem, Balkanlar bir problem¹²³.

Bunun yanında İttihat Terakki'nin savaş kapıdayken bile Hariciye Nazırının vicdanı ile devletin geleceğini kurulabileceği inancı zaten bile bile yenik bir savaşa girmekten başka bir anlama gelmiyordu.

Balkanlı küçük milletlere karşı Osmanlı Devleti'nin uğradığı bu bozgun; ordu siyaset ilişkisi, siyasetçilerin dar görüşlülüğü, askeri yanlışlar gibi politik ve askeri sebeplerle izahı mümkün olduğu gibi yukarıda da belirttiğimiz üzere derin bir boyut kazanmış olan sosyal ve insani sebepleri de göz ardı etmemek gerekir. Uzun yıllar Osmanlı Devleti'nde yaşayan Sibiryalı Tatar eğitimci, aydın, seyyah Abdürreşid İbrahim Efendi bu durumu Balkan Harbi sırasında şu değerlendirmesi ile ifade eder; *“İstanbul yüz senedir Avrupa'ya tahsile adam gönderiyor, Avrupa'dan öğretmen getiriyor, bugüne kadar tramvay kondüktörlüğü ve tünel ağzında durabilecek, kaldırım yapabilecek, hiç olmazsa kapıcılık rütbesinden bir derce yüksek makama layık bir adam Türklere hâlâ çıkmadı, zannederim bu güneş gibi aşikâr bir hakikattir, artık itiraf etmek icap eder.”*¹²⁴ bu durumu daha da vahim hale getirebilecek bir diğer örnek ise Balkan Savaşları'na subay olarak katılan Rahmi Apak'ın neşretmiş olduğu gözlemleridir¹²⁵. Türk ve Müslüman ahali içerisinde

¹²³Galip Çağ, “Modern Çağın Ötekisi Balkanlar ve 20.Yüzyılın Başında Avrupa'dan Balkanlara Bakmak”, *Motif Akademi Halkbilim Dergisi* (Balkan Özel Sayısı), İstanbul 2012, s. 130-131.

¹²⁴Hasip Saygılı, “Balkan Harbi'nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi”, *Türkiye Günlüğü*, S.112, Ankara 2012, s. 136-137.

¹²⁵Aynı yer... s. 138. “*Zahire tüccarı Rum, buharlı ve büyük değirmen sahibi Rum, şarap ve rakı yapan Rum, balıkçı Rum, demirci ve kuyumcu Ermeni, tuhafiyeci Yahudi ve Ermeni, bakkal Rum, yapı kalfası Rum ve Ermeni, kunduracı Rum, fırıncı Ermeni, su değirmeni yapan usta Ermeni, ithalatçı ve ihracatçı Rum veya Ermeni, veya Yahudi olduktan sonra Türklere ne kalıyordu?*

ortaya çıkan bu durum elbette ki uzun zamandır kuşakların birbirlerine yüklediği bozgun, sıkıntı ve tükenmişliğin sonuçlarıdır. Bu durumu dönemin Müslüman Türk ahalinin eğitim, sanat ve kültür kimlikleri de doğrulamaktadır. Bu dönemde okuma yazma bilen insan sayısı muhtelif kaynaklarda %5 ile % 10 seviyesinin altında ifade edilmektedir¹²⁶.

Tanınmış yayıncı Tüccarzade İbrahim Hilmi'nin, toplumun eğitimli kesimini oluşturan zâbit sınıfı için neşrettiği yayınların nasıl ilgisizlikle karşılandığına dair söyledikleri kayda değer bilgiler vermektedir¹²⁷. Bu örnek bizlere okuryazar kesimin de, icra ettikleri meslekte kendilerini geliştirmek için herhangi bir çaba sarf etmediğini göstermektedir¹²⁸. Subayların okuma sınırlılığı konusunda, yine İbrahim Hilmi'nin yayınladığı ve son yapılan bir manevranın değerlendirildiği iki eserin toplam satış sayısının sadece 131 olması yine bu görüşü desteklerken, aynı eserlerden Bulgar askeri ataşesi 9 adet satın alarak Sofya'ya göndermiştir. Bu doğrultuda, Bulgaristan ordusu ile Osmanlı ordusunu mukayese ederek, eğitim seviyesini açıklayan Hafız Hakkı Paşa durumu şu tespitlerle açıklamaktadır; *“Bulgaristan ordusunda bile, milletten orduya giren gençlerin yüzde yetmişinden fazlası okuryazar, dinini, vatanını bilir ve sever. Daha ana kucağından az çok bir mefkure edinmiştir.”*¹²⁹ Bu nedenlerde Balkan savaşlarında alınan mağlubiyetleri eğitim seviyesine bağlayan eğitimciler olmuştur¹³⁰.

„Türlere kalan nalbantlık, kahvehane işletme, mutfaklık ve saraçlık. Sarıklı softalar dünya malına heves etmeyiniz, bir lokma bir hırka ile yaşayınız diye haykırıyorlar. Türk bunlara inanıyor. Evler pis, tahtakurusu, bit ve pire salgın halinde. Şehirler verem köyler malar...”

¹²⁶

1897 tarihinde Osmanlı Devleti'nde okul türü, okul ve öğrenci sayıları				
Okul Türü	Okul Adedi	Öğrenci Sayısı	Erkek Öğrenci	Kız Öğrenci
İlkokul	28.614	854.921	606.104	248.737
Ortaokul	412	31.469	27.207	4.262
Lise	55	5.419	4.892	-

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında nüfusun eğitim düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmektedir.

1897 yılı istatistiklerine göre okuma yazma bilenlerin oranı %102un altında kalmaktadır bkz.

Tevfik Güran, *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Ankara 1997.

¹²⁷Hasip Saygılı, *a.g.m.* s. 138.

¹²⁸Meşrutiyetle birlikte zabıtların yetişmesine önem verilmiş ve muhtelif okullar açılmıştı. Askeri yayınlara ağırlık verilerek zabıtların her türlü teorik ve pratik bilgiyle donatılması hedeflenmişti. Ancak bu çalışmaların sonucu semere verecek bir hale gelmemişti bkz. Suat Zeyrek, *a.g.m.* s. 304.

¹²⁹Hasip Saygılı... s. 138.

¹³⁰Yahya Akyüz, “Balkan Savaşları'nın Eğitimsel Nedenleri ve Sonuçları”, *90. Yılında Balkan Savaşları ve Lüleburgaz Muharebeleri*, Lüleburgaz 2002, s. 89-91.

İbrahim Hilmi, yaşananları temelde eğitimsizlik ve toplumun yanlış eğitim anlayışının bir sonucu olarak görüyordu. Müslüman çocukların beşikten itibaren, “Paşa olacaksın, zabıt olacaksın” şeklinde büyütüldüğünü herkesin memuriyet hisleriyle dolu olduğunu, okulların memur hazırlama amacı güttüğünü okuyan kimselerin amacının parlak üniforma giymek ve emeklilik sağlayacak resmi bir memuriyet bulmak hevesinde olduklarını tespitle vatan sevgisi ve görev duygusunun çok yetersiz olduğuna vurgu yapmıştır¹³¹.

On sekizinci asır sonlarında başlayan azınlıkların sosyal değişim ve devrimci sürece girmeleri ile gayrimüslimler on dokuzuncu asır ortalarında Türkleri fikir ve eylemleri taşıma ve bunları icra etme bakımından geçmişlerdi. Bu durumda toplumun Türk-Müslüman kesiminde siyasi açıdan Hristiyan orta sınıfla mücadele edebilecek bir orta sınıfın olmamasına sebebiyet vermiştir. Balkanlar’da etkin liderlik ellerinden alınmış olan Türk köylüleri ancak ordu saflarında yer almak için kullanılmakta veya Hristiyan çiftçi ve tüccarlar tarafından vasıfsız işçi olarak işe alınmaktaydılar. Bir Bulgar yazar olan T. G. Vlayko, 1860 senesinde, sadece Türk yönetimin üstünlüğünden, yönetimin verdiği güç nedeniyle Türklerin “*kral*” kendilerinin ise “*tebaa*” olduğunu ifade etmiştir¹³².

Balkan Savaşları öncesinde Türk gençleri ise adeta bir bozgun havası içinde gözlerini açan, babalarının ve annelerinin Moskof seferlerinden, Rumeli kıyılarından, Arap isyanlarından ve bunları takip eden ecnebi müdahalelerden tutuk bir dille bahsedip durduğu ve kaybolmuş ülkelere gidip de dönemeyen gözleri yaşlı nişanlılara dair yanık türkülerinin ninniler olarak dinlendiği dönemin gençleri olmuştur. Toplumun tüm kesimini etkileyen bu olumsuz koşullarda devlet tarafından düzenli ve işlevli politikalar geliştirilse bile sağlıklı bir mekanizmada ilerleyemeyeceği gayet açıktır. Tam manası ile hayatlarından bile emin olamayan Balkanlardaki Türk ve Müslüman ahali içi bir yılgınlık çağı yaşanmaktaydı ve

¹³¹Suat Zeyrek, “I. Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Askerlerinin Talim-Terbiyesi ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C.1, İstanbul 2012, s. 287. Kumanova’da Sırplarla ilk temas sağlandığı zaman, kuvvetli darbeler vurulmuştu. Muharebenin lehimize döndüğü bir zamanda gece boyunca bazı firka komutanları, muharebede idare yerlerini terk ederek Kumanova kasabasına inmişler, askerlerin başından ayrılmış ve hatta bazıları o gün kendilerine tebliğ edilen generallik rütbelerinin işaretlerini takmak için gece yarısı kasabanın terzilerini uyandırıp, pantolonlarına kırmızı paşa zırhı taktırmakla meşgul olmuşlardı bkz. Aynı yer... s. 287.

¹³²Mehmet Yetişgin, “Osmanlı Son Döneminde Balkanlardaki Olayların Bölgedeki Türk ve Müslüman Halk Üzerindeki Etkileri”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C.2, Sakarya 2012, s.862.

Türkler yılgın ve mutsuz görünmekteydi¹³³. Türk-Müslüman ahalideki bu yılgınlık kendisini her alanda göstermekteydi. Balkanlarda yer alan Osmanlı köylüleri bu kadar verimli ovalara sahip olmalarına rağmen pazara yönelik üretim yapmak yerine geçimi için gerekli miktardaki ürünü üreterek, limanlar ve pazarlardan uzak yerlerde üretilen ürünün taşınmasının zor ve müşkül oluşunu bahane ediyordu. Yolların ise kademeli bir artış ile sel suları, temizlenmeyen ot ve çalılıklar ile kapanır hale geldiği kaydedilmiştir. Bu durumun arkasında yatan gerçeğin ise, Balkanlardaki Türklerin kendi topraklarından emin olmadıkları ve günün birinde ellerinden çıkacağını düşüncesi olduğu belirtilmektedir¹³⁴.

Osman toplumunun ana unsuru olan Türk ve Müslüman ahalide bireysel olarak bir çöküntü hâkimken, bu durum sosyal değerler sisteminin çözülmesine de sebebiyet vermiştir. Tanınmış Jön Türk aydınlarından Ahmet Rıza Bey çıkardığı gazetede bir yazısında kaleminden çıkan cümleler şu olmuştur; “Van’dan, Erzincan’dan, İstanbul’a gelerek Galata’da hamallık eden bir Ermeni günde bin zahmetle kazandığı üç, beş kuruştan Ermeni kilisesine, Ermeni mekteb ve hastahanesine, hatta Ermeni ihtilal komitesine bile bir hisse-i îâne” verirken, Müslüman ahalide benzeri bir fedakârlık anlayışının varlığını kuşkulu bulur¹³⁵.

Cephe gerisindeki Müslüman halkın harbi genel olarak büyük bir kayıtsızlık ve ilgisizlik içinde takip ettiği de dönemin gözlemcileri ve aydınlarının ifadeleri ile anlaşılmaktadır. Harp muhabiri olarak İstanbul’a gelen Fatih Kerimi tüm halkın vatanlarını savunma gayreti içinde olacağını ummaktaydı ancak İstanbul’a hakim olan umursamaz havayı ve insanların boş boş kahvehanelerde oturan insanları görünce büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştı¹³⁶.

Balkan Savaşları’nı takip etmek için İstanbul’da bulunan gazetecilerin yanı sıra dönemim en tanınmış fikir adamı ve şairi Mehmet Akif Ersoy’ da Balkan faciasını tasvir ettiği mısralarından hemen sonra bu felaketin sorumlusu olarak görmekten

¹³³Aynı eser... s. 865, 869.

¹³⁴Aynı eser... s. 869.

¹³⁵Hasip Saygılı, *a.g.m.* s. 139. Ahmet Rıza Bey’in kaleme almış olduğu yazısı, 1902 tarihini taşımaktadır. Balkan Savaşları’ndan 10 yıl önce yazılan bu görüşler dönemin genel olarak sosyal yanını ortaya koysa da savaş esnasında bu gibi sebeplerin bir kenara bırakılarak Edirne müdafaasında olduğu gibi Mehmet Şükrü Paşa’nın insanüstü bir gayretle ortaya koymuş olduğu mücadele ve askerimizin kıtlık zamanında kumlu ekmeğe kadar varan gerçek fedakârlıklar burada sözü edilen tüm sebeplerin ötesine geçmektedir.

¹³⁶Hasip Saygılı, *a.g.m.* s. 141.

kuşku duymadığı “*leşten daha hissiz*” insan tiplerini ve halkın kayıtsızlığını hakaret dolu çok ağır ifadeler ile tenkit etmektedir. İstiklal Marşı şairinin bozgun esnasında topluma “*his yok, hareket yok, acı yok.. Leş mi kesildin?*” hitabı da toplumun genel durumun gayet iyi açıklamaktadır¹³⁷.

Âkif, sadece şiir yazmakla kalmamış, İstanbul’un büyük camilerinde vaazlar vererek halka hitaplarda da bulunmuştur¹³⁸.

1913 yılının ilk aylarında ve Balkan Harbi mağlûbiyetinin felâketli günleri içinde Beyazıd, Fâtih ve Süleymaniye camilerinde verdiği vaazlarında Âkif, İslâmiyet’in insanları kardeş yapan özelliği, Müslümanların başına gelen felâketlerin sebepleri, dinde ırkçılık olmadığı, milleti birbirine düşüren en büyük fitnenin ırkçılıktan çıktığı, bu cereyanın yurdumuzu parçalamak isteyen yabancılar tarafından içimize sokulduğu; felâketimizin ikinci mühim sebebinin ise *ahlâk düşüklüğü* olduğu, dünyadaki Müslümanların son ümidinin devletimiz olup, elbirliği ile devleti ve orduyu kuvvetlendirmemiz gerektiği, çalışmanın, eğitimin, dinimiz ve milletimiz için hayati önemi... gibi bahislerin üzerinde durmuş; Balkan Harbi dolayısıyla halkı orduya yardımcı olmaya çağırmıştır¹³⁹.

Osmanlı Devleti’nin asırlarca sahip olduğu topraklarda ki ruhunun kaybolduğunu anlatan bu mısralar elbette kısa zaman içerisinde meydana gelebilecek davranışlar değildir. Osmanlı toplumu içerisinde görülen insan kalitesi ve sosyal çözülme ile ilgili problemler de elbette ki toplumun kalıtsal bir arızası olarak değil, idare ve toplumun uzun yıllardır devam eden aksaklık, ihmalkârlık ve tedbirsizliklerinin bir mahsulü olarak görülmelidir. Balkanlardaki Müslüman halkın siyasi, ekonomik, sosyal ve duygusal yapısı, Osmanlı Devleti’nin zayıflaması ve çöküşüne paralel olarak ilerlemiştir.

¹³⁷Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Yay. Haz. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 1987, s. 183.

¹³⁸Fatih Kerimi’nin, İstanbul’a geldiği sırada insanların kahvelerdeki halini gözler önüne seren verdiği bilgilerin yanında Mehmet Akif Ersoy kahvehane kültürüne değinmektedir. Tembellikten bahsedip eleştiren şairin, bu bağlamda hedefe koyduğu unsur mahalle kahveleridir. O, mahalle kahvelerini çalışmanın önünde bir engel, tembelliğe yol açan bir yer olarak görmektedir. Bu konuda yazdığı Mahalle Kahvesi başlıklı şiirde görüşlerini dile getirir. Şair, insanları tembelliğe iten bir tehlike olarak gördüğü kahvelerin kapatılmasından yanadır. Bkz. Hasan Yürek, “Mehmet Akif Ersoy’un Safahat Adlı Eserinde Geri Kalmışlığın Sebepleri ve Çözüm Önerileri”, *Mehmet Akif Ersoy Birlik ve Bütünlük Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2011, s.115.

¹³⁹Abdülvahit İmamoglu, “Mehmet Akif’in Vaazlarındaki Milli Mücadele Ruhu”, *I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu*, Ankara 2009, s. 15-23.

Balkan Harbi bu yanıyla felaketi hazırlarken diğ er taraftan da, harp sonrasında devletin ana unsuru olan Türklerin milliyetç ilik duyguları ile hareket etmeye başlayacağı dönemi oluşturacaktır. Bu zamana kadar çok geniş akımların etkisi görülen imparatorlukta, Türkçülük akımı resmi boyut kazanacaktır. Bulgarların, Yunanlıların hatta Ermenilerin uzun yıllar önce kurduğ u milli teşkilatlanmalar bizde 1913 senesinde Türk Ocakları'nın kurulması ile tezahür etmiştir. Bu şekilde başlayan uyanma süreci Milli Mücadele döneminde askeri disiplin, gerekli tedbirler, dirayetli komutanlar ve yüksek motivasyonla büyük başarılar elde etmiştir.

F. YÜKSEK AMAÇLARINA YÜKSEK ARAÇLAR İCAT EDEN AVRUPA

Balkanlar'da cereyan eden hadiselere ve Balkan savaşlarından önce meydana gelen ittifaklara, Osmanlı toprakları üzerinde çıkarları bulunan Avrupa Devletleri ile Rusya'nın doğrudan ve dolaylı olarak müdahil olmadıkları düşünülemez. Nitekim Balkanlar, Batı'nın ekonomik, siyasi ve dini ihtiraslarının bir karışımı olarak ortaya attıkları şark politikasının halkalarından bir tanesidir. Buna göre her ne surette olursa olsun, Müslüman Türklerin hâkimiyetinde olan bu topraklar ve bölgede yaşayan Hıristiyanlar kurtarılmalıydı. Aynı zamanda Osmanlı'nın Rumeli bölgesi, söz konusu devletlerin kendi aralarındaki çıkar çatışmalarının da alanını oluşturmuştur. Bundan dolayı bu devletler tarafından takip edilen politika ve yaklaşımlar birbirlerinden farklılık göstermekle birlikte, adı geçen devletlerin politikaları da süreç içerisinde değişiklik göstermektedir.

30 Mart 1856 tarihinde yapılan Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışılmayacağı sözü verilmiştir. Ancak o sıralarda Osmanlılarla birçok ortak menfaati olan Almanya hariç, Devlet-i Aliyye'nin başkentinde görevli bulunan diğ er devletlerin diplomatik temsilcileri, Makedonya'daki konsolosluklarına yazı yazarak bölgede yaşayan Müslüman ve gayr-ı Müslim nüfusun, erkek ve kadın olarak ayrı ayrı tespit edilmesini istemektedirler. Ayrıca Hıristiyan ahalinin fikirleri

ile ilgili detaylı malumatın toplanmasını talep etmişlerdir. Bu durum onların, bölge ile alâkalı bazı plan ve düşüncelerinin olduğunu ortaya koymaktadır¹⁴⁰.

Avrupalı büyük güçlerin Balkanlar bölgesine bu kadar büyük bir ilgi¹⁴¹ göstermesinin nedeni ise, yeni sömürge alanları elde etme arzusudur¹⁴². XIX. yüzyıl Avrupa büyük devletlerinin, her taraftan Doğu ülkelerini istila ettiği ve buna yönelik politikalar ürettiği bir yüzyıldır. Yüzyılın sonlarına doğru dünyada sömürgeleştirilebilecek alan kalmadığından, Avrupa devletleri arasındaki ekonomik ve siyasal çatışmaların odak noktası Avrupa içlerine ve özellikle Balkanlar bölgesine kaymıştır. Tabii ki bu istila hareketlerinden en ziyadesiyle etkilenen devletlerden bir de, giderek zayıflayan, içten ve dıştan gelecek darbelerle parçalanmaya müsait olan Osmanlı Devleti olmuş; tüccar zihniyetli Avrupa'nın büyük devletleri, dört bir taraftan Osmanlı toprakları üzerine çullanmıştır. Oral Sander, *Siyasî Tarihi*'nde Avrupa'nın sömürgeci zihniyetinin Balkanlar'a kayışını şu sözleriyle çok güzel bir şekilde ifade etmiştir: "*XIX. yüzyılın sonuna gelindiğinde yeryüzünde paylaşılacak, peşkeş çekilebilecek yer kalmadı. Savaş bulutlarının yarattığı panik duygusuyla titreyen Avrupa parmakları, dünya haritasında gezine gezine, yıkılmakta olan Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında sabitlenmişti Gerginliklerin boşalım alanı burası olabilir miydi? Olabilirdi, ama bu dağlık bölgenin bir tek kusuru bulunuyordu: Avrupa'nın içinde olmak. Orada başlayan "sömürge çatışması" Avrupa'yı felaketine götürdü.*¹⁴³". Sanayileşmiş Avrupa devletlerinin Uzakdoğu'daki sömürgelerine giden en kısa yol Osmanlı topraklarından geçiyordu. Dolayısıyla sömürge yolları üzerinde güçlü bir Osmanlı Devleti Avrupa devletleri için istenen bir durum değildi. Rusya ve Avusturya gibi güçlü devletlerin Akdeniz'e inmesi de Fransa ve İngiltere'nin işine gelmiyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin tamamen yıkılması da Fransa ve İngiltere¹⁴⁴ için istenmeyen bir durumdu. Bu devletlerin

¹⁴⁰Rahman Ademi, *II. Abdülhamid Döneminde Makedonya Müslümanları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 118.

¹⁴¹Adnan Şişman, "XX. Yüzyıl Başlarında Rumeli ve Adalardaki Yabancı Müesseseler", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, S.1, Uşak 2008, s. 2.

¹⁴²İsmail Yıldırım, "Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.2, Elazığ 2001, s. 314.

¹⁴³Oral Sander, *Siyasî Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, Ankara, 2009, s. 245

¹⁴⁴İngiltere'nin sömürge alanı olarak Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu Avrupa topraklarını seçmesinin pek çok nedeni vardı. Avrupa devletleri kendi sanayilerini, özellikle İngiliz mamullerinin rekabetinden koruyabilmek için bazı koruyucu tedbirler almışlardı. Böylece Avrupa

menfaatlerinin korunması için en iyisi istenildiği zaman kullanılabilecek zayıf bir Osmanlı Devleti'nin mevcudiyetinin devamıydı. Bu politika 1853 Kırım Savaşı'na kadar sürmüş bu tarihten sonra Avrupa devletleri, yavaş yavaş Osmanlı Devleti'ni tamamen yıkma şeklinde bir politika izlemeye başlamıştır.

Gelişmiş ülkeler teknoloji ve silah üreticisi, ondan sonra gelenler (Osmanlı Devleti) tarım üreticileri, üçüncü dünya denilen ülkeler ise hammadde sahipleri idi. Üretilen maddeler için yeni pazar bulma ve üretimi devam ettirmek için yeraltı ve yerüstü zenginliklerine ulaşma çabaları, çatışmalara sebep olmaktadır. Bu açıdan Avrupa ülkelerinin hammadde zengini olan Asya ve Afrika ülkelerine açılabilmesi için Balkanlar stratejik bir önem kazandı. Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra Balkanların önemi daha da arttı. Ortadoğu ve Boğazların (Çanakkale ve İstanbul boğazları) el değiştirmesi, var olan dengelerin bozulmasına yol açacaktı. Avrupa devletleri, menfaatleri gereği buna izin veremezdi. Özellikle Türk-Rus savaşından galip çıkan Rusya'nın, Balkanlarla beraber boğazlara da sahip olma ihtimaline karşı büyük devletler telaşa kapılmışlardı¹⁴⁵.

19. yüzyılda Balkanlar üzerinde Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya adeta yarışa girmişler, politik oyunlarla birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışmışlardır. Avrupa devletlerinin emperyalist amaçları için kullanılan Balkan ulusları onların desteği ve tahrikleri altında birer birer ayaklanırken; bu

---

da sıkışan İngiltere kendisine en uygun pazar olarak Osmanlı Devleti'ni görmüştür. Geniş bir alana yayılan Osmanlı Devleti batı sanayiinin ihtiyacı olan pamuk, yün, tiftik ve maden bakımından zengin kaynaklara sahipti. Yine batı mallarını tüketecek bir nüfus bulunduğu gibi Osmanlı sanayi de batı sanayi ile rekabet edebilecek güçte değildi. İngiliz tüccarlarını Osmanlı pazarına yönelten diğer önemli bir etkende ulaşım idi. Osmanlı Devleti İngiltere'ye çok uzak olmadığı gibi İstanbul, Trabzon, Samsun, Beyrut ve Selanik gibi büyük ticari merkezlere denizyolu ile ulaşmak da mümkündü. Bu merkezler üzerinden yapımına 1856'da başlanan İzmir-Aydın hattı gibi demiryolları aracılığıyla Avrupa malları daha içerilere de kolaylıkla taşınabilecekti, Osmanlı hammaddesi de aynı yoldan diğer Avrupa ülkelerine ihraç edilebilecekti. Bkz. İsmail Yıldırım, *a.g.m.* s. 317.

Sene	1878	1880	1885	1890	1895	1900	1905	1910	1911	1913
İngiltere	%48.6	%41.5	%45.5	%43.3	%36.0	%34.9	%35.1	%19.9	%22.1	%19.4

İngiltere 1878 tarihinden itibaren (kayıtlı olarak elde edilebilen tarih) Osmanlı Devleti'nin en çok ithalat yaptığı ülke olarak, İngiltere'nin yapmış olduğu Pazar seçiminde kendisi için ne kadar doğru bir adım attığı görülmektedir. Buna karşın Fransa 1878 senesinde %16,3 ile en yüksek 2. seviyeyi teşkil ederken, Avusturya-Macaristan en yüksek yüzdeyi 1895 senesinde %21,3 olarak elde etmiştir. Bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı Dış Ticareti*, Ankara 2002, s. 68-77.

¹⁴⁵Rahman Ademi, *a.g.t.* s. 120.

ayaklanmalarında takip edecekleri strateji de onlar tarafından tespit edilmiştir. Bu ayaklanmalardaki rota bellidir: *Islahat, imtiyaz, özerklik ve bağımsızlık*. Çok ilginçtir 16. yüzyıldan itibaren kendini toparlayarak, dünyaya yön vermeye başlayan küçük kıta Avrupa'nın siyasal oyunlarının mahiyeti aynı olmak koşuluyla farklı isimlerle; ancak aynı senaryo ve aynı sahnelerle günümüzde de devam etmektedir. Yazılan senaryolar aynı kalırken, kullandıkları lisanlarda ufak değişiklikler yapılarak adı geçen bölgelere, *demokrasi, insan hakları, federatif bir yapı* getirmek yönünde amaçlara dönüşmüştür ve 19. yüzyılda yaptıklarını 20. ve 21. yüzyılda da aratmamışlardır.

İlginç olan bir diğer nokta, Fransız İhtilali'nin ideolojisi olarak bilinen milliyetçiliğin Balkanlar'da, bu devrime ve milliyetçi hareketlere düşman olan Avusturya ve Rusya tarafından desteklenmiş olmasıdır. Avusturya; Balkanlar'da 18. yüzyıldan beri kurduğu ticari ilişkiler dolayısıyla; Rusya ise daha çok kilise ve propaganda ile etkin olabilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun temellerinin sarsılması ve çöküntüye uğraması ilk olarak Balkanlar'da başladı¹⁴⁶.

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile topraklarında çok sayıda millet barındıran Osmanlı Devleti adeta bir azınlıklar cenneti halini almıştır. Bundan sonra Osmanlı topraklarına yönelik dinî, millî, askerî veya stratejik açıdan menfaatleri bulunan Avrupa devletleri ile Rusya açısından, söz konusu çıkarları elde etme hususunda yapılması gereken işlerin daha da kolaylaştığını görmekteyiz. Artık, sözü edilen devletler için yapılması gereken iş, menfaatlerine uygun hareket edecek en yakın topluluğu seçmek olmuştur. Fransa Katolikleri, Almanya ve İngiltere Protestanları, Rusya da nüfusu itibarıyla Osmanlı topraklarındaki en büyük gayrimüslim topluluğu oluşturan Ortodoksları himayelerine alarak, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmak için çok uygun bir fırsat elde ettiler. Söz konusu koruma ve ilgilenme gayretleri gerçekte bu ülkelerin Osmanlı topraklarındaki menfaatlerini kollamak ve birbirlerine karşı olan dengeyi korumaktan başka bir şey değildi.

Dış ülkelerden, Osmanlı topraklarında fesat faaliyetlerinde bulunmak maksadıyla gelen gazeteci ve başka mesleklerden gibi görünen yabancı ajanlar da önemli sıkıntı oluşturmaktaydılar. Bu meyanda, tedbir olarak, konsoloslar böyle

¹⁴⁶İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul2006, s. 147.

zararlı insanlara vize vermemeleri hususunda uyarılmıştır¹⁴⁷. Ancak bu zararlı kimseler, bazen üst düzey memurlar veya gazeteciler olabilmektedir. Mesela “Jurnal” gazetesi muhabiri Ustrumca metropolitini ziyaret etmiş ve “*Siz Bulgarlardan mı yoksa Türklerden mi memnunsunuz?*” diye sormuş. Bunun yanında İngiliz muhabiri Mc Donald’ın benzer maksatlarla Nevrokop’a gidişi, Osmanlı idarecileri tarafından şüpheyle karşılanmıştır. Bütün bu hadiseler, yabancıların Balkanlarda cereyan eden olaylarla çok yakından ilgilendiklerini göstermektedir¹⁴⁸.

Osmanlı Hükümeti’nin Makedonya’da yapacağı iyileştirmelerin bile “Düvel-i Muazzama” tarafından onaylanması gerekmektedir. Osmanlı Devleti’ne kendi toprakları olan Rumeli (Makedonya) de yapması gereken ıslahat teklif edilmiş ve bu ıslahat Osmanlılar tarafından ufak değişikliklerle kabul edilmesine rağmen, söz konusu devletlerin büyükelçileri bu değişiklikleri bile kabul etmemiştir. Tehdit ve baskılar sürekli ve bıktırıcı olmuştur. “*Osmanlı Hükümeti, Makedonya’da uluslararası bir kontrolün vaz’ını reddetmeye devam ederse bir oldu-bitti ile karşılaşacaktır*” tarzındaki tehditleri Avrupa basınında sık sık seslendirilmektedir¹⁴⁹.

Büyük güçlerin amaçları Balkanlarda yaşayan halkların haklarını ve menfaatlerini korumak değildi. Onlar, Osmanlı idaresi altında yaşayan insanları düşünmedikleri gibi, o idareden bağımsızlık veya özerklik kazanan halkların durumunu da dikkate almadılar. Düşündükleri tek şey kendi çıkarları idi. Bundan dolayı onları da bölüp yönettiler. Bu politikaları sonucunda Balkanlar, kargaşa ve istikrarsızlık merkezi oldu. Bu durumun sebebi, adına “Balkanlaştırma politikası” denilen ve Balkan halklarının istekleri dışında gerçekleştirilen politikalar, yani büyük devletlerin çıkarlarıydı.

¹⁴⁷Özellikle Avrupa’da meydana gelen 1848 İhtilallerinin ardından Osmanlı Devleti, ihtilalin etkilerini kendi nezdinde yaşamamak için, özellikle Balkan bölgesi üzerinde çeşitli önlemler almıştır. Osmanlı Hristiyan tebaası arasında fesat çıkarmak üzere dışarıdan bazı kişilerin Osmanlı topraklarına gelerek dolaşabilecekleri, bu yüzden bu gibi kişilerin hareket ve ikametlerine dikkat edilmesi, tezkere ve pasaport evrakları olmayanların seyahatlerine izin verilmeyerek mürur tezkeresi uygulamasına özen gösterilmesi, bu kişilerin ellerinde kitap vs. gibi basılı eşya bulunursa ellerinden alınarak İstanbul’a gönderilmesi bildirilmiştir. Bu emrin ülkenin her tarafına gönderildiği anlaşılmaktadır. Çünkü, Erzurum Eyaleti Valisi de bu konuda cevap yazmıştır. Cevabında bölgede fesat çıkarabilecek kişiler olmadığı, olması halinde emirde söylendiği şekilde gerekenin yapılacağı açıklanıyordu. Bkz. Hamiyet Sezer Fezyioğlu, “1848 İhtilalleri Sırasında Osmanlı Devleti’nin Balkanlar ve Adalar’da Aldığı Önlemler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.25, S.39, Ankara 2006, s. 55-56.

¹⁴⁸Rahman Ademi, *a.g.t.* s. 119.

¹⁴⁹Aynı yer... s. 119.

Bunun en güzel örneğini ise İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı Balkan coğrafyasında takip ettiği politikadan görebiliriz. 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra İngiltere'nin Osmanlı politikası net bir şekilde değişmiştir. Bu tarihten sonra İngiltere, her taşın altından çıkmaya başlamıştır. Ortadoğu'da egemen olmak faaliyetlerinin yanında; artık Balkanlar'daki meselelerde de el altından ya da açıktan buradaki ulusların Osmanlı aleyhtarını girişimlerini desteklemiştir.

Osmanlı Devleti'ne karşı en yakın dost olarak görülen İngiltere, gerek Giritlilere ve gerek Yunanlılara gizliden gizliye destek vermiş; Bulgarların ayaklanmaları sırasında asilerin askerlerimize silahlarını terk ile bağlı oldukları hükümete itaate çağırın öğüt verici bildirimleri dahi imzadan kaçınmıştır.

II. Abdülhamid'e göre önceleri, Slavcılığa cephe alan devletlerin başında gelen İngiltere, Bulgarları sözde Rus nüfuzundan kurtarmak için himaye etmeye başlamıştı. Londra'da komiteler kurmalarına, bu komitelerin tertip ve teşviğiyle Türklerin aleyhine bir çete harbi yapmalarına müsaade etmiş ve Türklerin bu çeteleri ortadan kaldırmalarına itiraz etmiştir. Fransa da Rusya ve İngiltere ile dostluğuna toz kondurmamak için Slavcılık davasının gelişmesine göz yummaya başlamıştır. Bu durumda, II. Abdülhamid, Balkanlarda Slavlara karşı yardımcı olarak Yunanistan'ı ve Almanya'yı görmekte ve Almanya için de “*çok şükür, Fransa'nın yerini tutacak bir Almanya var*” demektedir. Açıkça ifade etmemekle beraber İngiltere'nin Balkanlar'da Slavcılığı Rusların elinden almaya girişmiş olduğunu düşünmekteydi¹⁵⁰.

Avrupalı büyük güçler, bölgede tutarlı bir politika takip etmedikleri için Balkan halklarına aynı anda ve aynı çatı altında etki etmeleri zordu. Bu nedenle büyük devletler amaçlarını gerçekleştirmek için Makedonya'nın karmaşık demografik yapısından azami ölçüde istifade etmişlerdir. Bu bağlamda, Hıristiyanları fazla gösteren istatistik çalışmalarına kendileri de katılarak, Osmanlı idaresini sıkıştırmışlardır. Müslüman olan ve devlete son derece faydalı hizmetlerde bulunan Müslüman Arnavutların bile aklını karıştırmak maksadıyla aralarına nifak sokmaya çalışmışlardır¹⁵¹.

¹⁵⁰İlber Ortaylı, *a.g.e.* s. 184

¹⁵¹Selda Kılıç, “Bir Osmanlı Aydınının Arnavutluk'a Dair Görüş ve Düşünceleri”, *OTAM*, S.19, Ankara 2006, s. 264.

İngiltere'nin yanında Fransa ve Avusturya'da bölgede kendi çıkarları için girişimlerde bulunuyordu. Ancak Balkan Slavlarının milliyetçilik hareketlerinin gelişmesinde Rusya'nın rolü çok büyük oldu. Ticaret ve sanayide bir üstünlüğü olmayan bu hantal ülkenin Balkanlar üzerindeki nüfuzunu F. Engels, Rusya'nın Türkiye'ni gerçek durumun anlayabilecek imkanlara ve Osmanlı'nın hakim olduğu Rumeli bölgesinde ki insanlar ile ortak dini ve neredeyse aynı dili paylaştığını belirterek açıklamıştır.¹⁵² Gerçekten de Rusya, Balkanlar'ı parçalayan birinci devletti. Önce *Ortodoksluk*, ardından *Slavcılık* ilkesini uygulayarak Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hızlandıracaktı¹⁵³.

Balkan ittifaklarına gidilen süreçte Balkan milletlerinin gözünden Rusya'nın tanımı ancak şu olabilirdi; “*Kutsal Rusya: Gerçek inancın asil koruyucusu*”. Rusya, Balkanları bir ajan çukuruna çevirmiş, bölgede uyguladığı etkin politika ile Balkan milletlerine dalga dalga nüfuz ediyordu. Hatta Rusya'nın bu etkisi kendi çizdiği eksenden bile şaşarak dörtlü Balkan İttifakı, sonrasında Osmanlı Devleti'ne karşı kendi aralarında siyasi ve askeri mücadelelere başlamıştır¹⁵⁴.

Ünlü şair Mehmet Emin'in, “*Bıaman, zalim, kahhar düşmanımız; asırlar boyunca başımıza konan şimal ayısı*” ifadesiyle Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik sürekli müdahaleleri ile çokça zayıflatmış, Balkan coğrafyamızı adeta kaybedilmiş topraklar haline getirmesindeki rolü daha net anlaşılmaktadır¹⁵⁵.

Büyük devletler sadece siyasi, ekonomik ve askeri destekleriyle Balkanlı milletleri Osmanlı Devleti'ne karşı desteklemekle kalmamış, bölgeye birçok ajan, gönüllü ve maceraperest göndererek bizzat savaş açmıştı. Hatta bir yabancının

¹⁵²İlber Ortaylı, *a.g.e.* s. 147-148.

¹⁵³Rusların, Balkan halkları üzerinde bu kadar baskın olduğunu diğer ülkelerde kabul etmekteydi ve politikalarını da buna göre belirlemekteydi. 1 Ağustos 1889 tarihinde Viyana'da yayımlanan *Frelle Press Gazetesi*, Bazı Rus generallerinin görüşlerine yer vermişti. Gazete, Rus generallerinin Karadeniz donanması mükemmel bir hale getirilinceye kadar muhtemel bir savaşı ertelemek fikrinde olduklarını; Balkanların ancak Rusya'nın himayesinde istiklallerine kavuşabileceğine dair nutuklarını yayınlamıştı. Yine aynı gazetede Balkan halkları ile ilgili su görüşlere yer veriliyordu: “*Bulgarlar, Sırp, Buğdanlılar, Karadağlılar ve Arnavutlar yalnız başlarına bekalarını sağlamaları mümkün olamayacaklarını bildiklerinden asırlarca din, mezhep ve aynı temayüllerle kendileriyle müttefik olan Ruslara el açıp imdat istemişlerdir*” diyordu. Nitekim *Frelle Press Gazetesi*'nde yayınlanan bu yazı önemli görülerek dikkate alınmış ve Sadrazam Kamil Paşa tarafından Padişaha takdim edilmişti. Bkz. Umran Gökyer, *XIX. Yüzyılda Avrupalı Devletlerin Balkan Politikaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elazığ 2011, s. 332.

¹⁵⁴Mehmet Yetişgin, “Osmanlı Son Döneminde Balkanlardaki Olayların Bölgedeki Türk ve Müslüman Halk Üzerindeki Etkileri”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C.2, Sakarya 2012, s. 885.

¹⁵⁵Aynı yer... s. 881.

gözlemine göre Edirne’de gördüğü ve Kıbrıs doğumlu bir İngiliz fırıncı Balkan Savaşlarında Yunan ordusunda gönüllü olarak çarpışmıştır. Bu kana susamış İngiliz gönüllü Balkan Savaşlarında sanki az yokluk ve ölüm görmüştü ki bir komitacı olmaya dahi karar vermişti¹⁵⁶.

Balkan Savaşlarında silahı kullanan ellerden çok bu silaha hükmeden beyinlere bakılmalıdır.

Sonuç olarak Balkanlar’ın etnik yapısı Balkan siyasî coğrafyasına yansımış ve her ülkenin içinde yer alan bir azınlık tarih boyunca sorun oluşturmuştur. Üstelik her etnik grubun arkasında aynı din ya da aynı soydan gelen bir devletin varoluşu bu coğrafyada kavgaların, çekişmelerin ve müdahalelerin nihayet bulamamasında büyük bir etken olmuştur.

---

¹⁵⁶Mehmet Yetişgin, *a.g.m.* s. 881.

II. BÖLÜM

BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİ YAPILAN GİZLİ İTTİFAK ANLAŞMALARI

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla birlikte takip ettiği siyaset gereği yayılma sahası her zaman Batı merkezli olmuştur. Osmanlı Devleti bir imparatorluk modeli aldığı anda ise artık Balkanların neredeyse tamamı devletin mülkü halindeydi ancak bu yayılma çok farklı bir olguyu da beraberinde getirmiştir. Devlet topraklarını genişlettikçe hâkimiyeti altına aldığı unsurları homojen bir hale getirmeyerek aslında yüzyıllar sonra kendisinin karşısına dikilecek düşmanları evlat edinmişti. Bu durum bölgede yaşayan unsurların bilinçlerini her daim dinç tutmuş ve 20. yüzyıla gelindiğinde birçok faktörün de etkisi ile Osmanlı Devleti tarihinde yaşamadığı acılar ile yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Balkan topraklarının neredeyse tamamının kaybedildiği I. Balkan Savaşı'ndan önce, Balkanlıların Osmanlı Devleti'ne karşı olan kinlerinin siyasi olarak tepe noktasını ise Balkan Savaşları öncesinde yapılan gizli ittifak anlaşmaları oluşturmaktadır.

A. İTTİFAKLAR ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİ, BALKANLILARIN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE YAŞANAN GELİŞMELER

Osmanlı Devleti'nin yıkılış dönemi, hüküm sürdüğü asırlar boyunca aynı anda uğraşmadığı kadar pek çok sorunla yüzleştiği bir dönem olmuştur. “Doğu sorunu, Girit sorunu, Lübnan sorunu, Balkan sorunu, Makedonya sorunu, Ermeni sorunu,

Bulgar kilisesi sorunu” gibi tarihe geçen pek çok sorun ile karşılaşmıştır¹⁵⁷. İttihat ve Terakki, Balkanlardaki sorunların üstesinden gelebilmek için, asayişî sağlayan modern ve etkili bir yönetim kurmaya çalışmış ve o sıralar sık yaşanan Arnavut isyanlarına karşı Arnavutları Türkleştirmek yoluna gitmiştir¹⁵⁸. Bu siyaset ise devletin yanında yer alan Arnavutların tepkisine neden olmuştur¹⁵⁹.

İttihat ve Terakki'nin Rumeli'de tatbik ettiği siyaset başarılı olmadı. Arnavutlara uygulanan siyasetin yanında diğer Balkan milletlerine karşı uygulanan siyasette aynı şekilde olumsuz sonuçlar doğurdu. Daha önce de bahsettiğimiz Kiliseler ve Mektepler Kanunu ile devlet içerisinde bulunan anasının eşitliğini sağlamak adına Bulgarlara ve Rumlara eşit bir statü sağlamaya çalışmış, ihtilaflar kalkarsa Makedonya'da asayişin düzeleceğini umarak düz bir zihniyetle hareket etmiştir. İttihat ve Terakki savaş vermeden, şiddete başvurmadan elde ettiği zaferin hızı ve II. Abdülhamid'e sunulan isteklerin padişahın şartsız kabulü¹⁶⁰ karşısında tam manasıyla hazırlıksız yakalanmıştı. İttihat ve Terakki kadrolarında daha önce siyasi bir tecrübeye sahip şahıs yoktu ve bu durum onların sağlıklı bir siyasi plan çizmelerine engeldi¹⁶¹.

Doğu vilayetlerinde de durum hükümeti düşündürecek bir vaziyetteydi. Berlin Antlaşması ile ıslahat sözü alan Ermenilerin istekleri bitmiyordu. 16 Haziran 1911'de toplanan Ermeni Patrikhanesi Umumi Meclisi Osmanlı hükümetinden bir dizi istekte bulunmuştu. Bu nedenlerden dolayı doğuya, en çok Muş ve Bitlis'e asker gönderilmesi gerekiyordu. Çok geçmeden Çar hükümetinin kışkırtmaları yüzünden doğudaki durum da çok ağır bir vaziyete girecekti¹⁶².

Arap vilayetlerinde de aynı kargaşalıklar hüküm sürüyordu. Cidde'nin Asir bölgesinde Şeyh Muhammed el İdrisî isyanıyla, daha güneyde, İngiltere'nin koruması altındaki Aden sınırına bitişik yöredeki İmam Yahya Hamid,-el- Din isyan

¹⁵⁷Mehmet Yetişgin, “Osmanlı Son Döneminde Balkanlardaki Olayların Bölgedeki Türk ve Müslüman Halk Üzerindeki Etkileri”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C.2, Sakarya 2012, s. 871.

¹⁵⁸Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Ve Terakki*, İstanbul 1987, s. 206

¹⁵⁹Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. 2, S. 1, Ankara, 1991, s. 38-44.

¹⁶⁰Alan Palmer, *Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu (Bir Çöküşün Tarihi)*, (Çev. BelkısÇorakçı Dışbudak), İstanbul 2002, s. 208.

¹⁶¹Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II, XIX. Yüzyılın Başlarından Yıkılışa*, (Çev. Server Tanilli), İstanbul 1995, s. 219.

¹⁶²Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* s. 50-53.

etmişti. Buraya Genel Kurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşa, 30.000 askerle birlikte gönderildi. Ancak İtalyan Savaşı'nın baskısıyla 13 Ekim 1911'de İmam Yahya ile ona Malisörlara verilen tavizlerin de ötesinde tavizler verilerek bir anlaşma yapıldı¹⁶³.

Devlet her cemahta büyük gailelerle uğraşırken patlak veren Trablusgarp Savaşı ise, Balkan Savaşlarına bir başlangıcı teşkil etti. Trablusgarp'ın kaybedilmesine yol açacak olan savaş, bir yandan 1908 devriminin Osmanlı Devleti'nin yönetim etkinliğini ve askeri gücünü arttırmadığını ortaya koyarken diğer yandan da Osmanlı Devleti'nden toprak kazanmanın oldukça kolay olacağı inancının artmasına yol açtı. Şimdi paylarını alma sırası Balkan Devletlerine gelmişti¹⁶⁴.

Devlet askeri sahada yaşadığı bu sorunların yanında iç çekişmelerle de uğraşmak zorunda kalmıştır. 1909 yılı başından itibaren devlet idaresini elinde bulunduran İttihat ve Terakki'nin 31 Mart Vak'ası'ndan sonra uyguladığı sıkıyönetim, baskıcı bir idare tarzının benimsenmesine yol açmıştı. Bu durum 1910 yılı başlarından itibaren iktidara karşı güçlü bir muhalefetin doğmasına ve gelişmesine neden oldu¹⁶⁵. Hürriyet ve İtilaf fırkasının doğuşu İttihat ve Terakki'ye karşı olan muhalefeti güçlendirmiştir. 1911'in Kasım ayında kurulan Hürriyet ve İtilaf fırkasının kurucuları; Rıza Nur, Mahir Said, Kemal Mithat ve Siret Beylerdir. Parti'nin tek amacı vardı, ne olursa olsun İttihat ve Terakki'yi iktidardan uzaklaştırmak, devirmektir¹⁶⁶. Parti kurulunca, yetmiş kadar mebusu etrafında toplamış, kuruluşundan yirmi gün sonra da İstanbul'da yapılan ara seçimi bir oy farkla kazanmıştır. Kendi içinden ve dışından doğan muhalefet karşısında İttihat ve Terakki ile onun etkisindeki meclis ve hükümet tepki göstermekte gecikmeyerek Meclis'in feshini denemişlerdir. Anayasanın 35. maddesinin değiştirilmesi hususunda yapılan görüşmelerde İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf arasındaki çekişmeler sonucu Meclis gerekli üçte iki çoğunluğu sağlayamayınca Padişah âyan meclisine danışarak meclisin feshine karar verdi. Böylece 18 Ocak 1912'de Sait Paşa

¹⁶³Sina Akşin, *a.g.e.* s. 186.

¹⁶⁴Hikmet Öksüz, "Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Yaşamış Olduğu Siyasal Süreç", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara 1999, s. 484.

¹⁶⁵Rıfat Uçarol, *Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri ve Siyasi Hayatı*, İstanbul 1989, s.326.

¹⁶⁶Nilüfer Uğraş, *a.g.t.* s. 28.

kabinesi görevden çekildi¹⁶⁷.1912 ilkbaharında yapılan seçimler Türk tarihinde, İttihat ve Terakki'nin şiddet ve gözdağıyla çoğunluk sağlamasından dolayı “*sopalı seçim*” diye nitelendirildi¹⁶⁸. Bu şekilde İttihat ve Terakkinin büyük bir çoğunlukla meclise girdiği seçimler yapılmış oldu. Yok denecek kadar az muhalif (6 kişi) meclise girebildi¹⁶⁹. İttihat ve Terakki Partisi amacını İslam ve Hristiyan bütün vatandaşların birleşmeleriyle, vatanlarını yabancı müdahalelerine karşı korumak olarak açıklıyordu. Fakat Balkan savaşlarıyla devam eden süreç partinin bu konuda başarılı olamadığını göstermiştir. Buna bir de İttihat ve Terakki Partisi'nin kendi iç sorunları eklenince, iç politika konusunda Osmanlı Devletinin hiç de güçlü olmadığı dışardan bir kez daha görülüyordu. Öyle ki iç politika da yaşanan zaaflar savaş zamanında bile sürdü. Balkan savaşları sırasında, 23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleştirilen Bâbîâli Baskını ile Kâmil Paşa görevden alınıp yerine Mahmud Şevket Paşa'nın geçirilmesi, Devletin içinde bulunduğu istikrarsızlığı gösteren önemli bir gelişmedir. Bâbîâli Baskını'nın iç ve dış politikadaki yansıması, güçlü ve yönetime muktedir bir hükümetin eksikliği şeklinde olmuştur¹⁷⁰.

İçte ve dışta yaşanan karışıklar ve parti çekişmeleri Halâskâr Zâbitan Grubu'nun örgütlenmesini ve olaylarda etkili olmasını kolaylaştırmıştır. Grubun Said Paşa hükümeti döneminde etkili olduğu görülmektedir. Said Paşa'nın güvenoyu almasından yirmi dört saat geçmeden istifa etmesinde grubun baskılarının rolü olmuştur. Yerine içinde üç büyük sadrazamın bulunduğu, bunun için büyük kabine olarak anılan Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti kurulmuştur¹⁷¹.

İttihat ve Terakki Partisi, kendince isabetli ama gerçekte etkili olamayan kararlar ile Balkan savaşlarının sonuçlarını hazırlıyordu. İttihad-ı Anasır parolası ile çıktığı yolda, Meşrutiyet'in getirdiği geçici mutluluktan sonra Makedonya bölgesinde Osmanlı Devleti'nin birliğini sağlayacağını düşündüğü Balkan devletlerinin amacı, o bölgeyi devletten almak oldu. Zaten II. Meşrutiyet döneminde

¹⁶⁷ Rıfat Uçarol, *a.g.e.* s. 329-330.

¹⁶⁸ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (çev. Ömer Laçiner), İstanbul1996, s. 153

¹⁶⁹ Nilüfer Uğraş, *a.g.t.* s. 29.

¹⁷⁰ Meltem Begüm Saatçi, *Makedonya Sorunu (1093-1913)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antalya 2004, s. 196.

¹⁷¹ Bayram Kodaman, “II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.8, Ankara 2002, s. 181.

yapılan her icraatın hürriyet ve özgürlük olduğu bir dönemde, İttihad-ı Anasır mayasının tutmayacağı belli olmuştu. Nitekim daha 1908 yılında Osmanlı Meclis-i Mebusanında Osmanlı vatandaşı olan Rum milletvekili Boşo (Boussios) Efendi'nin, meclis genel kurulunda herkesin önünde “*Ben Osmanlı Bankası ne kadar Osmanlıysa o kadar Osmanlıyım*” diyebilmiş olması bile, İttihat ve Terakki Partisi'nin hedeflediği “kardeş milletler” toplamından oluşacak olan Osmanlı Devleti politikasının beyhude olduğunu ortaya koymaktadır¹⁷².

Osmanlı Devleti artık, siyasi ve askeri olarak profesyonel idarecilerin ellerinde bulunmuyordu. Akıl tutulmasını andıran kararların ardı arkası kesilecek gibi değildi. 8 Ekim 1912 tarihinde başlayan ilk savaşın sonucunu kestirmek bu ortamda hiç de zor değildi. Savaş öncesi askeri modernizasyonunu tamamlamış olan Balkan devletlerine, lojistik açıdan da Osmanlı Devleti yardımda bulunmuştur! Sırbistan, Almanya'dan satın aldığı silahları Avusturya üzerinden nakletemeyince, Osmanlı Devleti'ne başvurmuş ve silahların Selânik yolu ile sevk edilmesini sağlamıştır. Bu silahlar da 1912 yılında Balkan savaşlarında Osmanlı Devleti'ne karşı kullanılmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti yöneticilerinin Balkan savaşları öncesinde uzağı göremediklerini ve zayıflıklarını bir kez daha ortaya koymuştur.

Osmanlı Devleti, dışarıda süren mücadeleler ve içeride bitmek bilmeyen siyasi çekişmeler nedeniyle, iş başında bulunan hükümetler açık bir şekilde yaklaşmakta olan Balkan ittifakını fark edemem

---

¹⁷²Meltem Begüm Saatçi, *a.g.t.* s. 197.

B. BALKAN İTTİFAKLARI OLUŞUMUNUN SON PERDESİ, AVRUPA DİPLOMASİSİNİN ÇOK YÖNLÜ ÇARKLARI İLE OSMANLI HÜKÜMETİ'NİN ALDIĞI TEDBİRLER!

Balkan devletleri arasındaki yakınlaşmalar daha ittifaklar gerçekleşmeden Tanin gazetesinin dikkatini çekmişti. Tanin ve İkdam gibi gazeteler Balkan devletleri arasındaki yakınlaşmaları dikkatle takip etmiş ve sütunlarına taşımıştır. Tanin gazetesi, bu konuyla ilgili baş makalesinde, Bulgaristan veliaht prensi Boris'in sınıri rüşte muvâsalatı nedeniyle Sofya'da icra edilen merasime, Yunanistan hükümetinin veliaht prens Konstantin'i göndermek suretiyle vermiş olduğu ehemmiyeti göstermek istemesini konularak şu değerlendirmelerde bulunmuş: "...Bulgaristan ile Yunanistan arasında inkıza-yı münasebata yakın bir gerginlik mevcut idi. Balkan siyasetinin en mühim amillerinden biri Bulgaristan ile Yunanistan arasındaki rekabet ve adâvet-i şedîde idi. Balkan muvazenesi hakkında bir fikir ve mütalâa yürütür iken Bulgar ve Yunan anasırı arasındaki kin ve buğzu hesap etmemek mümkün değildi. Şimdi hangi tesir bütün bu rekabet ve adâvetleri bütün bu kin ve buğz emarelerini ezâle etti? Nasıl oldu da birbirine daha pek yakın zamana kadar lanetler yağdıran bu iki komşumuz maziyi unutarak birbirine her Türkün bilhassa nazar-ı dikkatini celb bir surette nümayişkârane el uzatırlar. Bazı barışmalar vardır ki herkesi memnun eder, diğeri bazı barışmalar vardır ki başkalarına olan adâvetin şevkiyle olur. Birbirinden mütenekkir oldukları halde muhâsm-ı müşterek zan ettikleri hasma karşı herçi-bâd-âbâdvâki olan muhâdenet ve ittifaklar bu ikinci kısımdandır..." diyerek Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki barışmanın başka bir hasma karşı bir ittifak mahiyetinde olup olmadığını sorguluyor¹⁷³.

Aynı şenlikler dolayısıyla Bulgaristan ile Yunanistan arasındaki yakınlaşmayı konu edinen İkdam gazetesi ise baş makalesinde, bu merasimlerde Yunan veliahdının hazır bulunmasını iki hükümet arasındaki yakınlaşmayı alenen ortaya çıkardığını belirterek, iki hükümet arasında müzakeratın başladığını da kat'i olduğuna hükmediyor. Bu durumun sebepleri incelenirken: Bulgarlar ile Rumlar arasındaki

¹⁷³Nilüfer Uğraş, *a.g.t.* s. 31-32.

anlaşmazlık ve rekabetin Rumeli'deki kiliselerin taksimi hakkında tanzim olunan bir kanun layihası ile tesviye edildiğini ifade ederek Sırplarla Bulgarların arasındaki yakınlaşma için şu eleştiride bulunulmuş: “...eğer genç Türkler teşvik etmemiş olsaydılar bu mukarenet bu kadar suhûletle vukua gelmeyecekti. İdare-i cedidenin mîlel-i gayri Müslime'ye karşı gösterdiği emniyetsizlik, kiliselerin hukukuna ve serbesti tedrisini tehdit hususundaki temayülât dolayısıyla Rumlar ve Bulgarlar bir müdafaa-yimüştereke teşkil için itilaf etmek ihtiyacında hissettiler...” yorumu yapılarak İttihat ve Terakki'nin bu yakınlaşmayı hızlandırdığı ifade ediliyor¹⁷⁴.

Artık her bir Balkan Devleti'nin Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde çeşitli amaçları vardı. Bu amaçlar da hem devletlerin kendi tarihi kökenlerine hem de kendilerini sözde haklı çıkaracak iddialara dayanmaktaydı.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının ortaya çıkardığı ağır malî sonuçların yanında Osmanlı Devleti için asıl sıkıntı, siyasî baskı ve Rumeli'de toprak kaybına sebep olan sınır değişiklikleri olmuştur. Yeni kurulan Bulgar Eksarhlığı'nın çabaları, kısa bir süre içinde başarılı olmuş ve tam bağımsız olmasa da bir Bulgar Devleti'nin kurulması ile sonuçlanmıştır. Böylece sınırları kuzeyde Tuna nehrine, doğuda Karadeniz'e, güneyde Ege Denizi'ne, Batıda ise Arnavutluk'a kadar uzanan geniş topraklara sahip ve Rusya güdümünde bir devlet olarak, hem komşularını hem de bölgede menfaati bulunan bütün devletleri endişelendirmiştir¹⁷⁵. Berlin Konferansı'nda alınan kararlarla, Bulgaristan'ın bu rahatsız edici büyüklüğü kendilerine göre makul bir düzeye indirilmiş ve böylece Rusya'nın bölgede ağırlık kazanması ihtimalinden telaşa kapılan Avrupa devletlerinin rahatlamaları sağlanmıştır. Ancak hayallerinde sahip olabileceği toprağa, Rusya'nın Osmanlı Devletini yenmesi sonucunda kavuşan Bulgaristan, her ne kadar Berlin Konferansı kararları sonucunda elde ettiği toprakların üçte ikisinden geri çekilmek zorunda kaldıysa da, bir defa gerçekleşen bu “*hayalin*” tekrar ve kesin olarak gerçeğe dönüşmesini sağlayacak faaliyetlerden geri durmamıştır. Bu itibarla Bulgaristan Prensiği, resmen ve hukuken bağlı olduğu Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de kalan

¹⁷⁴Aynı yer... s. 32.

¹⁷⁵Aşkın Koyuncu, *Bulgar Eksarhlığı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 1998, s. 206.

topraklarının azamisini ele geçirmek için her türlü hareket ve teşebbüsünü devam ettirmiştir¹⁷⁶. Bulgarlar, Ortodoks mezhebini bile siyasî emelleri uğruna kullanmakta sakınca görmemişlerdi. Bunun yanında Büyük Bulgaristan'ın hudutlarının Arnavutluk'a kadar dayanması, Bulgar-Sırp çekişmesini, yine güneyden de batı Trakya'yı içine alarak Ege denizine çıkması da Bulgar-Yunan rekabetini ortaya çıkartıyordu. Ancak Bulgaristan'ın bu işi tek başına başarmasına, yani Osmanlı Devleti ile bir savaşta başa çıkmasına imkân bulunmadığı için Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'la anlaşması gerekiyordu.

19. asrın ilk yarısından itibaren Sırbistan dış politikasının en önemli hedeflerinden biri, Makedonya'yı kendi topraklarına katmak idi. Miloş Obrenoviç iktidarı esnasında bu bölgenin ilhak edilmesi hususunda bir takım faaliyetler düşünülmüştü. Bunlardan en başta geleni, Makedonya'da zayıf olan hatta neredeyse yok derecede bulunan Sırp milliyetçiliğinin tesis edilmesiydi. II. Abdülhamid'in tahta oturmasından kısa bir süre sonra patlak veren Osmanlı-Rus Harbi'nin sonucunda tertiplenen Yeşilköy ve Berlin Antlaşmalarının kararlarından biri, Bosna-Hersek'in Avusturya idaresine geçici olarak verilmesi idi. Bu durum Balkanlardaki Sırp yayılmacı politikasının planlarını alt-üst ederek, Sırp'ların ilgisini kuzeybatı taraflarından güneye, Makedonya'ya doğru yöneltmesine sebep oldu. Berlin Antlaşması sonrasında Bosna-Hersek'in idaresi "geçici olarak" Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na devredildikten sonra, Sırbistan kuzey-batıya doğru genişleme imkânından mahrum oldu. Bu sebeple millî çıkarlarına hizmet edecek yeni politikalar üretmek durumunda idi. Sırbistan, genişleme arzularını Makedonya'ya doğru yöneltti. Bu doğrultuda çeşitli faaliyetlerde bulundu ve Makedonya bölgesi içinde mümkün olan yerlerde Sırp milliyetçiliğini, bu mümkün olmazsa Sırp taraftarlığını yaymak üzere 1886 yılında "Sveti Sava" (Aziz Sava) derneğini kurdu¹⁷⁷.

Berlin Konferansı kararlarının bölge üzerindeki etkileri sonucunda Bulgarlar ve Sırp'larla beraber Yunanistan'ın da Makedonya topraklarına yönelik faaliyetleri 1890'lı yıllardan itibaren şiddetlenerek artmaya başladı. Yunanistan, Büyük

¹⁷⁶Rahman Ademi, *II. Abdülhamid Döneminde Makedonya Müslümanları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 43.

¹⁷⁷Aynı eser... s. 59.

Yunanistan tasarısının ilk hedefleri içine giren, Teselya, Epir ve Makedonya'yı Yunanistan'a katma çabası içindeydi. Berlin Antlaşması'nda Teselya ve Epir'in güneyinde bir kısım arazi Yunanistan'a verilmişti. Ancak bununla yetinmeyen Yunanistan, 6 Ekim 1908'de Girit'i topraklarına katmış, Selanik'i ele geçirmeyi düşünüyordu¹⁷⁸.

Karadağ'da köy ve kasabalarının sayısını artırma peşine düştü¹⁷⁹. Bir taraftan rakipleri olan Avusturya ve Bulgaristan'a yanaşırken diğer taraftan da Arnavutluk üzerinde yayılmayı düşünüyordu¹⁸⁰.

İlk görüşmeler, Rusya'nın Belgrat'a atadığı yeni elçi Kartuvig aracılığı ile başlamıştı (Ekim 1908). Görüşmelerin amacı Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ arasında Makedonya topraklarının paylaşılması esasına dayanan bir ittifaktı. Fakat anlaşma sağlanamadığı için ertelendi¹⁸¹.

Balkan hükümetleri arasındaki bu yakınlaşmalar 1909 yılına ait Meclis toplantılarında da yer bulmuştur. Ergiri Mebusu Müfit Bey, Balkan Slavlarının ittifak teşebbüslerinin gerçekleşmesi halinde dâhili işlerimize tecavüz edeceklerine, bu durumun önlenmesi için hükümetin ne gibi tedbirler aldığına dair Hariciye Nazırı'na verdiği soru önergesine Hariciye Nazırı Rıfat Paşa, 27 Kasım 1909'da verdiği cevapta, Hükümetin Bulgaristan sefiri nezdinde teşebbüste bulunduğunu ve Bulgarların umuru dâhiliyemize karışmak gibi bir amaçlarının olmadığını anlaşıldığını belirtmiş, Balkan ittifakı konusunda da *"bu mesele ilk defa olarak ortaya atılmıyor. Vatanın hal ve istiklaline ait her hususta teyakkuz halinde olan hükümetin, ortada fol yok yumurta yokken, olmayan şeye karşı tedbir almanın gereksiz olduğu"* şeklinde sözleri ile istizahta belirtilen endişelere katılmadığını ifade etmiştir¹⁸².

Müfit Bey'in ise, Balkan ittifakının mahiyeti, Türkiye'nin bu ittifak karşısındaki vaziyeti, Balkan ittifakını Düvel-i Muazzama'da savunan devlet hakkında soru yöneltmesi üzerine Rıfat Paşa, mesaili haricijenin umûmen münakaşa

¹⁷⁸Bayram Kodaman, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. 8, İstanbul 1989, s. 165.

¹⁷⁹Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 288.

¹⁸⁰Bayram Kodaman, *a.g.m.* s. 165.

¹⁸¹Aynı yer... s.165.

¹⁸²Nilüfer Uğraş, *a.g.t.* s. 32.

edilemeyeceğini ifade ederek konuyu kapatmak istemiştir. Bu konuda devam eden tartışmalarda, bazı vekiller Balkan ittifakının öneminden bahsederken, Rum asıllı İzmir Mebusu Pavli Karolidi Efendi Bulgaristan ile Sırbistan'ın devletimizin iki vilayeti kadar kuvvet teşkil edemeyeceğini ve böyle bir ittifakın gerçekleşmeyeceğini belirtmiş, Bulgar asıllı Manastır Mebusu Pañçedoref Efendi, Bulgarları savunmuştur¹⁸³.

Osmanlı Meclisi'nde konu bu şekilde tartışılırken Balkan hükümetleri arasında yakınlaşmalar devam etmekteydi. Bulgar-Sırp görüşmelerinin devamında, 1910 yılında Sırbistan başvekili Milovanoviç, Kral Piyer ile Sen Petersburg'a yaptığı seyahatten faydalanarak Rus devlet adamları ile aynı konu üzerinde görüşmelerde bulundu ise de, Bulgaristan'ın Rus isteklerine karşı direnmesi nedeniyle bu defa da olumlu bir sonuç alınamamış, Ekim 1910'da Venizelos'un girişimi de bir sonuç vermemiştir¹⁸⁴.

Osmanlı Devleti, gerek basın gerekse Rumeli bölgesinde görev yapan üst düzey memurlar tarafından olası bir Balkan ittifakına karşı uyarılırken, devlet bu belirtilere önem vermiş olacak ki, etkisi yetersiz gibi gözükse de birtakım önlemler almaya çalışmıştır. Romanya, Karadağ ve Sırbistan gibi yeni devletlerin Balkanlarda kurulmasından sonra bu bölgelerde görev yapan "Emiserler" denilen gizli tahrîkçi memurların etkisiyle büyük bir zihniyet değişimi yaşandı. Emiserler karşılaştıkları bütün gayrimüslim halka "gâvurum" deme yerine kendi milletlerini söylemeleri alışkanlığı kazandırdı. Bir yandan da Adliye Nezareti Mezahip Müdürlüğü tarafından ortak kiliselerde birbirlerine müdahale etmeden ibadet etmek ve ibadet günlerinde karışıklığa sebebiyet vermemek için halk birer birer çağrılarak kimlik tespiti yapıldı. Nüfus defterlerine din ve mezhep eksenli kimlik yerine milliyet eksenli bir nüfus sayımı yapılmış oldu. Böylece Osmanlı tebasının daha alt kimliklere ayrılması gerçekleşmişti fakat bu ayrışma Balkanlardaki hâkimiyetimize karşı bir ittifakın kurulmasını engelleyemedi. Görünüşte Sırpılık, Rumluk ve Bulgarlık gibi milli

¹⁸³Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre I, İctima Senesi II, C.I, Ankara 1985 s. 101. MMZC, D.I, İS.II, C.I, s.104 MMZC, D.I, İS.II, C.I, s. 108 MMZC, D.I, İS.II, C.I, s. 110.

¹⁸⁴Enver Ziya Karal, a.g.e. C.5, s. 292.

kimlikleri besleyen cereyanlar Osmanlı varlığı için bir ümit olsa da Rumeli'nin elimizden çıkmasının başlıca amillerinden olmuştur¹⁸⁵.

Trablusgarp Savaşı başlar başlamaz, Rusya'nın faal desteğiyle Balkan ittifakı yönünde girişimler yeniden başladı¹⁸⁶.

Rusya, Balkanlarda ve Avrupa'daki durumunu kuvvetlendirmek için, boğazları Rus harp gemilerine açtırmak istiyordu. Bu maksatla, Türkiye'ninde içinde olacağı bir Balkan birliği kurulmasını istedi. Bu isteğin amacı, Balkanlardaki statükoyu korumak, Rusya ile Avusturya arasında bir harp çıktığı takdirde Rusya'yı kuvvetli durumda bulundurmak, Türkiye'yi Rus himayesine sokmuş olmaktı. Yani böyle bir birleşme Türkiye'nin savunmasını Balkan Devletleri'ne, Balkan Devletleri'nin savunmasını da Rusya'nın garantisine bağlamış olacaktı. Aslında geleneksel Rus politikasına aykırı olan bu plan Türkiye'yi şüpheye düşürdüğü gibi Balkan devletlerince de benimsenmedi ve Rusya bu plandan vazgeçti. Sonunda Rusya'nın siyasi üstünlük ve baskısı altında, Türkiye hariç yeni bir Balkan birliği kurulmasına karar verildi¹⁸⁷.

Balkan bağlaşması için ilk önce Bulgar Hükümeti girişimde bulunmuş ve işe Sırp hükümeti ile görüşmeler yapmakla başlamıştır. Bu görüşmeler sırasında Rus öğüt ve kışkırtmaları eksik olmamıştır.

Yunanistan ile Bulgaristan arasında daha ittifak hâsıl olmadan evvel, yakınlaşmalarını gözden kaçırmayan Tanin gazetesi bu konuyu değerlendirirken: *“Yunanistan ile Bulgaristan, düşmanlığı bırakıp yakınlaşmaya başlamıştır ama bunun Osmanlıya ilan-ı harbe gitmesi için daha epeyce müzakere etmeleri*

¹⁸⁵Suat Zeyrek, *Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 51.

¹⁸⁶Rusya, Balkanlarda ve Avrupa'daki durumunu kuvvetlendirmek için, boğazları Rus harp gemilerine açtırmak istiyordu. Bu maksatla, Türkiye'nin de içinde olacağı bir Balkan birliği kurulmasını istedi. Bu isteğin amacı, Balkanlardaki statükoyu korumak, Rusya ile Avusturya arasında bir harp çıktığı takdirde Rusya'yı kuvvetli durumda bulundurmak, Türkiye'yi Rus himayesine sokmuş olmaktı. Aslında geleneksel Rus politikasına aykırı olan bu plan Türkiye'yi şüpheye düşürdüğü gibi Balkan devletlerince de benimsenmedi ve Rusya bu plandan vazgeçti. Sonunda Rusya'nın siyasi üstünlük ve baskısı altında, Türkiye hariç yeni bir Balkan birliği kurulmasına karar verildi bkz. Reşad Halli, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912-1913)*, *Garp Ordusu, Vardar Ordusu, Usturma Kolordusu*, C. 3, S. 1 Ankara1993, s. 4.

¹⁸⁷Reşad Halli, *a.g.e.* s. 4.

gerekmektedir. Rumlar altı asırdır Osmanlı hâkimiyetinde oldukları halde mevcudiyeti millilerini muhafaza etmektedirler fakat Bulgar idaresi altında kaç sene Rum kalabilecekleri şüphelidir. Bu yüzden şu aşamada Bulgaristan ile Yunanistan'ın Osmanlı devletine karşı mütecavizâne bir harekete girişeceği imkânsız olmamakla birlikte epeyce müşküldür ”yorumunu yapmaktadır¹⁸⁸.

İttifaka giren dört Balkan Devleti'nden üçü, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ Slav ırkına mensuptur. Slavcılık Balkan İttifakının temeliydi. Balkan ittifakı Rusya'nın desteği ile kurabilmişti. Yukarıda da belirttiğimiz gibi ittifakının her aşamasında Rusya'ya bilgi verilmişti. Fransa ve İngiltere müttefikleri olan Rusya'nın aracılığı ile Almanya ve Avusturya ise, gizli kaynaklardan ittifakın varlığından haberdar olmuşlardı.

İttifaklar öncesinde, Balkanlar üzerinde Avrupa'nın yegâne yardımcısı olan diplomasi çarkları, aynı anda çoklu şekilde dönmeye başlamıştı.

Fransa 1 Nisan 1912'de ittifakın varlığından haberdar edilmişti. Rusya anlaşmanın savaş maksadıyla yapılmadığını, Osmanlı Devleti ile Avusturya'yı statüko sınırları içinde tutma amacıyla yapıldığını bildirdi. Fransa ile Rusya arasında Balkanlar konusundaki görüşmeler 9-16 Ağustos 1912 tarihleri arasında gerçekleşti. Bu görüşmelerde Fransa anlaşmaların tam metinlerini öğrenmiş ve bunların savaşa açık kapı bıraktığını görerek kuşkusunu açıklamış, memleketin sadece Balkan sorunundan çıkacak bir Avrupa savaşında Rusya'dan yana olmayacaklarını bildirmişti¹⁸⁹.

Balkanlar'da kopacak bir savaştan en çok Avusturya zarar görecekti. Avusturya büyük devletlere gönderdiği bildiride, Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında âdem-i merkezîyet sistemine dayanan reformlar yapmasının sağlanması ve Balkanlar'da statükonun bozulmaması için görüşmeler yapılmasını teklif etti¹⁹⁰.

¹⁸⁸Nilüfer Uğraş, *a.g.t.* s. 35.

¹⁸⁹Enver ziya Karal, *a.g.e.* s. 295.

¹⁹⁰Gülnehal Kır Sayılğan, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridelerine Göre Balkanlar 1911-1913*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 190.

Avusturya'nın teşebbüsü yeteri kadar yankı bulmayınca Rusya bu teşebbüsü tamamlamak için Osmanlı Devleti'nden derhal Makedonya'da ıslahat yapmasını istedi. Fakat bu teşebbüse; İngiltere, Türkler üzerine baskı yapmak istemediği için, Fransa, İngiltere ile hareket etmek istediği için katılmadı. Almanya Osmanlı Devleti'nin Makedonya'da yapacağı ıslahatın sonuç vereceğine inanmadığı için katılmadı.

İngiltere Balkan sorununda Osmanlı Devleti'ne muhalefet edip, onu büsbütün Almanya'nın kucağına atmak istemiyordu. Ayrıca sömürgelerindeki Müslüman kitlelerin tepkisiyle karşılaşmak istemediği için Balkanlıları Osmanlı Devleti'ne karşı desteklenmekten çekiniyordu.

Almanya ve Avusturya 1912 Mayıs'ında ittifaktan haberdar olduktan sonra harekete geçtiler. Balkanlıların Türk-İtalyan savaşından yararlanmak istediklerini düşündüklerinden, İtalya ile Osmanlı Devleti arasında barış yapılmasını sağlamaya çalıştılar¹⁹¹.

Fransa, seferberliğin ilanından iki gün önce Alman Hükümeti'ne, harp hareketlerinin başlamasından sonra statükonun korunması üzerine genel bir müdahale yapılmasını teklif etti.

Avusturya tarafından Sırbistan'ın taarruza uğrama ihtimali üzerine, Rusya Sırbistan'ı savaşa girmemesi noktasında uyardı. 8 Ekim 1912'de büyük devletler tarafından aracı seçilen Rusya ile Avusturya-Macaristan "harbe neden olacak herhangi bir hareketin yanında olmadıklarını, Rumeli'de reform sorununu kendi ellerine aldıklarını ve harp çıktığı takdirde, sonucu ne olursa olsun sınırların değişmesine asla izin vermeyeceklerini" Balkan Devletleri'ne bildirdiler. Bu uyarılara karşı Balkan Devletleri Osmanlı Devleti'ne verdikleri notada: "Büyük devletlerin ve Balkan Devletleri'nin uygun bulmasıyla reformların derhal yapılmasını ve Berlin Antlaşmasının 23. Maddesinin uygulanmasını" istediler. Ayrıca reformun uygulanması büyük devletlerin ekipleriyle dört Balkan devletinin gözlem ve denetimi altında bulunacak Hristiyan ve Müslümanların eşit sayıda

---

¹⁹¹Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 664-665.

katılacakları bir meclis tarafından yapılacaktı. Reformların yapılma güvencesi olarak da Osmanlı Devleti'nin genel seferberlik emrini geri almasını istediler. Böylece Balkan Devletleri, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmış oluyorlardı. Osmanlı Devleti bunu kendisine açıktan açığa meydan okuyuş ve küçük düşürücü bir hareket olarak kabul etti¹⁹².

Büyük devletler savaşın çıkmasını istememekle beraber kendi çıkarlarını da korumaya çalışıyorlardı. Bir dizi askeri ve siyasi tedbirler aldılar. Almanya deniz ve kara kuvvetlerini artıracak kanunlar çıkarmış, Rusya-Japonya bir konvansiyon imzalamıştı. Rusya İngiltere ve Fransa ile deniz sözleşmesi, Avusturya ve İtalya Arnavutluk üzerinde bir sözleşme imzalamışlardı¹⁹³.

Büyük Devletlerin bu şekilde davranmaları Balkan bunalımını önleyici tedbirler almalarını önlemiştir. Bu durum aslında savaşı isteyen Balkan Devletleri'nin cesaretlerini daha da artırmıştır.

C. BALKAN DEVLETLERİ ARASINDA İMZALANAN GİZLİ İTTİFAK ANLAŞMALARI

1. Bulgaristan-Sırbistan Anlaşması(13 Mart 1912)

Balkan bağlaşması için önce Bulgar hükümeti girişimde bulunmuş ve bu işe Sırp hükümetiyle görüşmeler yapmakla başlamıştır ve bütün bu görüşmeler sırasında Rus öğüt ve kışkırtmaları eksik olmamıştır. Makedonya'daki ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu genel durum ise bu işi kolaylaştırmıştır¹⁹⁴. Bulgaristan başbakanı Geşof Sırplarla yapacağı bu ittifakla, Makedonya ile Edirne'yi de kapsayan Trakya bölgesini almayı hedefliyordu¹⁹⁵. Sırp-Bulgar temasları 1912 yılına kadar sönük geçmesine rağmen araya Çar II. Nikola'nın girmesi ile iki devlet arasındaki ittifak

¹⁹²Gülnehal Kır Sayıgan, *a.g.t.* s. 192.

¹⁹³Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 296.

¹⁹⁴Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* C.2, Ks.1, s. 197.

¹⁹⁵Aynı eser... s. 198-199.

çalışmaları hız kazandı. Belgrad ve Sofya'nın ittifakı için çalışan M. Hartwing (Rusya'nın Belgrad Büyük Elçisi) Osmanlı ile ilgili meselelerin onunla anlaşarak değil, kendi aralarında birlik kurarak çözülebileceğine, Sırp ve Bulgar devlet adamlarını inandırınca ittifaklar süreci resmen başladı. Bulgarlar ve Sırlar 3 ay süren görüşmeler sonunda¹⁹⁶ Rus Çarı'nın hakemliği ile anlaşmayı 13 Mart 1912 tarihinde imzaladılar. Dostluk ve ittifak antlaşması adını taşıyan birinci belgeye göre;

1. İki devlet karşılıklı olarak Balkanlar'da büyük devletlerden birinin geçici mahiyette de olsa, kuvvet kullanarak, arazi ilhakına teşebbüs etmesi halinde, birbirlerinin toprak bütünlüklerini garanti ediyordu¹⁹⁷.

2. Herhangi bir büyük devlet Osmanlı Avrupası'nın bir parçasını ele geçirmeye kalkıştırsa ve taraflardan biri de bunu ana menfaatlerine aykırı görerek, bu devlete karşı savaşa girerse, öbür taraf bütün gücü ile müttefiklerine yardım edecekti¹⁹⁸.

3. Taraflar, ancak birlikte ve birbirlerine danıştıktan sonra barış yapabileceklerdi¹⁹⁹.

4. Bu ittifak antlaşmasının uygulanmasını sağlamak için iki ay içinde Askeri Antlaşma yapılacaktı²⁰⁰.

Anlaşmanın "Gizli Ek"i ise anlaşmadan daha önemli bir nitelik taşımaktaydı. Buna göre:

1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarında statükoyu tehlikeye düşürecek şekilde iç ve dış karışıklıklar çıkarsa milli menfaatlerini korumak için askeri harekâta girişmek zorunda kalırsa bu niyetini öbür tarafa bildirecekti. Ortak harekete karar verilirse, bu karar Rusya'ya bildirilecek ve onun onayı ile savaşa

¹⁹⁶Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1. Dünya Savaşı'nın Provası*, Çev. Tansu Akad, İstanbul 2003, s.15.

¹⁹⁷Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 292.

¹⁹⁸Şadi Sükan, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912–1913)Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, C.2, Ks.3, Ankara 1993, s. 121.

¹⁹⁹Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 657.

²⁰⁰Yusuf Hikmet Bayur. *a.g.e.* s. 214.

başlanacaktı. Ortak harekette anlaşamazlarsa, bu dahi Rusya'ya bildirilecekti ve onun vereceği karar her iki taraf için bağlayıcı olacaktı²⁰¹.

2. İki devletin birlikte ele geçirecekleri yerler onların ortaklaşa malı sayılacak ve öyle yönetilecekti. Bu yerlerin paylaşılması barışın imzasından en geç 3 ay içinde yapılacaktı²⁰². Bu anlaşmaya göre; Bulgarlar Ohri, Pirlepeve Manastır dâhil olmak üzere Güney Makedonya'yı olduğu gibi alacaklardı²⁰³. Rodoplar'la Struma nehri batısında kalan topraklar Bulgaristan'ın, Şar Dağları-Planina'nın kuzey ve batısındaki topraklar Sırbistan'ın olacaktı²⁰⁴. Önemli Üsküp kenti de dâhil olmak üzere Kuzey Makedonya antlaşma ile "tartışmalı bölge" ilan edildi, toprakların paylaşılması için Sırp ve Bulgarlar kendi aralarında uygun bir anlaşma sağlayamazlarsa Rus Çarı'nın arabuluculuğunu kabul edeceklerdi²⁰⁵.

Anlaşma, Rusya açısından Avusturya ve Osmanlı Devleti'ni hedef alıyordu. Rusya Avusturya'nın Balkanlar'daki statükoyu değiştirme girişimini engelleyerek, Türkleri Rumeli'den atıp Boğazlara daha da yaklaşacaktı. Anlaşma Bulgar çıkarları ile Kosova ve Arnavutluk'taki Sırp çıkarlarını tanıyordu. Anlaşma her ne kadar Avusturya'yı potansiyel düşman olarak görüyorsa da, ana eksen Balkanlar'daki Slav müttefikler ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir savaşa işaret ediyordu²⁰⁶.

İki devlet arasında 13 Mart 1912'de Askeri Konvansiyon imzalandı. Buna göre:

1. Bulgaristan 200.000, Sırbistan'da 150 bin kişilik bir orduyu seferber edecekti²⁰⁷.

2. Eğer Romanya Bulgaristan'a saldırırsa Sırbistan Romanya'ya karşı savaşa girecek ve en aşağı 100 bin kişiyi Orta Tuna veya Dobruca'da ona karşı

²⁰¹Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 214-215, Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 658.

²⁰²Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* s. 215.

²⁰³Richard C. Hall, *a.g.e.* s. 15.

²⁰⁴Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 658.

²⁰⁵Richard C. Hall, *a.g.e.* s. 15, Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 293.

²⁰⁶Richard C. Hall, *a.g.e.* s. 15.

²⁰⁷Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 658

gönderecekti. Eğer Türkiye Bulgaristan'a saldırırsa, Sırbistan Türkiye'ye saldıracak ve Vardar Ovası'na 100 bin kişi ile girecekti²⁰⁸.

3.Eğer Avusturya Sırbistan'a saldırırsa, Bulgaristan Sırbistan'a, Romanya'nın Bulgaristan'a saldırması halinde de Sırbistan Bulgaristan'a yardım edecekti²⁰⁹.

Bu anlaşmalar gizli olup kamuoyuna açıklanmadığından dolayı anlaşmadan sonra, Nisan ayı sonlarında, Sırbistan gazeteleri Bulgaristan ile Sırbistan'ın ittifakının önemi konusuna uzun uzun eğilmişler ve böyle bir ittifakın iki tarafın da yararına olacağını belirterek her iki tarafında artık bunun önemini kavraması gerektiğine işaret etmişlerdir²¹⁰.

Bu ittifak anlaşması, imzalanmasından üç ay kadar sonra gazetelerde (8 Haziran 1912) yer almıştır. "Bulgaristan Sırbistan İttifakı Etrafında" başlıklı haberde Paris'ten 6 Haziran'da gelen bir telgrafa göre Tan gazetesi muhabirinin Sırbistan ile Bulgaristan arasında bir ittifak anlaşması akd edildiğini yazdığını, hatta anlaşma metninin dahi muhabir tarafından görüldüğünün temin edildiği bildiriliyor²¹¹.

1 Temmuz 1912'de iki taraf Genelkurmayları arasında bir anlaşma daha imzalandı. Bu anlaşmada Türkiye, Avusturya ve Romanya tarafından kendilerine taarruz edildiği takdirde ne şekilde hareket edileceği bildirilmişti²¹². Yalnız görüşme esnasında harekât alanlarından hangisinin asıl ve hangisinin ikinci derecede olacağı üzerinde anlaşmazlık çıkmıştı.

Bulgarlar, asıl harekât alanının Meriç Vadisi Boyu, Sırparsa Vardar vadisi olacağını ileri sürdüler ve kuvvetlerin buna göre kullanılmasını savundular²¹³.

14 Eylül 1912'de iki taraf temsilcileri Sofya'da buluşarak harekât planını oluşturarak bir anlaşma imzaladılar²¹⁴. Buna göre:

²⁰⁸Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s.220

²⁰⁹Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 658.

²¹⁰Nilüfer Uğraş, *a.g.t.* s. 36.

²¹¹Aynı yer... s. 36.

²¹²Reşat Hallı, *a.g.e.* s. 5.

²¹³Şadi Sükan, *a.g.e.*, s.11

²¹⁴Reşat Hallı, *a.g.e.* s. 5.

1. Sırp Ordusu bütünü Makedonya Harekât alanında kullanılacak, aynı zamanda Köstendil-Eğri Palanga harekât ordusunu da temin edecekti.

2. Bulgar ordusu Meriç vadisinde harekât yapacak, başlangıçta Köstendil-Dupniça hattında bir tümen bırakacaktır. Dupniça Kasabası'nın savunması için özel garnizon teşkil edilecekti²¹⁵.

3. Bir Sırp tümeni demiryolu ile Köstendil'e gönderilecek, bu tümen Bulgar tümeniyle birlikte bir ordu teşkil edecek ve Sırp ordusu ile birlikte hareket edecekti²¹⁶. Eğer Sırp asıl kuvvetleri, Türkleri Üsküp-Köprülü-İştîp hattından atar ve güneye doğru ilerlerse, Bulgarlar Makedonya sınırında yöresel kuvvetler bırakarak, tümenlerini Meriç vadisindeki ordularını kuvvetlendirmek için kullanabileceklerdi²¹⁷.

4.Sırp tümeninin taşınması şu şekilde olacaktı: Piroto-Çarpirot-Sofya, Köstendil demiryolu seferberliğinin, beşinci gününden itibaren Sırp genel karargâhının emrine bırakılacak, bu sırada Bulgar demiryolları meşgul olacağından taşıma işi Sırp vagonları ile yapılacaktı.

5.Sırp tümeni başlangıçta Bulgar Savunma Bakanlığı tarafından beslenecek, tüketilen erzak Sırp savunma bakanlığı tarafından geri verilecekti.

6.Genelkurmaylar arasında 19 Haziran 1912'de Varna'da imzalanan anlaşma, bu anlaşma için de geçerli olacaktı²¹⁸.

Bulgar-Sırp ittifakının onaylanmasından sonra, Bulgar Başbakanı Daneff anlaşmayı Rus Çar'ına sunmak üzere Rusya'ya gitti. Kendisini kabul eden Rus Dışişleri Bakanı'ndan Türkiye ile harbe başlamak için olumlu cevap vermesini istedi. Bu isteği kabul görmedi. Fakat eğer Bulgaristan hakemlik isterse yapabileceklerini bildirdi.

Daha sonra Rus Çarı da, "Bulgaristan, Türkiye ile harbe tutuşmalıdır. Çünkü Rusya harp edemez ve birkaç yıldan önce de harbe hazır olamaz" demişti²¹⁹.

²¹⁵Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* s. 222.

²¹⁶Reşat Hallı, *a.g.e.* s. 5.

²¹⁷Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* s. 222.

²¹⁸Reşat Hallı, *a.g.e.* s. 6

Daneff Leningrad temasları sonunda Rusya'nın o sıradaki durumu dolayısıyla Türkiye ile harbe yandaş olmadığını anlamış olarak memleketine geri döndü.

Bulgarlar ana hatlarıyla bu antlaşmadan memnunnlardı. Makedonya'da iddialarının üzerinde iddialarının çoğunu Sırbistan'ın tanımasını sağlamışlardı. Rusya'nın "tartışmalı bölgeyi" Bulgaristan'a katacağı konusunda kuşku duymuyorlardı. Fakat Sırlar anlaşmaya bu kadar hevesle bakmıyorlardı. Sırp ordusunda çeşitli unsurlar anlaşmadan tatmin olmamışlardı. Sırbistan'daki tatminsizliğin nedeni Makedonya idi. Bu anlaşma Sırbistan'a sadece Kosova ve Yeni Pazar'da net bir iddia sağlıyordu. Oysa Sırlar tüm Makedonya için özlem duyuyorlardı²²⁰.

2. Bulgaristan - Yunanistan Anlaşması (29 Mayıs1912)

1910 yılında Yunanistan Başbakanlığına getirilen Venizelos, Yunan-Bulgar ilişkilerine yeni bir şekil vermek, Osmanlı Devleti'ne karşı öteki Balkan Devletleri ile işbirliği sağlamak istedi. Venizelos için en önemli sorun Girit'ti. Yunanistan Girit yüzünden Bulgaristan'ı savaşa sürükleyebilirdi. Rusya Bulgaristan'ı bu yönde ikaz ederek böyle bir ittifaka yanaşmaması öğüdünde bulundu. Çünkü Rusya için planlanan ilk bağlaşma Bulgar-Sırp ittifakıydı²²¹. Yunanistan ile Bulgaristan arasında bir anlaşma için ilk görüşmeler Venizelos'un isteği üzerine 1910 yılında başlamış fakat bir sonuç alınamamıştı²²².

Trablusgarp Harbi başladığı sıralarda Osmanlı-Yunan ilişkileri Girit sorunu ve Osmanlı Devleti'nin Yunanlılara karşı uyguladığı boykot nedeniyle gergin bir hal almıştı. Türk- İtalyan Savaşı'nın çıkmasından faydalanmak isteyen Venizelos bu fırsatı değerlendirmek istedi. Ancak Balkanlar'da çıkacak bir kargaşalıktan en çok Avusturya'nın yararlanacağı düşüncesiyle başta İtalya olmak üzere İngiltere

²¹⁹Şadi Sükan, *a.g.e.* s. 12.

²²⁰Richard C: Hall, *a.g.e.* s. 12-13.

²²¹Hüseyin Kabasakal, Yaşar R. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912–1913) Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, C.3, Ks. 2, Ankara 1993, s.19.

²²²Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 293.

hükümetleri Venizelos'a yüz vermediler²²³. Türk-İtalyan Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı hükümeti Yanya ve Preveze dolaylarına asker yığmıştı. Osmanlı hükümeti bunun, İtalya'nın karaya bir çıkarma yapma ihtimaline karşı tedbir olduğunu, Yunanistan'a bildirildi²²⁴.

Ayrıca Osmanlı-Yunan ilişkilerini iyiye götürmek amacıyla Yunanistan'a karşı uygulanmakta olan boykot kaldırılmış, azınlıkların dilekleri daha yumuşak karşılanmaya başlanmıştı. Yunanistan bunun karşılığında İtalya harbinde tarafsız olacağına söz verdi. 1911 yılı sonlarına doğru Osmanlı-Yunan ilişkileri görünüşte iyileşmiş gibiydi²²⁵. Ancak bütün bu olaylar Osmanlı Hükümeti'nce İtalya ile savaşa tutuşmuşken öbür düşmanlarını yatıştırmak ve Yunan Hükümeti'nce de Osmanlı Devleti'ne karşı girişilen savaş hazırlıklarını maskeleyerek için bir çeşit zaman kazanma politikasıydı²²⁶.

Sırp-Bulgar görüşmelerinin devam ettiği bir sırada 16 Ekim 1911'de Yunanistan'la Bulgaristan arasında görüşmeler başladı²²⁷. Görüşmeler Venizelos'un Girit Meselesini öne sürerek Bulgaristan hükümeti ile görüşme isteği ile başladı. Görüşmeler Yunan-Bulgar krallarıyla, başbakanları arasında yapıldı. Bulgaristan, Yunanistan'dan isteklerinin hepsini bildirmesini, siyasi ittifak ve askeri sözleşmenin onaylanmasından hemen sonra da savaşa başlanmasını istedi²²⁸. Görüşmeler kısa bir süre sonra kesildi²²⁹. Bu durum Makedonya konusunda iki tarafın anlaşamamasından kaynaklandı. Yunanistan ne Makedonya'nın özgürlüğünü, ne de Berlin Antlaşmasının Rumeli'deki Hristiyanları ilgilendiren 23. maddesinin -sonu Makedonya özgürlüğüne varır korkusu ile- ileri sürülmesini istemiyordu. Çünkü Makedonya'nın özgürlüğü bu ülkenin paylaşılması için değil, oranın toptan Bulgaristan'a katılması için bir basamak sayılmaktaydı²³⁰. Bulgar-Yunan anlaşmasının sağlanamamasında başka bir faktör de Girit sorunuuydu. Yunanistan Makedonya üzerinde durmakla beraber, Venizelos aslen Girit'i Yunanistan'a katmak

²²³Hüseyin Kabasakal, Yaşar R. *a.g.e.* s.19.

²²⁴Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* s. 222.

²²⁵Hüseyin Kabasakal, Yaşar R. *a.g.e.* s.20.

²²⁶Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* s. 223.

²²⁷Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 659.

²²⁸Hüseyin Kabasakal, Yaşar R. *a.g.e.* s. 20.

²²⁹Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 659.

²³⁰Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* s. 224.

için, Osmanlı Devleti'ne karşı Balkanlar'la işbirliğinden yararlanmak istiyordu²³¹. Uzun tartışmalardan sonra iki devlet birbirine yardımcı öngören bir anlaşmaya vardılar. Osmanlı meclisinde bulunan Rum ve Bulgar asıllı milletvekillerinin bu anlaşmada önemli katkıları olmuştu. Devletlerin karşılıklı güvensizlikleri giderildikten sonra 27 Nisan 1912 günü görüşmelere başlanmış, bir ay süren tartışmalı oturumlardan sonra 29 Mayıs 1912'de Bulgaristan'la Yunanistan arasında ittifak anlaşması Sofya'da imzalanmıştır²³².

Anlaşmanın girişinde; Osmanlı İmparatorluğu'nda ulusal topluluklara anlaşmalarla verilen hakların korunması ve bu toplulukların gerçek bir siyasal eşitliğe sahip olarak²³³, bu ulusların yan yana barış içinde yaşamasının Doğu'daki durumun sağlanması için ana şart olduğu, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum ve Bulgarlar arasında iyi geçim olmasına çalışılacağı belirtildi. Anlaşmaya göre:

1. Osmanlı Devleti taraflardan birine saldırırsa, diğeri ona yardım edecek bundan sonra iki taraf ancak birlikte ve aralarında anlaşmış olarak Osmanlı Devleti ile barış yapabileceklerdi²³⁴.

2. Anlaşmalardan doğan hakların gerçekleşmesinde, gerek Osmanlı Devleti, gerek diğeri devletler nezdinde yapacakları teşebbüslerde birbirlerini destekleyeceklerdi²³⁵.

3. Anlaşma gizli kalacaktı²³⁶.

Bu gizli ittifakın bir de “*Deklarasyon*” başlığı altında bir eki vardı. Bu deklarasyona göre: Eğer Girit Milletvekillerinin Yunan Parlamentosuna alınması yüzünden Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında bir harp çıkarsa, Bulgaristan Yunanistan'a karşı tarafsızlık politikası güdeceği, Girit Sorunu'nun Yunan isteklerine göre düzenlenmesinde güçlük çıkarmayacağı garanti edilmekteydi²³⁷.

²³¹Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 659.

²³²Reşat Hallı, *a.g.e.* s.6, Richard C. Hall, *a.g.e.* s. 16.

²³³Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 293.

²³⁴Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* s.224

²³⁵Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 660.

²³⁶Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* s. 225.

²³⁷Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 294.

Anlaşmanın, Bulgaristan-Sırbistan anlaşmasında olduğu gibi savunucu bir amaçla yapıldığı, Rumeli'deki Osmanlı ülkesinde var olan azınlıkların eşitlik içinde yaşamaları, bunlara çeşitli antlaşmalar ve kanunlarla verilmiş olan haklara saygı gösterilmesi yan yana barış içinde yaşamalarını sağlamak için maddi, manevi etki ve nüfuzlarını kullanma halinde birbirlerine yardım edecekleri garanti ediliyordu²³⁸.

5 Ekim 1912'de Yunanistan'la Bulgaristan arasında "*Askeri Konvansiyon*" imzalandı. Buna göre: Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne karşı 120 bin, Bulgaristan 300 bin kişilik asker çıkaracaklardı²³⁹. İki taraf kuvvetlerinin toplam 500 bin olmasına çalışılacaktı²⁴⁰. Bulgaristan kuvvetlerinin önemli bir kısmı ile Makedonya'nın 3 vilayetinde saldırıya geçecekti²⁴¹. Yunan donanması Ege denizine egemen olmaya ve Anadolu ile Rumeli arasındaki bağlantı ve ulaşımı kesmeye çalışacaktı²⁴².

Bulgar-Yunan anlaşmasında, savaştan sonra ele geçecek yerlerin nasıl paylaşılacağı kararlaştırılmamıştır. Bu durum daha sonra iki devlet arasında anlaşmazlığa sebep olmuştur²⁴³.

3. Karadağ'ın Balkan İttifakına Katılması

Yunanistan ile Sırbistan Makedonya üzerinde hakları olduğunda direnirken Karadağ, hak iddia etmemiş, Bulgaristan'ın Makedonya üzerindeki haklarını tanımıştı. Bu sebeple aralarında bir dostluk vardı. Karadağ Kralı, Bulgaristan'ın birleşme için beslediği emelleri ve yine Bulgaristan'ın Balkanlar'ın en kudretli devleti olduğunu ve Bulgaristan'ın çıkarlarının kendi çıkarları aleyhine yürümediğini görüyordu. Bunun için Karadağ daha 1888 yılında Bulgaristan ile anlaşmak istemişti. Ağustos 1912'de Karadağ Balkan ittifakına katıldı. Karadağ'ı bu anlaşmaya götüren

²³⁸Hüseyin Kabasakal, Yaşar R. *a.g.e.* s. 20.

²³⁹Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 294.

²⁴⁰Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 660.

²⁴¹Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 294.

²⁴²Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 660.

²⁴³Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* s. 225, Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* 661.

en önemli sebep, Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması durumunda açıkta kalma tasasıydı²⁴⁴. Karadağ ittifak bloğuna girmek için Bulgaristan'a şu koşulları ileri sürmüştür:

1.Bulgaristan 30 günden geç olmamak üzere harbe karışmaya söz verirse Karadağ harbe ilk olarak başlamaya hazırdır. Eğer Bulgaristan razı olursa, bu hususta Yunanistan ve Sırbistan'la da görüşmelere hazırdır²⁴⁵.

2.Harbin hedefi; Balkan yarımadasındaki Türk özerk illerinin alınması ve Osmanlı egemenliğinde bulunan Hristiyanların kurtarılması, Bulgaristan ve Karadağ sınırlarının genişletilmesi ve Sırbistan ile Yunanistan'ın haklı isteklerinin doyurulması, sınırları sonradan çizilecek bir Arnavutluk devletinin teşkilidir.

3.Harp taarruz şeklinde olacak, Karadağ 40 bin asker çıkaracak ve bu kuvvet 100 bin kişilik bir Türk ordusu karşılığında tutulacaktır.

4.Bulgaristan harp harcamalarına karşılık olmak üzere Karadağ'a 2.250 bin leva ödünç verecektir. Bulgaristan bu koşulları kabul etti ve Ağustos 1912'de Karadağ ile Bulgarlar sözlü bir anlaşma yaptılar.

Karadağ, Bulgaristan ile yaptığı sözlü ittifaktan sonra Sırbistan ile 27 Eylül 1912 tarihinde İsviçre'nin Lucerne kentinde Türk idaresi altındaki Sırbların hürriyetlerine kavuşturulması konulu askerî ve siyasi bir ittifak anlaşması imzalanmıştır²⁴⁶.

Karadağ diğer anlaşmaları Mayıs1912'de Yunanistan'la, 1912 başlarında Sırbistan'la yaptı²⁴⁷. Anlaşmalar yazılı olarak değil, sözlü olarak yapıldı²⁴⁸. Karadağ Anlaşmalarıyla Balkan Birliği tamamlanmış oldu²⁴⁹. 1912 yılının Eylül ayında tesis edilmiş olan bu ittifakın lideri olarak Bulgar Çarı I. Ferdinand ön plana çıkmıştır.

²⁴⁴Reşat Hallı, *a.g.e.* s.6.

²⁴⁵Şadi Sükan, *a.g.e.* s. 13.

²⁴⁶Richard C. Hall, *a.g.e.* s. 20.

²⁴⁷Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 661

²⁴⁸Enver Ziya Karal, *a.g.e.* s. 294, Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 661.

²⁴⁹Richard C. Hall, *a.g.e.* s. 17.

L'Illustration dergisi 19 Ekim 1912 tarihli nüshasının kapağını Bulgar Çarına ayırmış ve Ferdinand'ı "Balkan Koalisyonun Şefi" olarak lanse etmiştir. Osmanlı Devleti ile savaşma konusunda en arzulu devletin Rusya'nın desteğini alan Bulgaristan'ın olması bu düşünceyi destekler niteliktedir²⁵⁰.

Yapılan bu son anlaşma ile birlikte Balkan ittifakı girişimleri Eylül 1912'de başarıya ulaşarak son bulmuştur.

İttifaklar zinciri tamamlanmak üzereyken Said Paşa Kabinesi'nin Hariciye Nazırı Asım Bey'in, 15 Temmuz 1912'de Mebusan Meclisi'nde "Balkanlardan vicdanım kadar eminim" şeklinde açıklamada bulunması durumun vehametini göstermektedir²⁵¹.

Bütün bunların yanında normal süresini çoktan doldurmuş olup da isyan ve savaş dolayısıyla terhis edilememiş olan askerin tezkere almak için seslerini yükseltmeye başlamaları da durumu daha kötüye götürdü. Rumeli'de ve ordudaki karışıklık askere, Abdülhamid devrindeki gibi isyan edebileceği fikrini veriyordu. 17 Temmuz'da Yakova'dan gelen bir telgraf, sorunu Said Paşa kabinesinin önüne getirmişti. Öte yandan, aynı sebeplerle özellikle Arnavut bölgelerinden asker almak da zorlaşmıştı. Sonuç olarak, 75.000 tecrübeli asker Balkan Savaşı'nın patlak vermesinden az önce terhis edilmiştir²⁵².

Balkan hükümetleri arasında bu gelişmeler yaşanırken, basında Balkan ittifakı hakkında haberler çıkmasına rağmen, bu ittifakın bir savaşa dönüşeceği hakkında bir endişe görülmemektedir. Bulgaristan hükümetinin harp hazırlıkları yaptığına ve Sırplarla ittifakta bulunduğu dair haberleri sık sık tekzip etmesi de olumlu havayı kuvvetlendirmektedir. Özellikle İkdam gazetesindeki yaygın kanaate göre Geşof hükümeti Devlet-i Osmaniye ile iyi geçinmek istemektedir

Balkanlar'da Osmanlı Devleti aleyhine kurulan bu ittifaklar, harekete geçmek konusunda fazla beklememiş, birliğin kurulmasını sağlayan son anlaşmanın

²⁵⁰Necet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *Balkan Savaşlarında Edirne*, Ankara 2010, s. 8.

²⁵¹Nilüfer Uğraş, *a.g.t.* s. 37.

²⁵²Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1987, s. 212.

imzalanmasından sadece 40 gün sonra Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederek Birinci Balkan Savaşı'nı başlatmıştır²⁵³

4. Balkan İttifakının Nitelikleri

Balkan ittifakları temel olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak koparma ilkesine dayanmaktadır. İmparatorluğun içinde bulunduğu iç ve dış bunalım ittifakı kolaylaştıran etkenlerden biri olmuştur. Bunun yanında ittifak Balkan Devletleri arasında uzun ömürlü bir işbirliği sağlayacak temel prensipleri bünyesinde taşımamaktadır. Gerçekleştirilen bağlaşımlar bir Balkan İttifakı olmasına rağmen bir Balkan devleti olan Romanya ittifakın dışında bırakılmıştır. Anlaşmalarda güdülen amaç Balkan milletleri arasındaki milliyet, din, mezhep, kilise ayrılıkları yüzünden olan düşmanlıkları ortadan kaldırmak, uygun zaman gelince Osmanlı Devleti'ne birlikte saldırarak, Balkan yarımadasında Osmanlı topraklarını kendi topraklarına katmaktır. Aslında Makedonya'daki azınlıkları göç ettirmeden birbirlerini ayıran sınırı çizmek ve bu insanları bir arada yaşatmak imkânsızdı. Bunların birleştiği tek nokta Türk düşmanlığıydı²⁵⁴.

Osmanlı Devleti'nin iç ayaklanmalar ve dıştan yapılan siyasi baskılar yüzünden zayıflaması ve Osmanlı Devleti'nin o zamana kadar görülmemiş ölçüdeki yanlış tutumu yüzünden, Balkanlar arasında mevcut ve yatıştırılması olanak dışı düşmanlıklar, bu kez yön değiştirmiş, Osmanlı Devleti'ne çevrilmiş bulunuyordu²⁵⁵.

Osmanlı Devleti'nin yenilgisi halinde ele geçirilecek toprakların paylaşılması hakkında, anlaşmalara herhangi bir hüküm konulmamıştı. Yalnız Bulgaristan'la Sırbistan arasında anlaşmazlık konusu olan bölgenin tespiti Rus Çarı'nın hakemliğine bırakılmıştı²⁵⁶. Bulgaristan, anlaşma esaslarını ve politikasını Sırbistan'la uzlaşma amacına yöneltmiş, Yunanistan'la bir anlaşmazlık halinde

²⁵³Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.* s. 8.

²⁵⁴Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* s. 226-227.

²⁵⁵Hüseyin Kabasakal, Yaşar R. *a.g.e.*, s. 21

²⁵⁶Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.* 226.

Sırbistan'ın yardımına bel bağlamıştı. Oysa Sırbistan'la yapılan görüşmeler sırasında, Bulgar Makedonyası'ndan toprak isteğinde kararlı olduğu belli olmuştu. Eğer Bulgarlar, Selanik'i Yunanistan'a bırakan bir uzlaşma yolu izleselerdi, sonradan Sırbistan'la Yunanistan'ın kendisine karşı tertipledikleri tuzağın gerçekleşmesi ortadan kalkmış olacaktı. Yunan-Bulgar anlaşmasında bu konunun bir esasa bağlanmasında, Venizelos'un bir oyunu olduğu sonradan anlaşılmıştır. 1897 Türk-Yunan savaşından sonra Yunan Ordusunun muharebe yeteneği olmadığı düşüncesi hâkimdi. Eğer anlaşmalara, ele geçecek toprakları paylaşmak için hükümler konsaydı, Yunanistan'a düşecek pay küçük olurdu. Oysa Venizelos yeni Yunan ordusuna güveniyordu. Stratejik durumu nedeniyle Türk ordusunun en ağır yükünü Bulgar ve sonra da Sırp ordusu çekecekti. Bu iki ordu Yunan ordusundan daha çok yıpranacak dolayısıyla toprakları paylaşma sırası gelince, Yunanistan dinç kalmış olan ordusuna dayanarak büyük payı koparmak için daha güçlü bulunacaktı²⁵⁷.

Balkan Devletleri kendi aralarında Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak görüşmeleri yaparken, bu konu Mebusan Meclisi'nde görüşülmüştür.

13 Nisan 1911 tarihli meclis toplantısında Balkanlar'da aleyhimize gelişen bloklaşmaya yönelik olarak İzmir vekili Karolidi Efendi asıl meselenin Girit meselesi olduğunu ve bu konuda hükümetin elinden geleni yaptığını savunmuştur. *“Girit meselesindeki müşkülât iki şeyden ileri gelir. Biri Giritlilerden diğeri Düvel-i Muazzama'dandır. Karolidi Efendi Yunanistan'la ve diğer Balkan devletleriyle iyi geçinmeliyiz”* diyerek konuşmasını bitirmiştir²⁵⁸.

İsmail Hakkı Paşa ise Bulgar Hükümetinin çeteler hakkındaki lakayt politikasının ilişkileri bozduğunu bunda sorumlunun Bulgar hükümetinin olduğunu söyleyerek ilişkilerin düzelmesinin zor olduğunu savunurken Yunanistan'ın uzlaşmaz bir politika takip ettiğini belirtirken Karolidi Efendi'den tamamen farklı bir görüşü savunur²⁵⁹. Meclis'teki bu tartışmalar ve görüş ayrılıkları Osmanlı devlet adamlarının Balkan İttifakı tehlikesini tam olarak kavrayamadıklarını göstermektedir.

²⁵⁷Hüseyin Kabasakal, Yaşar R. *a.g.e.* s. 21-22.

²⁵⁸Aynı eser... s. 187.

²⁵⁹Aynı eser... s. 189.

SONUÇ

Balkan Savaşları Osmanlı Devleti'nin tarihinde çok önemli bir yer tutar. Bunun nedeni bir bakıma, gafletin, siyasi hırsların, dış politikada olayları ve gelişmeleri yerinde ve zamanında, doğru olarak değerlendirememenin sonuçlarının savaşla birlikte en acı biçimde suratımıza çarpılmasıdır. Neredeyse bütün Rumeli'yi bıraktığımız bu savaş sonucunda devletin yaşadığı travma kalıcı olmuştur ve Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nın gelişmelerine ilk olarak III. Balkan Savaşı olarak bakmıştır.

Balkan Savaşları'ndan önce yapılan gizli ittifak anlaşmalarını ele alırken, öncelikle bu ittifaklara sebep olan dinamikler üzerine eğildik. Bu dinamiklerin en önemlilerinden birisi de Osmanlı siyasi yaşamıdır. Yenilginin baş aktörleri, bize göre, Osmanlı siyasi yaşamında yer alıyordu. Balkan ittifakının gerçekleşmesi sırasında, Osmanlı devlet adamlarının, Balkan ittifakına inanmaması ve “*ortada fol, yumurta yokken olmayan şeye tedbir almaya ne gerek var*” şeklinde talihsiz değerlendirmelerde bulunmaları, basında ise, Balkan hükümetlerinin bize karşı birleşemeyeceği ve hatta Bulgaristan'ın bile barış taraftarı olduğu şeklindeki ısrarlı savunmalar, içinde bulunulan gafleti net bir biçimde yansıtmaktadır.

Aynı dönemde siyasi hırsların devlet menfaatlerinin önüne geçtiğini gözlemliyoruz. Balkan hükümetleri savaş hazırlıklarına hızla devam ederken, Osmanlı siyasi yaşamında, Hürriyet ve İtilaf, iktidara gelme tertipleri yapmakta, İttihat ve Terakki ise muhalifleri yok etmeye çalışmakla meşgul olduğundan, mevcut siyasetçiler yaşanan gelişmeleri değerlendirmekten aciz kalmışlardır.

Osmanlı siyaset yaşamındaki çekişmelerin orduya da sirayet etmesi, buhranın boyutlarını arttırmıştır. Ordudaki itilafçı ittihatçı kavgası ve propagandalar, Halâskârların faaliyetleri, askerinin disiplinini bozarak, zaafa neden olmuştur.

İttifakların önünü açan bir diğer dinamik ise, Balkan milletlerinin her ne olursa olsun ortak bir paydaya sahip olmalarıdır. Osmanlı Devleti'nin “*Makedonya Cehennemi*” denilen bölgesinde Türk olmayan unsurlar din, mezhep, eğitim, kültür,

ekonomik vb. her bakımdan bir hürriyet ve emniyet içinde yaşıyorlardı. Farklı etnik kökenlerine rağmen Makedonya ve Balkan Hristiyanlarını birbirine yaklaştıran ve kardeşlik duygusu yaratan ortak dinleri ve ülküleri vardı. Aynı bölgede yaşama, aynı yada benzeri hayat şartları Osmanlı Devleti'ne ve Türk halkına karşı beslediklerimin nefret ve ortak düşmanlık duyguları, onları birbirine bağlayan en önemli sebeplerdi. Bu sebepler onlar arasında dayanışma duygularını ve eylemlerini genişletmiş, güçlendirmiş ve yıllarca sürdürmüşlerdir. Her ne kadar Balkanlarda milletler arasında nefret kazanının kaynaması bir müddet meşru otoriteye karşı birleşmelerini engelliyor görünse de buradaki Osmanlı varlığına karşı paylaşımcı bir ruhu sürekli hale getirdiği de bir gerçektir.

Balkan devletleri arasında vücuda getirilen ittifakların harcı hazırlayan ise Rusya idi. Panslavizm'in amacı Rusya'nın liderliği altında bütün Slavları siyasi bakımdan birleştirmektir. Rusya Balkanlar'da Slavların bulunduğu yerleri Osmanlı egemenliğinden kurtarmak, Balkan devletleri üzerinde kuracağı nüfuzla boğazlara yaklaşmak ve ayrıca, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde bulunan Slav kitlelerini ele geçirmek istiyordu. Panslavistler, Ortodoks ve Slavlardan istifade ederek, yani ırk ve dini birleştirerek emperyalist amaçlarına ulaşmaya çalışıyorlardı. Ruslar Balkanları sadece fikren geliştirmekle kalmıyor, aynı zamanda onları silahlandırıyor. Nitekim bir Rus gazetesi: "*Rusların sadece paralarını değil, ayaklarındaki terliklerini, üstlerindeki elbiselerini çıkararak Balkan halklarına gönderdiğini*" yazmıştı²⁶⁰. Bunun yanında Balkanlarda Büyük Devletlerin tehdidi ise hiç eksik olmamıştır. Rusya'nın tek başına buraları ele geçirmesini istemeyen Avrupa Devletleri de Balkanlarda imtiyaz sahaları bulabilmek için etnik mücadeleyi kışkırtmışlardır.

Balkan Devletleri arasında vücuda getirilen ittifaklara Osmanlı Devleti'nin de bir takım yardımlarda bulunduğunu daha önce de belirtmiştik. 3 Temmuz 1910 tarihinde "Rumeli'de Kâin Münazaun-fih Kilise ve Mektepler hakkında" çıkarılan kanunla Makedonya'daki çeşitli unsurlar arasındaki ihtilaflar ortadan kaldırılarak,

²⁶⁰Suat Zeyrek, *Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 44.

asayiş temin edilmeye çalışılmıştır. Makedonya için hazırlanan bu kanun ile kilise ve mektepler yüzünden birbirleriyle boğuşmakta olan milletler arasındaki anlaşmazlık halledilmiştir. Bu durum Balkan milletlerini birbirlerine karşı yaklaştırmış ve kendi aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakarak, siyasal etkinliklerini Osmanlı Devleti'ne ve Türk milletine karşı mücadele şekline çevirmişlerdir.

Avrupa Devletlerinin de ittifaklar sürecine doğrudan ve dolaylı olarak birçok olumlu etkisi olmuştur. Balkanlaşmadan Avrupalılaşmaya çalışan yarımada sakinleri Düvel-i Muazzama'nın birer uydusu niteliğindedir. Zaten Balkanlarda yayılan milliyetçilik ve isyan ruhu Balkan halklarının milliyetçiliği özümsemiş olmalarında ya da aydınlanma düşünürlerinden iyi beslenmelerinde değil doğrudan büyük güçlerin verdikleri desteklerin sonucudur. Balkanların önemli bir sorunu da bağımsızlaşmalarına rağmen ekonomik ve kültürel bakımdan gelişmemeleri onları devamlı olarak Avrupa'ya muhtaç bir halde tutuyordu.

Balkan Savaşları, Batı ve Hristiyan alemi için Şark Meselesinin 1071'de başlayan ilk evresiyle beraber, anti Türk propaganda ve çalışmalarının potansiyel manadan faaliyet sahasına dökümüydü. Hatta dünyadaki anti-Türk propagandası Viyana Kongresi'nden sonra öyle bir noktaya gelmişti ki *“Türkler Mora'da daha fazla kalmamalı ve hatta dünyanın kendisinde bile”* cümlesi şarkı sözü haline bile gelmişti.

Balkan Savaşı'nın en hazin tarafı bu savaşın bir memleket müdafaasından çıkıp bir iç savaş mücadelesine kaymış olmasıdır. Ordu, askeri sorumluluğunu ikinci plana atmış, komutanlar ve zabıt sınıfı arasındaki parti mücadelesi adeta savaşın istikametini belirlemişti. Meşrutiyet uygulamaları kötü bir şekilde istibdada dönüşürken muhalefeti yıldırma çabaları ordu üzerinden şiddetli bir iktidar-muhalefet kavgasına neden olmuştu. İktidar, hem sivil hem de askeri bürokrasiyi bünyesinde toplamıştı. Balkan Savaşı, iktidar-muhalefet kavgasının yaşandığı ilk tecrübe olmuştu.

Balkan Savaşları hakkında ki son cümlemizi ise II. Abdülhamid'in ifadesi ile sonlandırıyoruz: “*Taşla testinin çarpışmasından ne netice hâsıl olursa, maatteessüf bu harbin neticesi de o olacaktır*”²⁶¹

---

²⁶¹Suat Zeyrek, *a.g.t.* s. 445.

KAYNAKÇA

1) Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları

Hariciye Nezareti Tasnifi:

Hariciye Siyasi: 116/47, 211/37, 136/15.

Hariciye Hukuk Müřavirlięi İstişare Odası: 158/27.

Bâb-ı Ali Sadaret Dairesi:

Sadaret Eyâlât-ı Mümtâze Kalemî Belgeleri Bulgaristan : A. MTZ(04)
138/37, A. MTZ (04) 136/36, A. MTZ (04) 139/28.

Yıldız Perakende Evrakı:

Askeri Maruzat: Y. PRK. ASK. 160/15.

Dahiliye Nezareti:

Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti Belgeleri: DH. KMS 95/1 Lef 1/ Lef 2.

Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri: 113/1.

İdari Kısım Belgeleri: 112/8.

Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri Tahrirat Kalemî: 34/15.

İradeler:

Mabeyn-i Hümayun: İ. MBH. 2/35.

2) Araştırma Eserleri, Makaleler ve Tezler

Basılmış Eserler

- Akşin, Sina. *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara 2001.
- Alp, İlker. *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1877-1989)*, Ankara 1990.
- Alphonse de Lamartine. *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 2011.
- Aram, Andonyan. *Balkan Savaşları*, İstanbul 1990.
- Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara 2003.
- Arsan, Nimet. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.3, Ankara 1997.
- Balkan Harbi (1912-1913). *Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti'nin Harbe Girişi*, C.1, Ankara 1970.
- Bayur, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılabı Tarihi*, C. 2, S. 1, Ankara, 1991.
- Berkes, Niyazi. *Patrihkane ve Ekiümenlik*, İstanbul 2002.
- Bilgin, Çelik. *İttihatçılar ve Arnavutlar*, İstanbul 2004.
- Ercan, Yavuz. *Ondokuzuncu Yüzyılda Balkanlarda Kilise*, Ankara 1987.
- Ergenç, Leman. *Bulgar Yayınlarında Türkler*, Ankara 1989.
- Ersoy, Mehmet Akif. *Safahat*, Yay. Haz. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 1987.
- Ertuğ, Hasan Refik. *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, C.1, İstanbul 1970.
- Eton, William. *19. Yüzyılın Başında Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul 2009.
- Gencer, Mustafa. *Jön Türk Modernizmi ve Alman Ruhu*, İstanbul 2003.
- Hall, Richard C. *Balkan Savaşları 1. Dünya Savaşı'nın Provası*, (Çev. Tansu Akad), İstanbul 2003.
- Hallı, Reşad. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi (1912-1913), Garp Ordusu, Vardar Ordusu, Usturma Kolordusu*, C. 3, S. 1 Ankara 1993.
- Hayta, Necdet-Birbudak, Togay Seçkin. *Balkan Savaşlarında Edirne*, Ankara 2010.
- Hocaoğlu, Mehmet. *II. Abdülhamit'in Muhtıraları (Belgeler)*, İstanbul 1998.
- İnalçık, Halil. *Tanzimat ve Bulgar Meselesi Doktora Tezinin 50. Yılı*, (Yay. Haz. Muhittin Salih Eren), İstanbul 1992.

İrtem, Süleyman Kani.*Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi Balkanların Kördüğümü*, İstanbul 1999.

Jorga, Nicolae.*Fatih ve Dönemi Büyük Türk*, İstanbul 2010.

Kabasakal, Hüseyin - Yaşar R. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912–1913) Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, C.3, Ks. 2, Ankara 1993.

Karal, Enver Ziya.*Osmanlı Tarihi*, C.5, 6, 9, Ankara 1947.

Kasaba, Reşat.*Dünya İmparatorluk ve Toplum Osmanlı Yazıları*, İstanbul 2005.

Kocabaş, Süleyman. *Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlar'da Panislavizm*, İstanbul 1986.

_____. *Paris'in Doğu Yolunda Yaptıkları Tarihte Türkler ve Fransızlar*, İstanbul 1990.

Kocatürk, Utkan.*Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara 1999.

Kohn, Hans.*Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği*, Çev. Ağâh Oktay Güner, İstanbul 1983.

Korkut, Hasan.*Osmanlı Elçileri Gözü İle Avrupa*, İstanbul 2007.

Kurat, Akdes Nimet.*Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara 1999.

Lee, Stephen J. *Avrupa Tarihi'nden Kesitler*, Ankara 1982.

Mantran, Robert. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II, XIX. Yüzyılın Başlarından Yıkılışa*, (Çev. Server Tanilli), İstanbul 1995.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre I, İçtima Senesi II, C.I, Ankara 1985.

Meriç, Cemil.*Umrandan Uygarlığa*, İstanbul 2003.

Okyar, Fethi.*3 Devirde Bir Adam*, İstanbul 1980.

Ortaylı, İlber.*Batılılaşma Yolunda*, İstanbul 2007.

_____.*İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 2008.

_____.*Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul 2006.

_____.*Osmanlıda Milletler ve Diplomasi*, İstanbul 2012.

_____.*Üç Kitada Osmanlılar*, İstanbul 2007.

Osmanoğlu, Ayşe.*Babam Sultan Abdülhamid*, İstanbul 2007.

Özkırımlı, Umut.*Milliyetçilik Kuramları*, Ankara 2008.

Palmer, Alan.*Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu (Bir Çöküşün Tarihi)*, (Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak), İstanbul 2002.

- Pamuk, Şevket.*Osmanlı Dış Ticareti*, Ankara 2002.
- Peremeci, Osman Nuri.*Tuna Boyu Tarihi*, İstanbul 1942.
- Sander, Oral.*Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara 1987.
- _____.*Siyasî Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, Ankara, 2009.
- Soysal, İsmail.*Fransız İhtilali ve Türk Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara 1987.
- Sükan, Şadi.*Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi (1912–1913)Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, C.2, Ks.3, Ankara 1993.
- Şentürk, Hüdayi.*Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi 1850-1875*, Ankara 1992.
- Şıvgın, Hale.*Trablusgarp Savaşı ve 1911-12 Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara, 2006.
- Şimşir, Bilal.*Rumeli'den Türk Göçleri*, İstanbul 1970.
- Tekelli, İlhan-İlkin, Selim.*Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1993.
- Tunaya, Tarik Zafer.*Türkiye'de Siyasi Partiler*, C.3, İstanbul 2000.
- Tuncer, Hüner.*Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853-1878) Osmanlı'nın Kader Yılları*, Ankara 2003.
- Turan, Osman.*Türk Cihan Hakimiyeti Tarihi Mefkûresi*, C.2, İstanbul 1994.
- Uçarol, Rıfat.*Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri ve Siyasi Hayatı*, İstanbul 1989.
- _____.*Siyasi Tarih 1789- 1999*, İstanbul 2000.
- Ulubelen, Erol.*İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul 1967.
- Uzer, Tahsin.*Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara 1979.
- Vahapoğlu, Mehmet Hidayet.*Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*, İstanbul 1992.
- Yücel, Yaşar- Sevim, Ali.*Türkiye Tarihi*, C.4, Ankara 1992.
- Zürcher, Eric Jan.*Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (çev. Ömer Laçiner), İstanbul 1996.

Makaleler

Abbagnano, Nicola. "Humanism", *The Encyclopedia of Philosophy*, (Çev. Nesrin Kale), USA 1976.

Akşin, Sina. "Fransız İhtilali'nin II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri Üzerine Bazı Görüşler" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.49, S.3, Ankara 1999.

Akyüz, Yahya. "Balkan Savaşları'nın Eğitimsel Nedenleri ve Sonuçları", *90. Yılında Balkan Savaşları ve Lüleburgaz Muharebeleri*, Lüleburgaz 2002.

Alp, İlker. "Balkan Yarımadası'ndaki Gelişmeler", *Askeri Tarih Bülteni*, S.44, Ankara 1998.

Aslan, Taner. "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Propaganda Araçlarından Hayyeale'1 - Felâh Risalesi" *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2011.

Aslantaş, Selim. "Sırp İsyanları (1804-1815): Milli Bağımsızlık Hareketi Mi Burjuva Devrimi Mi Köylü Ayaklanması Mı?", *Doğu Batı*, S. 39, Ankara 2006.

Aydın, Mithat. "19. Yüzyıl Ortalarında Panislavizm ve Rusya", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.15, Denizli, 2004.

_____. "Bosna-Hersek Ayaklanması(1875)'ndaPanslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ'ın Rolü, *Bellekten*, C.69, S.256, Ankara 2005.

Boşdurmaz,Nurcan. "Balkanlarda Ölümün/Ölümsüzlüğün Temsili: Bosna-Hersek Mezar Taşları", *Türk Tarihinde Balkanlar*, Sakarya 2013.

Budak, Ali. "Fransız Devrimi'nin Osmanlı'ya Armağanı: Gazete Türk Basının Doğuşu", *Turkish Studie sPeriodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, C.7, S.3, Ankara 2012.

Çağ, Galip. "Modern Çağın Ötekisi Balkanlar ve 20.Yüzyılın Başında Avrupa'dan Balkanlara Bakmak", *Motif Akademi Halkbilim Dergisi* (Balkan Özel Sayısı), İstanbul 2012.

_____. "Panslavizmin Fikri Temelleri Ve Slav Birliği Çabaları", *Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak. Dergisi, Orhan Hülagü Özel Sayısı*, C. 10, S. 1, Sakarya 2008.

Çiftçi, Selahattin. “Dostoyevski’nin Eserlerinde Türklere ve İslâma Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.11, 2010.

Çipof, Bojidar. ”19. Yüzyılda İstanbul’daki Bulgar Basını”, *İkibin Yirmi Üç 2023*, Ankara 2012.

Çotuksöken, Betül. “Aydınlanma-Romantizm Geriliminde Türkiye”, *İlke Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Muğla 2006.

Demirözü, Damla. “İlk Dönem Yunan Romanında (1834- 1880) Öteki İmajı”, *A.Ü.D.T.C.F Dergisi*, C.43 Ankara 2003.

_____. “Yunan Edebiyatı”, *Balkanlar El Kitabı*, C.3, Ankara 2007.

Dinçer, Nahit. “Bulgar İhtilali’nin Hazırlanmasında Dış Güçlerin Yardımı ve Kültürel Faaliyetler”, *Sosyoloji Konferansları*, C.21, İstanbul 1986.

Feyzioğlu, Hamiyet Sezer. “1848 İhtilalleri Sırasında Osmanlı Devleti’nin Balkanlar ve Adalar’da Aldığı Önlemler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.25, S.39, Ankara 2006.

Fshazi, Falma. “2. Meşrutiyet ve Arnavutluk’taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı’nın Düşman Olduğu “O An.”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.38, İstanbul 2008.

Hayta, Necdet-Özkan, Ayşe. “Berlin Antlaşması Sonrasında Sırbistan’da Türk Emlakı Meselesi”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, Sakarya 2013.

İmamoğlu, Abdülvahit. “Mehmet Akif’in Vaazlarındaki Milli Mücadele Ruhu”, *I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu*, Ankara 2009.

İnalçık, Halil, “Türkler ve Balkanlar”, *BALTAM Türklük Bilgisi*, S.3, Prizren 2005.

Karatay, Osman. “Karadağ’ın Bağımsızlık Mücadelesi”, *Balkanlar El Kitabı*, C.1, Ankara 2006.

Karta, Nurullah. “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Filibe Şehrinde İktisadi Hayat ve Meslek Grupları”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.2, Erzurum 2006.

Keleş, Erdoğan. “Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi İLKE*, S.21, Muğla 2008.

Kerimoğlu, Hasan Taner. “Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı - Rum İlişkileri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.14, İzmir 2007.

Kılıç, Selda. “Bir Osmanlı Aydınının Arnavutluk’a Dair Görüş ve Düşünceleri”, *OTAM*, S.19, Ankara 2006.

Koç, Murat. “Refik Halit Karay’ın Eserlerinde II. Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki”, *TÜBAR*, S.30, Niğde 2011.

Kodaman, Bayram. “1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. 8, İstanbul 1989.

Kodaman, Bayram. “II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.8, Ankara 2002.

Köse, Osman. “Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *TurkishStudies*, S.2, Türkiye 2006.

Kurat, Akdes Nimet. “Panslavizm”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.11, S.2, Ankara 1953.

Kurat, Yuluğ Tekin. “XIX. Yüzyılda Rusya’nın Balkanlar’daki Panislavizm ve Panortodoks Politikası Karşısında Osmanlı Diplomasisi”, *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, Ankara 1999.

Kuray, Gülbende. “İtalya’da Aydınlanma Çağından Romantizm Çağına Geçiş”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Ankara 1990.

Maden, Fahri. “Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Gelişimi Ve Mora İsyanı (1821)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, S.39, Ankara 2007.

Mevsim, Hüseyin. “Bulgar Dili”, *Balkanlar El Kitabı*, C.3, Ankara 2007.

Oral, Ertuğrul, “Balkan Savaşları”, *Mehmet Akif Ersoy Birlik ve Bütünlük Sempozyumu Bildireler Kitabı*, İstanbul 2011.

Ortaylı, İlber. “Balkan Milliyetçiliği”, *Türkiye Günlüğü*, S.36, Ankara 1995.

_____. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Milliyetçilik (En Kalıcı Miras)”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 2002.

Öksüz, Hikmet. “Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Yaşamış Olduğu Siyasal Süreç”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara 1999.

Özcan, Uğur. “1878–1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti’nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi” *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C.2, S.1, İstanbul 2013.

_____. “Yabancıların Gözüyle 19. Yüzyılda Karadağ Kadını”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.19, Isparta 2009.

Özkorkut, Nevin Ünal. “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.51, S.3, Ankara 2002.

Özuyar, Ali. “Sinemanın Siyasi Bir Propaganda Aracı Olarak Balkan Ulusları Üzerindeki Etkileri (1903-1916)”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, Sakarya 2013.

Pars, Melahat. “ViktorGrigoroviç’in İstanbul ve Balkan Yarımadasını Kapsayan Gezisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*,C.46,S.2, Ankara 2006.

Paskaleva, Virginia. “Osmanlı BalkanEyaletleri’nin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı (1700-1850)”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.27, S.1-2, İstanbul 1967.

Reyhan, Cenk. “Şark Meselesi’nin Helen Kökenleri” *Folklor Edebiyat Dergisi*, C.11, S.41, Ankara 2005.

Saatçi, Meltem Begüm. “Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usuller”, *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6,Sayı 23, Ankara 2009.

Saklı, Ali Rıza. “Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği”, *Akademik Bakış Dergisi*, S.33, Celalabat 2012.

Sancaktar, Caner. “Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası”, *ESAM Dergisi*, C.2, S.2, İzmir 2011.

Sarınay, Yusuf. “Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.7 Düşünce, Ankara 2006.

Saygılı, Hasip. “Balkan Harbi’nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi”, *Türkiye Günlüğü*, S.112, Ankara 2012.

Steeves, D. Paul. “Rus Kilisesi”, *Hıristiyanlık Tarihi*, İstanbul 2004.

Şenel, Şennur. “19. Ve 20. Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar”, *Balkanlar El Kitabı*, C.1 Tarih, Ankara 2006.

Şıvgın, Hale. “İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü”, *Akademik Bakış*, C.6, S.11, Celalabat 2012.

_____. “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan İttifaklarının Önce Kiliseler Arasında Başlaması”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.2 Ankara 1999.

_____. “Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902- 1912 Yıllarında Makedonya”, 11-15 Nisan 2007 Bulgaristan Tırnova Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslararası Balkan Sempozyumu, Tırnova-Bulgaristan 2007.

Şişman, Adnan. “XX. Yüzyıl Başlarında Rumeli ve Adalardaki Yabancı Müesseseler”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, S.1, Uşak 2008.

Taştan, Yahya Kemal. “Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri”, *Balkanlar El Kitabı*, C.1 Tarih, Ankara 2006.

Todorov, Nikolay. “19. Yüzyılın İlk Yarısında Bulgaristan Esnaf Teşkilatında Bazı Karakter Değişmeleri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.27, S.1-2, İstanbul 1967.

Toprak, Serap. “Osmanlı-Avrupa İlişkileri Çerçevesinde Sırbistan’ın Bağımsızlığı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.24, Ordu 2013.

Turan, Mustafa. “II. Viyana Muhasarası: Osmanlı Devleti’nde Siyasi, İdari ve Askeri Çözüm”, *OTAM*, S.9, Ankara 1998.

Uzun, Turgay. “Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme” *Doğu Batı Dergisi*, S.23, İstanbul 2003.

Yenidünya, Süheyla. “Balkanlarda Kilise Mücadeleleri: Fener Rum Patrikhanesi Tarafından Makedonya’da Yürütülen Çete Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti’nin Aldığı Tedbirler”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C.2, Sakarya 2012.

Yetim, Fahri. ”Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Göçler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.25, Konya 2011.

Yetişgin, Mehmet. “Osmanlı Son Döneminde Balkanlardaki Olayların Bölgedeki Türk ve Müslüman Halk Üzerindeki Etkileri”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C.2, Sakarya 2012.

_____. “Osmanlı Son Döneminde Balkanlardaki Olayların Bölgedeki Türk ve Müslüman Halk Üzerindeki Etkileri”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C.2, Sakarya 2012.

_____. “Osmanlı Son Döneminde Balkanlardaki Olayların Bölgedeki Türk ve Müslüman Halk Üzerindeki Etkileri”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C.2, Sakarya 2012.

Yıldırım, İsmail. “On dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.2, Elazığ 2001.

Yürek, Hasan. “Mehmet Akif Ersoy’un Safahat Adlı Eserinde Geri Kalmışlığın Sebepleri ve Çözüm Önerileri”, *Mehmet Akif Ersoy Birlik ve Bütünlük Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2011.

Zeyrek, Suat. “I. Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Askerlerinin Talim-Terbiyesi ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C.1, İstanbul 2012.

Tezler

Ademi, Rahman.II. *Abdülhamid Döneminde Makedonya Müslümanları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

Cesur, Hafize.*Hatıratlar Işığında Türk Kamuoyunda Balkan Savaşları (1912-1913)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bolu 2008.

Demiroğlu, Hasan.*Rus Kaynaklarına Göre Rusya’nın Balkan Siyaseti: Ortodoks Birliği ve Panislavizm (1856-1878)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

Gökçer, Umran.XIX. *Yüzyılda Avrupalı Devletlerin Balkan Politikaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elazığ 2011.

Koyuncu, Aşkın.*Bulgar Eksarhlığı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 1998.

Özcan, Uğur.*II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı- Karadağ Siyasi İlişkileri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta 2009.

Saatçi, Meltem Begüm.*Makedonya Sorunu (1093-1913)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antalya 2004.

Sayılgan, Gülnihal Kır. *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridelerine Göre Balkanlar 1911-1913*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2006.

Toprak, Serap.*XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.

Uğraş, Nilüfer.“Osmanlı Basınında Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti’nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler” (İkdam, Sabah, Tanin, Tercüman-ı Hakikat), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

Yenidünya, Süheyla.*Balkanlarda Kilise Mücadeleleri (XIX. YY- XX. YY)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 1999.

Zeyrek, Suat.*Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.

İndeks Tablosu

9

93 Harbi, 50

A

Almanya, 4, 36, 37, 56, 57, 59, 61, 68, 75, 76, 77
 Anlaşma, 79, 84
 Arnavut, 41, 42, 47, 64, 87
 Arnavutluk, 41, 42, 48, 62, 65, 70, 72, 77, 79, 86, 99, 100
 Asya, 16, 20, 24, 58
 Avusturya, 5, 6, 9, 10, 14, 36, 37, 47, 48, 57, 58, 59, 62, 68, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 82, 91
 Ayastefanos Anlaşması, 50

B

Babiali, 20
 Balkan, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 24, 26, 27, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105
 Balkan İttifakı, 33, 63, 88, 89
 Balkan Yarımadası, 7, 13, 98
 basın, 42, 73
 Berlin, 25, 33, 35, 50, 61, 65, 70, 71, 76, 83, 99
 Berlin Antlaşması, 71, 72
 Boğdan, 6
 Bosna-Hersek, 13, 71, 98
 Bulgar, 12, 13, 14, 18, 19, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 42, 43, 44, 48, 52, 53, 64, 69, 70, 73, 74, 75, 79, 81, 82, 83, 85, 86, 88, 89, 95, 96, 97, 99, 101, 104
 Bulgaristan, 6, 12, 13, 14, 17, 21, 25, 26, 31, 32, 35, 36, 43, 48, 50, 52, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 94, 102

C

Cunda, 23

Ç

Çek, 10
 Çeteler kanunu, 42

D

Dalmaçya, 13, 14
 Doğu Rumeli Vilayeti, 17
 Dostoyevski, 18, 19, 99
 Düvel-i Muazzama, 60, 72, 89, 92

E

Edirne, 13, 24, 30, 54, 63, 77, 78, 86, 95, 97, 105
 Ege, 15, 70, 85
 eğitim, 4, 5, 8, 12, 37, 39, 40, 47, 51, 52, 57, 90
 Eğri, 80
 Ekzarhlığı, 21
 Epir, 72
 Ermeni, 51, 54, 64, 65

F

Ferdinand, 14, 32, 48, 86
 Filibe, 6, 16, 100
 Filorina, 33
 Fransız İhtilali, 4, 5, 6, 59, 98

G

gazete, 33
 Girit, 36, 64, 72, 82, 83, 84, 89
 Grek, 15
 Gümülcine, 16

H

Hafız Hakkı Paşa, 52
 Hâlâskâr Zabitân Grubu, 48
 Hariciye Nazırı Asım Bey, 21, 47, 87
 Helenizm, 16
 Hırvatlar, 10
 Hristiyan, 35, 39, 44, 53, 60, 67, 76
 Hüseyin Hilmi Paşa, 29, 36

I

I. Dünya Savaşı, 57, 90
 II. Abdülhamid, 22, 24, 26, 32, 33, 56,
 65, 71, 93, 104
 II. Balkan Konferansı, 24
 II. Balkan Savaşı, 28
 II. Katerina, 15
 II. Meşrutiyet, 5, 29, 36, 38, 40, 41, 46,
 65, 67, 68, 98, 100
 Islahat Fermanı, 50

İ

İgnatief, 16
 İngiliz, 6, 23, 57, 58, 60, 63, 97
 İsmail Hakkı Paşa, 89
 İstanbul, 4, 6, 10, 13, 14, 15, 16, 18, 20,
 22, 23, 31, 33, 34, 39, 41, 43, 44, 45, 46, 50, 51,
 52, 54, 55, 58, 59, 60, 65, 66, 67, 72, 74, 78, 87,
 91, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104,
 105
 İtalya, 6, 7, 37, 45, 76, 77, 82, 83, 100
 İttihat ve Terakki, 3, 24, 29, 32, 33, 34,
 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47,
 64, 65, 66, 67, 70, 87, 90, 95, 98, 100, 102
 İttihat-ı Anasır, 43

K

Karadağ, 13, 14, 18, 20, 32, 46, 48, 71,
 72, 73, 75, 85, 86, 87, 98, 100, 101, 104
 Karadeniz, 5, 15, 16, 62, 70, 102
 Karolidi Efendi, 30, 73, 89
 Kıbrıs, 50, 63
 Kırçova, 33
 Kırım, 15, 16, 50, 58
 Kilise, 21, 22, 24, 25, 29, 31, 33, 43, 91,
 95, 100, 103, 105

Kiliseler ve Mektepler Kanunu, 24, 26,

27, 28, 29, 32, 33, 65

Kosova, 34, 35, 79, 82

Köprülü, 81

Köstendil, 80, 81

L

L'illustration, 86

Leh, 10, 11

Leipzig, 6

Londra, 61

M

Makedonya, 18, 22, 25, 26, 27, 29, 30,
 31, 34, 35, 41, 42, 43, 44, 48, 56, 60, 61, 64, 65,
 67, 68, 71, 72, 76, 77, 79, 80, 81, 83, 85, 88, 90,
 91, 96, 98, 102, 103, 104

Manastır, 30, 33, 34, 35, 73, 79, 101

Meclis-i Mebusan, 21, 29, 30, 32, 47, 75,
 104

Megali İdea, 2, 133

Mehmet Akif Ersoy, 44, 54, 55, 100,
 101, 103

Meriç, 80, 81, 96

Mora, 92, 101

Moskova, 11, 13, 18

Mustafa Kemal Atatürk, 20, 24, 28

Müslüman, 23, 25, 31, 35, 37, 38, 51, 52,
 53, 54, 55, 56, 62, 63, 64, 76, 102, 103

N

Napolyon, 6, 10

Nikola, 32, 48, 77

O

Odessa, 12

Ohri, 33, 79

okul, 40, 51, 57

Ortadoğu, 7, 49, 58, 61

Ö

öğretmen, 12, 51

P

Palanga, 80
 Panrussizm, 11
 Panslavist, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18,
 20
 Panslavizm, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16,
 17, 18, 20, 91, 100
 Paris, 34, 50, 56, 80, 96
 Patrikhane, 25, 28, 30, 31, 32, 34, 44
 Pirlepe, 22, 33
 Prens Potemkin, 15
 Preveze, 82
 Prizren, 2, 13, 100
 propaganda, 37, 59, 92
 Prusya, 59

R

Romanya, 25, 73, 79, 80, 88
 Rum, 16, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30,
 31, 32, 34, 35, 42, 43, 51, 68, 73, 75, 83, 84, 100,
 103
 Rus, 5, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18,
 19, 20, 21, 22, 48, 57, 58, 61, 62, 70, 71, 73, 74,
 77, 79, 81, 88, 91, 96, 100, 102, 104
 Rusya, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17,
 18, 20, 33, 37, 45, 46, 48, 50, 56, 58, 59, 61, 62,
 63, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 86, 91,
 96, 98, 100, 104

S

Said Paşa, 47, 67, 87
 sefaret, 23
 Selanik, 6, 23, 30, 34, 35, 46, 58, 72, 88
 Selânik, 33, 68
 Sırbistan, 6, 13, 14, 17, 20, 25, 32, 35,
 68, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 79, 80, 82, 84, 86, 88,
 98, 99, 103
 silah, 14, 17, 20, 58
 Slav, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20,
 21, 22, 75, 79, 91, 99
 Slovenler, 10
 Sofya, 16, 33, 52, 69, 77, 80, 81, 84
 Stephan Duşan, 25

T

Tan gazetesi, 80
 Tanin, 47, 69, 74, 105
 Tırnova, 2, 26, 102
 ticaret, 6, 12, 16, 47
 Tolstoy, 15, 20
 Trablusgarp Savaşı, 9, 27, 34, 45, 46, 47,
 48, 49, 66, 74, 97
 Trakya, 20, 24, 71, 77, 105
 Tuna, 50, 70, 79, 97
 tüccar, 6, 57
 Tüccarzade İbrahim Hilmi, 52
 Türkistan, 11

U

Ulah, 27, 35, 42
 ulusçuluk, 4, 6, 7, 8
 Ustrumca, 60

Ü

Üsküp, 22, 79, 81

V

Vardar, 74, 79, 80, 95
 Venizelos, 73, 82, 89
 Venizolos, 48
 Viyana, 49, 50, 62, 92, 103

Y

Yahudi, 35, 42, 51
 Yakova, 87
 Yanya, 30, 82
 Yunanistan, 25, 27, 28, 32, 35, 36, 43,
 61, 69, 71, 74, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89

Z

Zadegan Sınıfı, 46
 Zeta, 18

EKLER

Ek.1 Balkan İttihadı²⁶²

²⁶²Ekler kısmında kullandığımız kartpostal ve karikatürlerin tamamı www.clubbalcanica.com internet sitesinden alınmıştır.

Ek. 2 Balkan İttifakını temsil eden kartpostal

Osmanlı Devleti'ni bir tiran olarak simgeleyen Yunanistan menşeli kartpostalda, kurulan birliğin bir Haçlı İttifakı olduğu arka planda özgürlüğü temsil eden kadının elindeki haç işaretinden açık bir şekilde anlaşılırken, ittifakı oluşturan devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı duyduğu kin de gözler önüne serilmektedir.

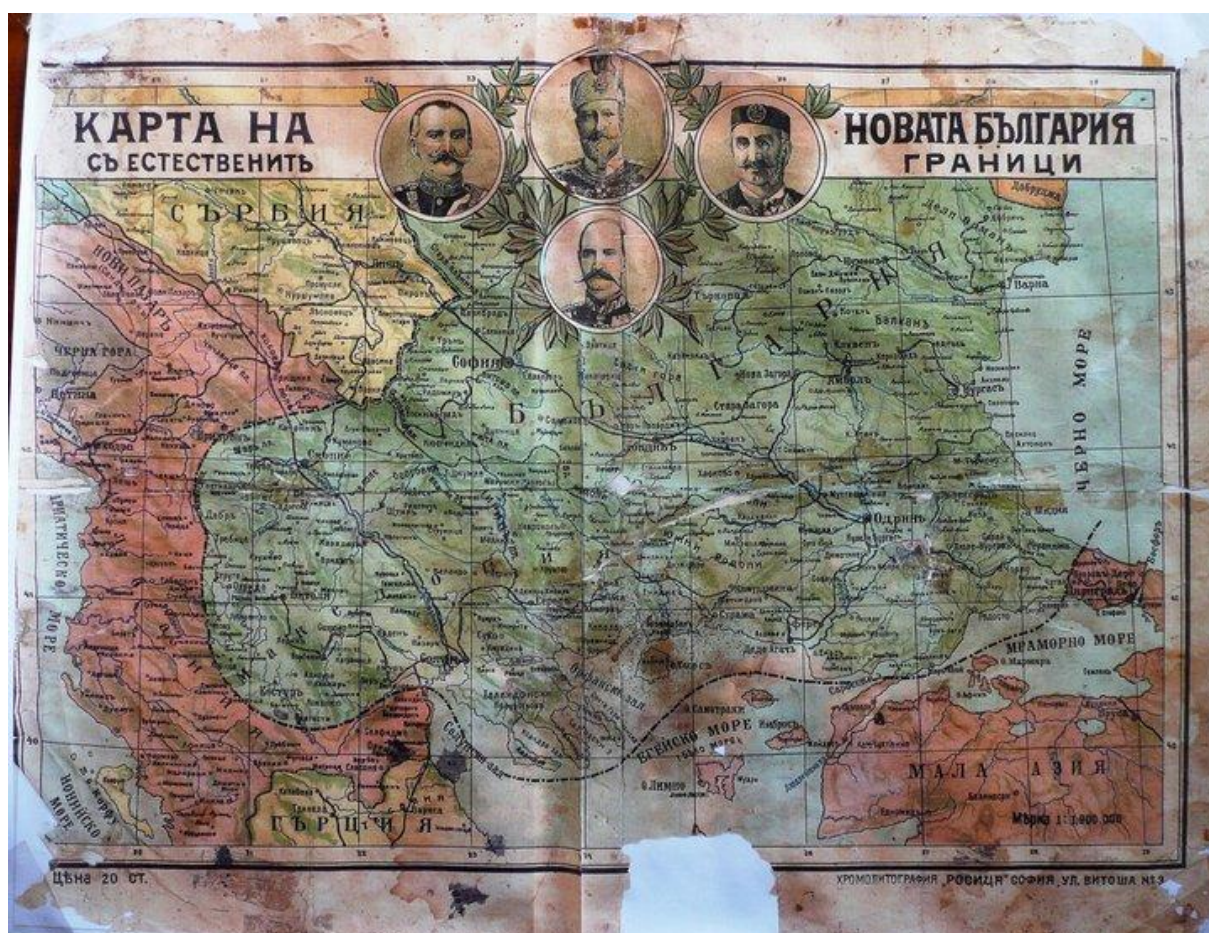
Ek. 3 Balkan İttifakı.

Ek. 4

Ek. 5 Balkan İttifakı sonucunda paylaşılacak Osmanlı Rumelisi.

Ek. 6 Balkan İttifakı ile paylaşılacak toprakların temsili.

Ek. 7 Balkan İttifakını konu alan bir kartpostal.

Ek. 8 Bulgaristan menşeli Balkan İttifakı kartpostalı.

Ek. 9 Balkan İttifakı

Ek. 11 Balkan İttifakı

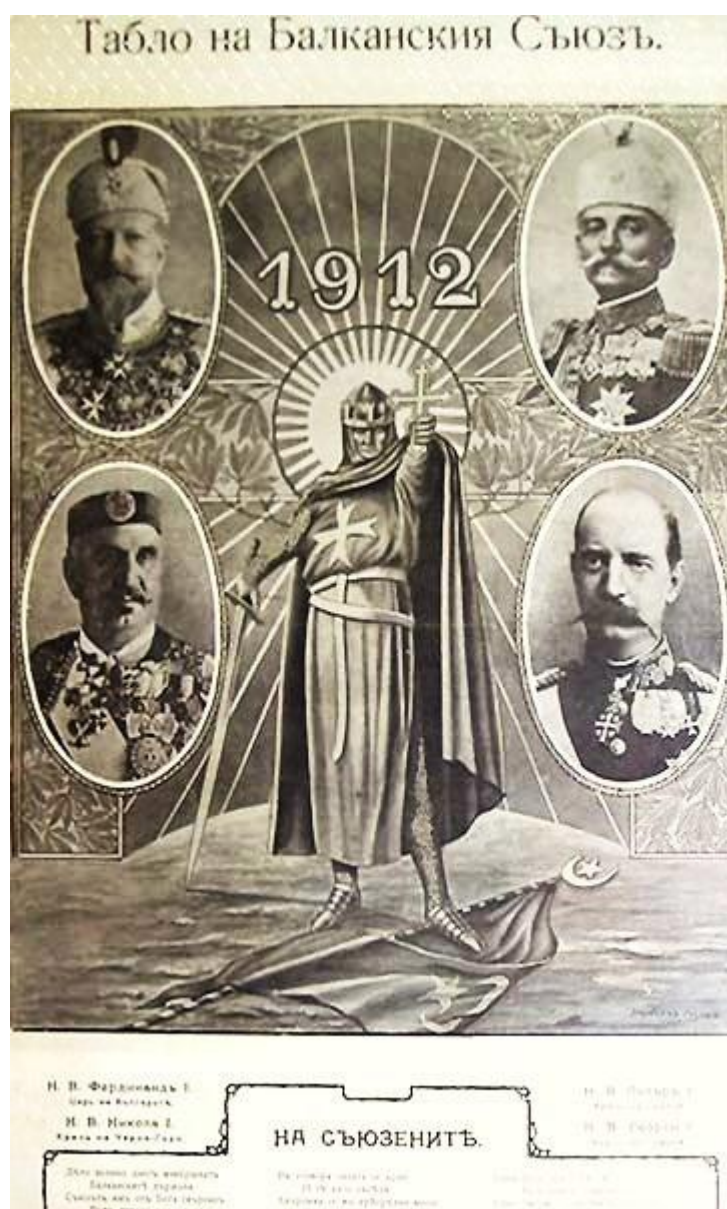
Ek. 12 Balkan İttifakı

Ek. 13 Balkan İttifakı

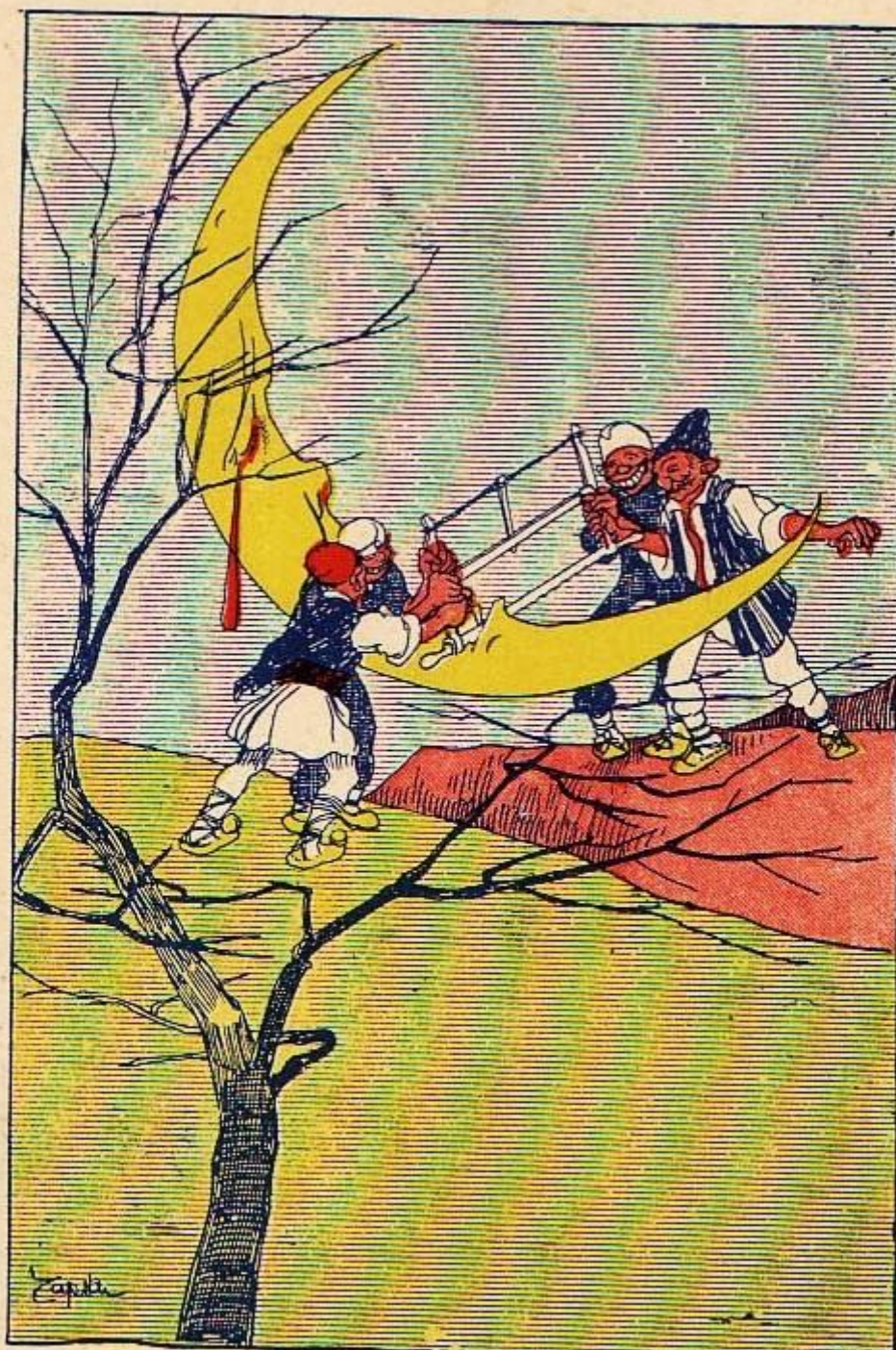

Ek. 14 Balkan İttifakı

Ek. 15 Balkan Arslanıyla Türk

Съюсниците: Трай, Месѣчно, безъ рога по-хубавъ ще
бждешъ! . . .

Ek. 17 Balkan İttifakları ile Osmanlı Devleti'ni Avrupa'dan Anadolu'ya gönderme projesi.

Ek. 18 Türklerin Rumeli'den atılması

Ek. 19

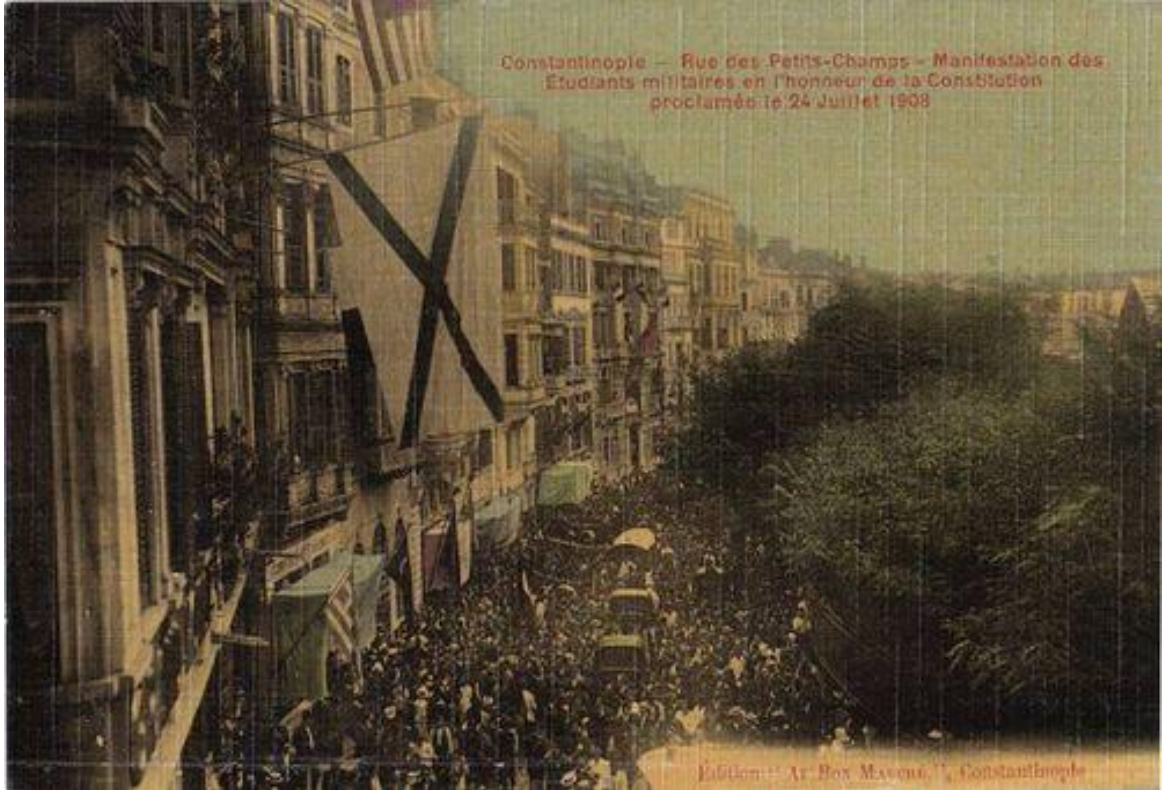
Ek. 20 II. Meşrutiyet'in devlet içerisinde getirmiş olduğu kısa süreli barış havasının kartpostallara yansması.

Türk ve Yunan Bayraklarının birbirine bağlandığı,

“Yaşasın Kanuni Esasi” yazılı kartpostal.

Ek. 21

İstanbul 24 Temmuz 1908.

II. Meşrutiyet'in ilanını kutlamak için toplanan halk kitlesinin üzerinde Türk ve Yunan bayrakları sol alt kısımda görülmektedir.

Ek. 22 Rusya'nın Balkan Devletleri üzerindeki etkisini gösteren bir karikatür.

Rusya'nın Balkan köpekleri...

Ek. 23 Rusya'nın Balkan Köpekleri...

Ek. 24

Megali Idea

Ek. 25

Büyük Devletler Projesi.